

પ્રસ્તાવના.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં ધર્મ એ સર્વને માટે પોત પોતાના અધિકાર પરત્વે સ્મૃતિ પુરાજાદિકમાં વર્ણવેલા છે. તે ધર્મનું પાલન કરવાથી સ્વર્ગ પર્થતના સમય અર્થે અને કામ પ્રાપ્ત થાય છે. અહિંસા, શૌચ, દાન, જપ વ.વ.નિયમ, ઉપાસના, ભક્તિ વિગેરે અનેક અંગોવડે ધર્મ સિદ્ધ થાય છે. અને તેજ અંગો ચિત્ત શુદ્ધિ દ્વારા મોક્ષરૂપી ચતુર્થ પુરુષાર્થનાં સાધનો થાય છે, જેમ કિરયાદિકની શુદ્ધિવિના તેનાપર ચિત્રાદિકનો આલેખ થઈ શકતો નથી. તેમ ચિત્ત શુદ્ધિ વિના ઉપનિષદ્ જ્ઞાનનો આલેખ થઈ શકતો નથી. ઉપનિષદ્ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરવાથી પ્રાપ્તજ્ઞાનનો આસ્વાદ્ય થાય છે, અને તેનાથી ઉવલ્લેખ (મોક્ષ)ની સિદ્ધિ થાય છે. “જ્ઞાનાદેવ હિ વૈવલ્લેખ” (જ્ઞાનથીજ ઉવલ્લેખ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત થાય છે, “જ્ઞાતે જ્ઞાનાજ્ઞ મુક્તિઃ” (જ્ઞાનવિના મોક્ષ નથી) વિગેરે મુક્તિઓ જ્ઞાનનેજ મોક્ષનું મુખ્ય કારણ માને છે. અને ઘીજા અહિંસાદિક ગોણું કારણ છે. આ ઉપનિષદ્ જ્ઞાન અમુક અધિકારીનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. અનેક જન્મોનાં ધર્મ પુરુષાર્થને પુરૂં કરી સત્સંસ્કારના વચથી

સદ્ગુરૂના સયોગે તેમની શુદ્ધ બકિત કરવાથી ઉપનિષદ્ જ્ઞાન-
ની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. અને ત્યારપછી ગુરૂ કૃપાથીજ
આત્મજ્ઞાનરૂપી અમૃતનું પાન થઈ શકે છે પરંતુ આ સર્વ અનુ-
કૂળતા સાંપ્રત કાળમાં અતિ દુર્લભ છે ક.રણ કે કેટલાક કાળ
પહેલાં સદ્ગુરુદેશક ધર્મ નિયંતા સદ્ગુરૂના દુર્લભપણાથી
અને પાખંડ ધર્મોની પ્રભાવતાથી દુનિયાની રિયલિટી એવી
થઈ ગઈ હતી કે ત્યાર પુરૂષાર્થમાના એકતા પણ સત્ય સ્વ-
રૂપનું જ્ઞાનજે નિઃસાસા કવચિતજ હશે તેપછી દુઃસાધ્ય
તુર્ય પુરૂષાર્થનું નામ પણ સ્પષ્ટિપથમાં ક્યારેજ હોય ?
આવો ધર્મ -હાસનો ત્રિકટ સમય આવવાનું ક.રણ બોદ્ધાદિક
પાખંડ ધર્મોજ છે. ભગવાન શ્રી શંકરાચાર્યનો અવતાર થયા
પહેલાં પૃથ્વી પર પાખંડ ધર્મોની એટલી ગંધી પ્રવૃત્તિ હતી
કે વેદ, ઉપનિષદ્નું જ્ઞાન તથા યજ્ઞ, જપ, તપ, વિગેરે વેદિ-
ક ક્રિયાઓ ક્ષીણપ્રાય થઈ ગઈ હતી. તેવા સમયમાં ઇંદ્રા-
દિક દેવતાઓ સહિત બ્રહ્માએ આવી મહેશ્વરને કુધર્મનો સ-
હાર કરી સંધર્મ સ્થાપન કરવા પ્રાર્થના કરી ત્યારે મહેશ્વરે
તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી શ્રી શંકરાચાર્ય સ્વરૂપે અવતાર લીધો
કહ્યું છે કે-

નિગમગર્ભોષ્છેદં ચૌદ્ધર્મણીતપધર્મકં છેત્તુમ્ ।

અવતીર્થ શંકરોડસૌ મંદનસંદનાદિદિગ્વિજેતાભૂત ॥૧॥

(શંકર દિગ્વિજય સાર

મણિરત્નમાળા, શેઠ મુદ્દગર, પ્રનોત્તર રત્ન માલિકા, તથા
અદિતાનુવૃત્તિ એ નવ રત્નોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે,
તથા ઉપરે આપક પંચક પણ ઉપરોક્તી જણાયાથી લીધા છે,
આ અન્વય નામવાળાં નવરત્નોના વિષયનો સંક્ષિપ્ત દેવાલ
વાંચવાથી સુમુક્ષુ વાચક વર્ગની આ અંશમાં અનિવાર્ય પ્રત્તિ
યશે, એમ ધારી તેવિયે ચતુર્કિચિન્ બાવાઈ નીચે પ્રમાણે
આપીએ છીએ.

આત્મજોષ—મયમજ્જ જગવાન શંકસચાર્યે જેમનાં પાપો
તપવડે નાશ પામ્યા છે એવા શાંત, વીતરાગ સુમુક્ષુનેજ આ-
ત્મજ્ઞાનના અધિકારી કહ્યા છે. પછી મોક્ષનું સાક્ષાત્ કારણ જ્ઞાન
હોવાથી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વિષેની પ્રક્રિયા પ્રનોત્તરરૂપે સવિ-
સ્તર આપી આત્માની સ્વયંપ્રકાશતા સિદ્ધ કરી છે. સ્પૂલ સૂક્ષ્મ
અને કારણ એ ત્રણ દેહરૂપ આત્માની ઉપાધિનું વર્ણન કરી
અજ્ઞમચાદિ પાંચ કોશથી આત્માની સિદ્ધતા દ્રષ્ટાંત અને
યુક્તિ વડે સિદ્ધ કરી છે જ્યાંરૂપ આત્માનું વ્યાપકપણું હો-
વાથી અજ્ઞાનીની દ્રષ્ટીએ પદતા વિશેષોને નિરાસ, દેહે દ્રિયાદિક-
થી આત્માની સિદ્ધતા, સિદ્ધતાને લીધે અચેતન એવા દેહે-
દ્રિયાદિકના વ્યાપારના અસંભવનો પરિહાર તથા આત્માનું
નિર્વિકારપણું કર્તૃત્વ લોકજૂત્વ અને રાગાદિકથી રહિતપણું,
અતિ સમીપ રહેલા મન બુદ્ધિ વડે પણ અજ્ઞેયપણું, અને
સ્વયં પ્રકાશપણું, સપ્રમાણ સદ્રષ્ટાંત અને સવિસ્તર સિદ્ધ

મુખ્ય સાધન બન્યું છે તેપર શિષ્યે કરેલા પ્રશ્નોના સવિ-
સ્તર સદ્દ્રષ્ટાંત ઉત્તર આપી તેમની એકાગ્ર મિદ્ધ કરી છે, તથા
અહં પ્રજ્ઞાસ્મિ એ વાક્યને મનન કરવાની રીત દ્રષ્ટાંત
શરૂ કરી છે તેનાં અહં શબ્દનો અર્થ જે આત્મા તે
દેહ, ઇન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ વિગેરે નથી તેમજ તેના સંઘાત-
રૂપ પણ નથી, કારણકે આત્મા જૈનન્ય સ્વરૂપ છે, અને દેહા-
દિક જડ છે ઈલાહિ સુદૃઢ રીતે સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. તત્
અને ત્વં પદનો સમ્બંધ તથા વાક્યાગ્રે ચારી રીતે મમજની
તેનાથી થતા અભેદ જ્ઞાનવદે આત્મા પરિપૂર્ણ આનંદ સ્વ-
રૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમાં તત્ અને ત્વં પદના વાક્યા-
ગ્રેમાં આવતા વિશેષનો જણાવવા વિગતે પરિચાર કરી આ
નહા વાક્યેના જ્ઞાનને સુક્રિયનું અનતર માધન મિદ્ધ
કર્યું છે.

૩ વિશેષ નિઃશ્ચિ—ઉપર જણાવેલી સુક્રિયના અવિચારી
થતા માટે આ જ્ઞાનને આરભ છે. તેમાં કરેલા જન્મમાં ઉ-
પજ્ઞાન કરેલા પુરુષની પ્રાગ જ્યોત્સી મનુષ્ય જન્માદિક સા-
મગ્રી પામીને મેઘરૂપે માટે જન્મ કરવો જોઈએ, સામ્યચર્ય,
દેવપૂજન, કર્મકાંડ જ્ઞાન રહિત વિગેરે કર્યા છતાં પણ છુપ
જ્ઞાનને એકતા જ્ઞાનના સુક્રિયની દુર્લભતા હોવાથી તેને
માટેજ જન્મ કરવો જ પ્રમથ્થ આ પ્રકરણનો આરભ કરી

[illegible]

સમાધાન વિગેરે, પંચકોશથી આત્માની ભિન્નતા થવાને લીધે શૂંચતાની આપત્તિપર શિષ્યની શકા અને તેનું ગુરુએ કરેલું નિરાકરણ તેમાં સર્વંદા સાક્ષીરૂપ આત્માનું નિરૂપણ, શ્રુતિના પ્રમાણથી જગતની બ્રહ્મરૂપતા, અને તેથી થતી જગતની સત્યતાની શંકાનું નિરાકરણ, બ્રહ્મરૂપ પરત્વેના રાજ્ય તત્ત્વવસિ મહાનાક્યમાં ઉપાધિ અંશનો ત્યાગ કરવા માટે શ્રુતિનું પ્રમાણ. જહત્ જહત્ લક્ષણાની વ્યાખ્યા, છત્રની બ્રહ્મરૂપે ભાવના, વાસનાના નાશરૂપ સુખિનું લક્ષણ, અનાત્મામાં આત્મબુદ્ધિરૂપ અધ્યાસને ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ, કુલાદિક અભિમાનનો ત્યાગ, અહંકાર રૂપી સર્પને હણવાની રીત, વાસનાના ક્ષયનો પ્રકાર, પ્રમાદનો ત્યાગ, પ્રમાદથી થતા અનર્થ, દેહાદિક દ્રવ્ય પદ્યોથી નિવૃત્તિ, નિર્વિકલ્પ સમાધિદે વામનાનો નાશ, વિશેષ શક્તિની અનર્થકારિતા, શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનથી થતો લાભ, ચિત્તાદિકના લય પૂર્વક સમાધિવટે પરતત્વની પ્રાપ્તિ, વૈરાગ્ય તથા બોધની વ્યાખ્યા અનાત્મ ચિંતનના ત્યાગ પૂર્વક આત્માનું ચિંતન, ઉપાધિનો ત્યાગ કરતાં અદ્વૈત બ્રહ્મનીજ સિદ્ધિ, દૈતનો અસંભવ, વિદાનને સમાધિમાં થતો બ્રહ્મનો અનુભવ, સ્થિતપ્રજ્ઞનાં તથા છત્રચક્રવર્તીનાં લક્ષણો, આત્માને ઉપાધિવટે અભિસ્રતા, પ્રદક્ષાનીનું પ્રારબ્ધાદિક ત્રણે કર્મોથી રહિતપણું. પ્રારબ્ધાદિક અત્માના ધર્મ નથી પણ દેહના ધર્મ છે. તે પણ શાંતિ રૂપજ છે, અતિ બ્રહ્મની વ્યાખ્યા, અંધમેદ્ધાદિક. રવાનુભવ હોવાથી તટસ્થ

મોદ.દિગ્ગજ કન્થાપ જગનનું જાને,નરકાને મિત્રતાપનું
 અને મિત્રતા જ દદ મનનું ફળ, જગન્મુકિતનું મનન અર્થ
 વેદીનો ન મરકત દદ પદ.સ. આમામતા નઃશુભી પ્રદગમાનર્થ
 પ્રાપ્તિ અને નર્થા પ્ર.પ. નક રંગોનો ભાગ, મદ ભુદિ અ
 ધિકારી માટે પદાન ન.પ. ગજભોગ) તેના મદ નિયમાદિક
 પદર અર્થા, નેમન. જણવું, નેમનું ફળ, મોક્ષતા આપના
 િ.૧. જદાપ.૩ જુનના મદ અ, નેની પ્રમાણ, શુદ્ધતાદી ની
 નિંદા વિવેકી જનના અ.ગ.૩ પ્રદાકાન નિ, (વચાનું) ફળ
 અને સ્વરૂપ અને હંપટ મજબોમનો ઉપમંદાદ ઈયાદિ મનિ
 રતર હકીકત અર્થી લીપિનો છે અપેક્ષિત દાવાથી રીકાને
 આધારે વિવેચના પદ્ય કન્થામા આનુ' છે.

પ સ્વાભાનિરૂપણ-અર્થી કેવળ પ્રદાત્વરૂપ આત્માનુંજ
 નિરૂપણ કરવામા આનુ' છે તેમ. પ્રથમ આ માની સજા અને
 તે જ પ્રસરૂપ, મોદથી થતા જોદને લીપે થતા અવિદ્યાદિક પાંચ
 કલેશોનો અક્રમપાદિક પાંચ ક્રેશ વડે નિરૂપ. પાંચ ક્રેશના
 વિવેકનું ફળ, તથા તેમની આત્માથી મિશ્રતા આત્માનું સ્વરૂપ,
 તેનો અનુગ્રહ. વિચારવા મોક્ષ કદાનું સ્વરૂપ. તેનું પ્રમાણ
 વડે અવેદ્યપણું તત્ત્વમિ એ મહાવાક્યનો વા.ચાર્થ તથા
 લક્ષ્યાર્થ, જહતઅનહત લક્ષણની વ્યાખ્યાથી મહાવાક્યની
 એકતા, તેમં થતી શકા અને તેનું પ્રમાણન, આત્મ સક્ષા-
 ત્કર કરવામાં શુદ્ધની આસ્થિકતા, આત્મદાનમાં વેદની પ્રમા-
 ણતા, વેદમાં અન્ય પ્રમાણની અગમ્યતા પૂર્વક અન્ય પ્રમાણની

સેવકો પ્રકાશના, મેઘનું જનારિપદાં, જેથી દેવ તથા અદેવ
 ભક્તોની વિદિત પૂર્વે જઈનામું કાલપાત, તે પદ દાદા તથા
 કાકાપાત, તેનું મુદા જાનનું વિરચન, છુટનું વચાભાવિત,
 છુટનું જાનપાત તથા છુટ વચાપાત રૂપ થયે છે એમ
 જાનપાતો દોષ, રૂપભવો નહીં થવાથી જહાનીજ જનમેધના,
 જાન ભવે કષ્ટે જાનંતિપણે. અભાવ તથા વિજ વિજ
 અધિભાવી, જાનને કાળદાયક, જાન રવરૂપ જાનપાતુ સાક્ષી-
 થઈ તથા કર્તારિથી રહિતપણું, અજાનરૂપાદનું નિવારણ
 જાને અજાનરૂપ જાન રૂપાવન, તેથી જાનની દેવ જાનિને
 નિરાજ, વાકાવની વિધિવિત્તામાં જાનપાત રાવણ પાત, જાન
 તથા જાનને અજે, તે વિષે પૂર્વે થઈ તથા ઉત્તર પદા,
 જાનના જાનને જાનવાદિકની અભાસિ, તથા તેનું રવરૂપ,
 તે અર્થ જાનનીને હાથિત થયેલા શિયે જુરને પ્રજાપ કદી
 જાનકાણમાં જાનક થયેલા જાનકરૂપનું ચિંતન કયું, તેને
 પ્રકાર, ઉત્તર ઉપદેશાયક છુટના ઉપકાર પૂર્વક જાનની પ્રાપ્તિ
 એ વિષે વિષયો રજૂદતર પ્રકરણ રથો છે

૧ અધિકરણ માટે—આ પ્રકરણમાં પ્રાપ્તિ રથેક મહેકે
 આર પ્રકાર જાને તેના ઉત્તર જાનવા ઉ, તે વાંચવાથીજ તેને
 કહે રાખવાની ઉત્તર થાય તેવા તેમાં કહેતર ચોટવેલા ઉ,
 જે પ્રકારતર લોકિક તથા અલોકિક બંને વિષયવાળા છે

૩ મોહમુદગ—આ પ્રકરણમાં મોહની થતા વિકારો કામ
 ક્રોધાદિક તથા મિત્રશત્રુપર થતા રાગ દ્વેષ વિગેરે અર્થે આ

સારિક અસત્ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવા ઉપદેશ કર્યો છે, કે જે વાંચવાથી મનને અતિ આહ્લાદ ઉપજે તેવો છે.

૮ પ્રશ્નોત્તર રત્ન માલિકા—આ પ્રકરણમાં પણ અનેક વિવિધ વિષયો પર પ્રશ્નો કરેલા છે. અને તેના ઉત્તરો પણ તે તે જ શ્લોકમાં ટુંક શબ્દોથી આપેલા છે જેનું મનન કરવાથી મનુષ્ય હૃદયે હૃદયે પહોંચવાનો અધિકારી થઇ શકે છે.

૯ અદ્વૈતાનુ ભૂતિ—આ પ્રકરણમાં અદ્વૈતનો અનુભવ બતાવ્યો છે. તેમાં કેાઇ બ્રહ્મજ્ઞાની પોતાને યજ્ઞેલો પ્રદાનો અનુભવ વર્ણવે છે. જેમાં આત્માની વ્યાપકતાની સિદ્ધિ, અદ્વૈત-પણાની સિદ્ધિ, આત્માનુંજ સર્વમાં કારણ પણ, માયાને યોગે આત્માનું પ્રપંચાકાર પણ, વિગેરે વિવિધ વિષયો સ્પષ્ટરૂપે વર્ણવેલા છે.

આ નવરત્નોની પ્રશંસા કરવા કરતાં અધિકારી પરીક્ષકોને તેની કીમત કરશે, તથા કર્તાનો પ્રમાણ સફળ કરશે એવી રીતે પ્રાર્થના અત્ર ઉચિત છે.

મુદ્રા તપાસવા વિગેરેમાં ઘણી કળાજી માખામાં આવી છે છતાં દ્રષ્ટિ દોષથી તથા સુદ્રણ યંત્રના દોષથી યજ્ઞેલ. રણજ. નાને રૂઝ વાચકો સુધારી વાંચશે એવી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

લી૦ પ્રસન્નિ કર્તા

વૈદકના પુસ્તકો.

આર્યઔપધ—મ. ગોળી મીશાન મી. ૧૧ ૨-૮-૦

સારંગધરસંહિતા—સી. મી. ૧૧ ૧-૧૨-૦

હોતોપદેશ સટીક— ગુજરાતી મી. સાથે મી.
મ. ૧-૮-૦

લોલોમરાજ વૈદલવન સટીક— મી. મન
૦-૧૨-૦

સ્વદેશી વૈદક— મી. મન મન

તે સિવાય હમારી દુકાને દરેક જા-
તનો સ્ટેશનરી સામાન તથા બજા દરેક
જાતના પુસ્તકો હમેશાં ઠીકાઈત ભાવ-
થી મળશે.

અબદુલકુસેન આદમજી

બુકસેલર—ભાવનગર.

અખદુલહુસેન આદમજી પુકેસેલર
ભાવનગરવાળાનો દુકાને વેચાતા પુસ્તકો
પૈકી યાદી

ભગવદગીતા—સંપૂર્ણ મહાત્મ સાથે મોટા ટાઇપની
કી. ચાર આના,

પંચરત્ન નવરત્ન ગીતા— સરીક મોટા ટાઇપ
બાર આના.

બ્રહ્મનીરૂપણ સંક્રાચાર્યકૃત સ્તોત્ર—

ગુજરાતી દીકા સાથે કી. ૭ આના.

સુર્યકાન્ત—વેદાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ ગુજરાતી દીકા સાથે
કી. આડે આના.

યજુરવેદો રૂદ્રો—સરીક ગુજરાતી દીકા તથા શીવ
પુજન સાથે કી. ૭ આના.

મનુષ્ય વરમાન્દને મધઃ

શ્રીમદ્ધંડરાચાર્યનવરત્ન.

આત્મપોષ.

તમેધિઃ સાંજાપાનાં દાંતાનાં ચીતરાગિયામ્

મુમુક્ષુનાદપેતોડવમાન્દરોપો વિધોદતે ॥

‘નિન્ધ’ ‘નિમિત્તિક’ ‘આયમ્નિત’ ‘ઉપાયના વિગેરે કર્મ’
કૃપ લખતે જેમના રાગ દેવાદિ જ્ઞાતકરણના મળરૂપ પાપ
નાથ પાપમાં દોષ છે, અને જેજ કારણથી જેણે સાંત
તથા રાગ દહિત દોષ છે, એવા મુમુક્ષુ (મિશ્રને ઉચ્છનાર)
દોષોથી ઉચ્છવા લયક જ્ઞા જ્ઞાનપોષ નામના પ્રકરણનું
વિધાન થાય છે.

૧ ને કમો ન કરવડી પ્રત્યક્ષ લાગે તેવા સંભાવકન
વિગેરે ૨ પુર પાપ દિગેર નિમિત્તને લઈ કરનામાં આપના મને-
દપાદિ કર્મ ૩ અંકાલ્પ્ય વિગેરે કર્મ ૪ સમુદ્ધ જાનનું પાન.

શંકા—મજા, જ્ઞાન, તપ, વીગેરે અનેક સુક્ષિપ્તાં સાધન^૧ છે, માટે સુસુષુ જનો તેમનો ત્યાગ કરી મોક્ષને અર્થે આત્મભોધ (આત્મજ્ઞાન) ની શામાટે ઇચ્છા રાખે ?

બોધોઽન્યસાધનેષ્વો હિ સાક્ષાન્મોક્ષૈકસાધનમ્ ॥

પાકસ્ય વદ્મિનવજ્ઞાનં વિના મોક્ષો ન સિદ્ધયતિ ॥

ઉત્તર—કર્મ વિગેરે અન્ય સાધનો અંતઃકરણના મળ, વિરૂપ વિગેરે બોધેની નિવૃત્તિ દ્વારા મોક્ષના સાધક છે, ખરેખર મોક્ષનું સાધન તો અપરોક્ષ જ્ઞાનજ છે, કર્મ નથી. પ્રાચક ઇંધન વિગેરે છતાં એક અગ્નિ વિના જેમ રસોઈ તૈયાર થઈ શકતી નથી તેમ જ્ઞાન વિના મોક્ષ મળતો નથી. શ્રુતિ કહે છે કે— " જ્ઞાનાદેવ તુ કૈવલ્યમ્ " " ક્ષત્રે જ્ઞાનાન્ન મોક્ષઃ " " જ્ઞાત્વા દેવં સર્વપાપાપહાનિઃ "

અર્થ—જ્ઞાનથીજ કૈવલ્ય પ્રાપ્તિ છે, જ્ઞાન વિના સુક્ષિપ્ત નથી, પરમાત્મ દેવના જ્ઞાનથી સમગ્ર જાનની નિવૃત્તિ થાય છે.

શંકા—જનક વિગેરે કર્મ વડેજ મોક્ષરૂપ કૃપાને પ્રાપ્ત થાયા છે માટે સુક્ષિપ્ત સાધન કર્મ છે. તમે જ્ઞાનને સુક્ષિપ્ત સાધન શા કારણે કહે છે ?

અ વિગંધિતયા કર્મ નાવિયા વિનિવર્તમેન્ ॥

વિયાગરિણાં નિર્હત્યેવ નેતસ્તિવિરમંપતનુ ॥

ઉત્તર—જે પદાર્થ જેનો વિશીષી હોય છે તે તેનો નાશ કરે છે. જેમ તેજ અધિકારનું વિશીષી છે તેથી તેનો નાશ કરે છે. તે પ્રમાણે કર્મ અને અવિદ્યાને પરસ્પર વિરોધ નથી, શાથી દે બન્ને જડ છે માટે કર્મ અવિદ્યાની નેવૃત્તી કરવા સમર્થ નથી; પરંતુ તેજ અને અધિકારની સાદૃશ્ય વિદ્યાનો અને અવિદ્યાનો પરસ્પર વિરોધ છે માટે વેદા એટલે જ્ઞાન, અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાનનો અવરોધ નાશ કરે છે.

શંકા—દૈત્ય દેહમાં રહેલ આત્મા પરિચિન્ન હોવાથી તે દેહની સાથે જન્મ મરણ પામે છે. દેવદત્ત મરણ પામ્યો વડત જન્મ્યો એવી લોકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ છે માટે વિનાશી આત્માની અવિનાશી પ્રજ્ઞ સાથે એકતા કેમ સંભવે ? અને તે ન સંભવે ત્યારે છતાં પ્રજ્ઞની એકતા, રૂપ જ્ઞાનવટે પ્રજ્ઞરૂપ કૃણ પલ્લુ કેમ પ્રાપ્ત થાય ?

પરિચિન્ન ઇવાજ્ઞાનાત્તન્નાદે સતિ કંવલઃ

સ્વયં પ્રકાશને દ્યાત્મા મેવાપાર્યેન્દ્રમાનવ ॥

ઉત્તર—આત્મા તો સર્વત્ર પરિપૂર્ણ તથા અદ્વિતીય છે, પરંતુ અજ્ઞાન વડે કંઠાયેલા દેવ મનુષ્ય વિગેરેના ભુદા ભુદા દેહોના અધ્યાત્મી તે પરિચિન્ન સંજોગ હોય છે,

૧ જ્ઞાંત શા --જેમકે દોરકા ઉપર સર્પનું જ્ઞાન થય તે.

શ્રીમદ્ધર્મસૂત્રના અનુવાદ.

માટે જેમ વાદ્ય વિખરાઇ જવાથી સ્વર પ્રકાશે, તેમ અજ્ઞાનનો નાશ થયે તેનું કાર્ય દેહાધ્યાય પત્ર નિવૃત્ત થવાથી સમ્પત્તીય વિગેરે તબ્બ પ્રકારના બેઠ મરિન આત્મા શુદ્ધ રવરૂપે પ્રકાશે છે.

અર્થ—અજ્ઞાનનો નાશ થવાથી કેવળ સ્વયં પ્રકાશ આત્મા પ્રકાશે છે એમ તમારું કહેવું સંભવતું નથી. કારણકે એક અજ્ઞાનને નાશ કરનાર વૃત્તિજ્ઞાન તથા એક આત્મા, એમ બે વસ્તુ હોવાથી દ્વિતી આરતિ થાય છે.

અમ્નકલુપં જોવં જ્ઞાનાશ્રયસાદિર્નિર્મલમ્ ।
કૃત્વા જ્ઞાનં સ્વયં નુર્યેન્નમ્યં કનકરેણુવત્ ॥

ઉત્તર—જેમ ટોળા પાણીમાં ન.એલા નિર્મળીના ફળનો ભૂકો પાણીનો મેલ કાપી પાને પત્ર નાંચે એસી જમ નાશ પામે છે તેમ મહાવાક્યથી પેદા થયેલ વૃત્તિરૂપ જ્ઞાન તેના અભ્યાસની પરિષાદાવરથાએ હું કલાહિતું, ભેકતાહિતું, એવી રીતના શુભના અજ્ઞાનરૂપ મેલનો નાશ કરી પોતે

૧ સમ્પત્તીય વિગતીય અને રવરૂપ તેમાં એક દશનો ન દશમાં બેડ તે સમ્પત્તીય બેડ દશ અને પાપાણુનો બેડ ને વિગત બેડ. તથા એકજ દશમાં કુષ્પ, ફળ અને પળોને જે પરસ્પર તે રવરૂપ બેડ કરેલ છે.

જુલિ જાન થવું નાશ થાયે છે. માટે જુલિજ્ઞાનવટે રેત
જાવનિ રૂપ દોષ પ્રાપ્ત થતો નથી.

સંકલ્પ—જો મનસ દેખાતા સંસારને તમે અસત્ય
કહેા, તે પ્રવશ પ્રભાવથી વિદ્ છે.

મંત્રાઃ સત્ત્વગુણો િ સમદેષાદિગંકુલઃ ।

સ્વરાત્ સમ્યક્દર્શનિ મદંપેન્દ્રિયસદૃશ્યેત્ ॥

દત્ત—જેમ સ્વપ્ન બોદું છતાં પણ નિદ્રાના વ-
ચનમાં માન્યોયું જાયે. પરંતુ જાગૃત અવસ્થામાં તે જોમની
રેતી બોદું માં જાયે, તેમ જ્ઞા સય દેષાદિ દોષવટે
જોડા સમ.ર નિષ્ણા છે તો પણ જ્ઞાન અવસ્થામાં
અ.સ. સારણે જાયે.

અગત્યું મિથ્યાપદ્યું બીજા દાખલથી દૂર કરે છે.

મન્યમન્યં મન્યક્ષાન્તિ શુભેકારતનં યથા ।

માત્ત્વ તારં પ્રયત્નસિન્ધાનવદ્યમ્ ॥

અર્થાંશુધી હીનું અર્થાં જ્ઞાન થયું નથી ત્યાંશુધી
ને રૂપુજ જાયે, તેમ ન.મરૂપાનકે સવળા પ્રપચના
અપિપાનમૂત અદિતીક શુદ્ધ પ્રકૃતું 'અર્થાંશુધી જ્ઞાન થયું'
નારી ત્યાંશુધી જ્ઞા અગત્યું મત્ત્વ દોષ તેમ જાયે છે.

માટે જ્ઞા અપત્યું જમન માયાવટે પદાની અંદર ઠાપા

શ્રીમદ્ભગવત્ સંનિવૃત્ત.

યેત ઇ એ વાતને દ્રશ્યંત આપી ૬૬ કરે છે.

સવિદ્યાત્મનુસૂત્રે નિત્યે નિર્ણૌ મહાન્નિતાઃ ।

વ્યક્તયો વિવિધાઃ સર્વા હાટકે વટકાદિવન્ ॥

એમ સુવર્ણની આંદા કડા કુંડળ વિગેરે જુદી જુદી જાતના ઘાટ કરવાયેલા છે. કડાં કુંડળ વિગેરે કથન છે. વાસ્તવિક રીતે સુવર્ણ છે. તેમ સત્ય, જ્ઞાન, આસ્વાદ્ય સ્વરૂપ માળાના મણકામાં સૂનની પંડે સર્વત્ર અનુસૂત્ર જૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એવા ત્રણ કાળમાં ગાધરહિત (નાશ રહિત) તથા આપક બ્રહ્મને વિષે, દેવ મનુષ્ય પશુ કીટ વિગેરે વિવિધ વ્યક્તિઓ માયા વડે કરવાયેલા છે તા-સ્પર્શ એ છે કે કલ્પિત સર્વ વસ્તુ યોતાના અધિષ્ઠાનથી ભિન્ન થી. કવળ શબ્દ બ્રહ્મ સ્વરૂપજ છે. આ અર્થને વધારે ૬૬ કરે છે.

વયાઽઽઽશો દુર્ણકેશો નાનોપાધિગતો વિમુઃ
તદ બેદાદભિન્નવદ્ભાતિ તન્નાન્ને સાતિ કેવલઃ ॥

એ આકાશ એક છે; પણ ઘર, મઠ વિગેરે ઉપાધિના યોગે ત ઘટાકાશ, મઠાકાશ વીગેરે બિન્ન બિન્ન સ્વરૂપે ભાસે છે. તથા ઘટાકાશ, મઠાકાશ વિગેરેમાંથી ઘટ, મઠ વીગેરે ઉપાધિને નાશ થતાં કેવળ શબ્દ મઠાકાશજ ભાસે છે, એવીજ રીતે મન સહિત અગ્નિજ

પ્રવર્તક વ્યાપક શુદ્ધ જ્ઞાન અતઃકરણમાં પ્રતિબિંબ ભાવ-
ને પામી છવ રૂપે પ્રતીત થાય છે, આત્મ સાક્ષાત્કારવડે
ઉપાધિનો નાશ થતાં અસંગ શુદ્ધ જ્ઞાન દૈતન્યજ ભારે છે.

તાત્પર્ય જોતું છે કે જેમ આકાશમાં લેદ ન હોવા
છતાં ઘડા વિગેરેની ઉપાધિના યોગે તેમાં લેદ જણાય છે.
તેમ શુદ્ધ જ્ઞાનમાં લેદ નથી તોપણ અંતઃકરણ વિગેરેની
ઉપાધિના સંબંધ વડે છવપ્રકારનો લેદ પ્રતીત થાય છે.
અહીં જોતાં આત્મા અસંગ છે.

શંકા—હું જાણજ છું. હું જાણવારી છું હું સ-
ન્ધાસી છું, એવા પ્રકારે વર્જોદ્ધમાદિના અનેક ધર્મ સુકત
આત્માની પ્રતીતિ થાય છે ત્યારે તમે તેને સંગ સંહિત
કેમ કહો છો !

નાનોપાધિવન્નારેષ જાગિનામાશ્રમાદયઃ

આત્મન્યારોપિતાસ્તંગે રમવર્ણાદિભેદવન્ ॥

ઉત્તર—જેમ પાણી સ્પર્શાયે શુકલ અને મધુર છે.
પરંતુ તેમાં મીઠું, લીનુનો રસ, રાતો, પીળો, કાળો, વિગેરે
રંગો, મેળવવાથી તે ખાદ્ય, ખાદ્ય, રાતું, પીણું, કાણું.
જેમ વિવિધરૂપે જાણે છે. વાસ્તવિક રીતે તો તે શુકલ અને
મધુરજ છે. તેમજ આત્મા પણ અસંગજ છે. પરંતુ પૂર્વેકિત્ત
અનેક ઉપાધિના યોગે તેની અંદર જાણણુત્વ વિગેરે ભત્તિ,

શ્રીમદ્ભગવાદગીતા

દેવદત્ત વિગેરે નામ તથા પ્રણયાર્થ વિગેરે આશ્રમ
પ્રમ વડે આરોપાયેલ છે. ખરી રીતે તે મહિમ
કંઈપણ નથી.

હવે અવિધાએ કંઈપણ સ્થળ સુધ્ધ અને કારણ
તેણે ઉપાધીએ પેઢી પ્રથમ સ્થળ ઉપાધીનું પીવેથન કરે
પંચાલનપદામૂતસંભવં કદાચિત્તમ્

शनिं सुखदुःखानां भोगायतनमुच्यते ॥

પૃથ્વી કૃત 'પૃથ્વી વીજેરે' પંચ મહાભૂતથી પેદા થ-
યેલ પ્રાણીક કર્મે રચેલું તથા આત્માને મુખ દ્વારા લોભવ-
વાનું કેશવ આ શૂન્ય શરીર આત્માની પ્રથમ ઉપાધિ ૧.
શુભ દેહની ઉપાધી કહે છે.

पंचमात्मनोऽपि दशोऽत्रियस्य निवस्य ॥
भरंवीकृत्य भोज्यं सुखं च ॥

भरंवीकृतधूनेत्यं गृह्यांगं भोगसाधनम् ॥

૧૫મી ઠરજીનો પ્રકાર-ફરેક જૂના સરખા એમે ભાગ કમ્પા. પછી
નેમના ફરેક મરને અર્થે જાવ ભરનેના સરખા ચાર ચાર ભાગ કરી
પોતા પશુ અથવા મર જૂનોને એક એકે જાવ મરેલી આપવાથી
ફરેક જોગમ પોતાને અર્થે ભાગમથા અથવા ચાર જૂનોના ચારગજુયા-
રો મરેલી અર્થે ભાગ પ્રાપ્ત થવાથી નેપાર મરેલું એક એવું
પંચીકન નહીં. ફરેક જા છે. એવા પાંચ મરેલું
ફરેકનું જાવાન મરેલું છે.

પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન અને વ્યાન એ પાંચ પ્રાણ, મન, (અંતઃકરણની એકના વિકલ્પવાળી વૃત્તિ), બુદ્ધિ (નિમિષાત્મક અંતઃકરણ વૃત્તિ), ચેત્ત્ર, ત્વચા, નેત્ર, છ-
ન્દ્રા અને નાસિકા એવી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય તથા વાણી, હાથ,
પગ, શુદ્ધ અને ઉપરથી એવી પાંચ કર્મેન્દ્રિય મળી દશ
ઇન્દ્રિયો એવી રીતના એકદર ચત્તર તત્વ યુક્ત અપચીકૃત
પાંચ મહાભૂતથી રચાયેલ ગુણ દુઃખના લોભના સાધન બૂત
સૂક્ષ્મ શરીર (લિંગ શરીર) આત્માની બીજી ઉપાધિ છે.
ત્રીજી કારણ શરીર રૂપ ઉપાધી કહે છે,

અનાદિચિદાનિર્વાચ્યા કારણોપાધિરુચ્યતે ।

ઉપાધિવિવિધાદન્યમાત્માનમવધારયેત્ ॥

અનાદિ અનિર્વાચનીય (સત્ય કે અસત્ય નહિ કહી
શકાય એવી સમગ્રિટ, વ્યગ્રિટ, સ્પષ્ટ, સૂક્ષ્મ શરીરના કા-
રણ રૂપ) અવિદ્યા એ આત્મની ત્રીજી ઉપાધિ છે. એ ત્રણે
ઉપાધિથી જુદો તેમનો સાક્ષી હું અસંગ્રહ રહી, સત્
ચિત્ આનંદ પ્રદા રવરૂપ હું એ પ્રમાણે આત્માને નિ-
ઃકલ્પ કરવો એજ આ રથાને ત્રણ ઉપાધિનું નિકરણ કરવાનું
પ્રયોજન છે.

શંકા—ઉપર કહેલી ત્રણે ઉપાધિથી ભિન્ન આત્મા
સંચિત્ આનંદ રૂપ ■ એવું લેખારું કહેવું સંભવતું નથી
આથી કે આત્મા, અન્નમયાદિ કૈવરૂપ છે એમ મુલિ

રેવતી નિત્ય નામ તથા 'વ્રજસર્વ' નિત્ય અથવા
પ્રથમ વડે અરેષામેત છે. જાતી રીતે તે માટેનું
કાંઈપણ નથી.

દયે અરિયોભે કારેયી રાજ મૂલ્ય અને કારણ
તત્ત્વ ઉપાધીભે: પંચ પ્રથમ સ્થૂળ ઉપાધીનું વર્ણન કરે
પંચોત્તનશાસ્ત્રાનંમવં કર્તવ્યમ્ ।

જાતીં શુદ્ધુઃશાસ્ત્રાં યોગસાધનનુચરે ॥

૪૫મી શ્લોક 'પૃથ્વી વર્ણે' શબ્દ મહાભૂતથી થેલ શ-
થેલ પ્રાચીન કર્મ રહેલું તથા આ-માને સુખ દુઃખ ભોગ-
વાનું ઉદ્ધાનું આ સ્થૂળ શરીર આત્માની પ્રથમ ઉપાધિ ૩.
શુદ્ધ રેવતી ઉપાધી કહે છે.

પંચમાનનનોત્તરિદસોત્રિયમનનિતમ્ ॥

પ્રાંતીકૃતમુશેત્વં મૃત્વાંગં યોગસાધન ॥

૧ ૪૫મી કર્મનો પ્રકાર-રેક મૂલ્ય સુખા જેવે સ્થાન કરતા. જાતી
તેમાંના રેક અને અર્થ આપ થઈનેના અરણ્ય આપ આપ મૂલ્ય કરી
યોગ વચ્ચે આપ આપ રૂપેને એક એક આપ વડેના આપથી
રેક મૂલ્યમાં પાડાને આપો સ્થાનથી અન્ય આપ રૂપેના આપનું
રેક મૂલ્યથી અર્થ સ્થાન થઈથી નેપાર થઈને એક એક
૪૫મી શ્લોક નવાના કહેલું છે. એવું શબ્દ મહાભૂત

જાણ, અજ્ઞાન, અધ્યક્ષ, દેહાન અને અધ્યક્ષ એ ચાર
માત્ર, અને, (અનંતકાળની જોડના નિરૂપણથી પતિ), પ્રતિ
(નિરૂપણમાં અનંતકાળ પ્રતિ, એક, સ્વચ્છ, નેત્ર, છ-
બ્દો અને બાહ્યના એવી ધારા જાણેદ્રિષ્ટ તથા ચાળી, હાથ,
પગ, જાણ અને ઉપરના એવી ધારા કર્મદ્રિષ્ટ મળી રહ્ય
ઉદ્ધિયા એવી રીતના એકદર અનર નત્ર પ્રકર અપચીકૃત
એક મહાકાળની અધ્યક્ષ પ્રાણ દુઃખના જોડના માપન પ્રત
અનર મારી (તેમ મારી) આત્માની જીવ ઉપાધિ ઉ.
જીવ કાળ મારી રૂપ ઉપાધિ કહે છે.

અનંતકાળનીરૂપના ચારણોપાધિરૂપને ।

ઉપાધિરૂપનારૂપનાઅનંતકાળરૂપને ॥

અનંતકાળ અનિર્વચનીય (સાચ કે અસચ નહિ કહી
શકાય એવી અમરિટ, અમરિટ, સ્વચ્છ, મુક્ત મારીના કા
રણ રૂપ) અનિયા એ આત્માની ત્રીજી ઉપાધિ છે. એ ત્રણ
ઉપાધિની ત્રણે તેમનો માણી હું અસચ્ચ રૂપ રહી, સત્
ચિત્ આત્મા પ્રકર સ્વરૂપ હું એ પ્રમાણે આત્માને નિ-
રૂપ કહે એવી આ રીતને ત્રણ ઉપાધિના નિરૂપણ ઉપાધિ
પ્રમાણ છે.

સંકલ્પ—ઉપર કહેલી ત્રણ ઉપાધિની મિત્ર આત્મા
સત્ચિત્ આત્મા રૂપ છે એવું તેમને કહેવું સંભવ નથી.
માત્ર કે આત્મા, અનંતકાળ કે સ્વરૂપ છે એના પ્રતિ

ઉપરથી દેખાય છે. શ્રુતિ "સ ત્વા વપ પુરુષોઽન્નરમમયઃ" તે આ પુરુષ અન્નરસમય છે માટે અન્ન મયાદિથી આત્મા શુદ્ધો નથી દેખાજ આત્મા છે.

પંચકોશાદિયોગેન તત્તન્યય इव स्थितः ।

શુદ્ધાત્મા નીલવસ્ત્રાદિયોગેન સ્ફટિકો યથા ॥

ઉત્તર—જેમ સ્ફટિક મણિ શુદ્ધ સ્વચ્છ વર્ણનો છતાં પણ કાળા વા પીળા વસ્ત્રની પાસે મુકવાથી કાળો કે પીળો બાસે છે તેમ 'અન્નમયાદિ' દેશના યોગ વડે અર્થાત્ તે તે દેશની સાથે આત્માની એક રૂપતા જ્ઞાતિવડે પ્રતીત થવાથી તે તે દેશરૂપે સ્થિત થયેલા સરળો જણાય છે.

અજ્ઞાન દશામાં દેશ રૂપે પ્રતીત થતા આત્માને શુદ્ધ પ્રસાદથી સૂક્ષ્મ આવ પામેલી શુદ્ધિવડે વિવેક કરવાથી તે દેશ રૂપે ન પ્રતીત થતાં શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ વાતને હાખસાથી દહ કરી કહે છે.

૧ આમ રસથીજ ઉપજીને એ ઘડી શદિપામનું તથા અમ રૂપ પૃષ્ઠમાં આતે જાપ પામનું સ્ફુળ સરીર અમમય મોય છે. પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તથા પાંચ પ્રાણમગ્ની પ્રાણમય દેવ પાંચ તાનેન્દ્રિયો અને મન મગ્ની મનોમય મોય છે. પાંચ તાનેન્દ્રિયો અને શુદ્ધિ મગ્ની સ્વચ્છાન મય દેવ છે. કા - સરીર રૂપ મનિન સ્વપ્રધાન પ્રિય, મોહ અને પ્રમેહ જેવાં નસુ શક્તિ સદિત અવિધા ને આનંદ મય દેવ છે.

વપુસ્ત્વપાદિનિઃ કોવૈર્પુત્રં કુપ્તચાવધાતતઃ ।
આત્માનંતરં શુદ્ધં વિવિચ્છાપદ્યલં વપા ॥

એના સ્વરૂપે ધોળા તથા શુદ્ધ છે તેપણ હેતરાંવડે
દેહાએતા દોષથી હેતરાં રૂપેજ લાસેછે, પરંતુ તેમને જેમ
ખાંડીને હેતરાંથી જુદા પાડેછે તેમજ પંચકોશની અંદર
રહેતા શુદ્ધ આત્માને શુદ્ધિ રૂપ વિચાર વડે તે તે દેહાથી
વિવેક કરવાથી તે શુદ્ધ બાસેછે, જે શુદ્ધિ રૂપ વિચારનું
સ્વરૂપ સ્વપ્નાવસ્થામાં સ્વપ્ન દેહનું જ્ઞાન નથી અને આ-
ત્માનું જ્ઞાન છે સુષુપ્તિમાં સ્પૃશ્ય તથા સ્પર્શ શરીરનું જ્ઞાન
નથી અને સુષુપ્તસ્વરૂપ આત્માનું જ્ઞાન છે જે સુષુપ્તિમાં
સુષુપ્ત જ્ઞાન ન દોષતો " હું સુષુપ્ત સુતો " એવી ભાગીને
પ્રતીતિ કે સ્મૃતિ ન થવી એઈએ, માટે સુષુપ્તિમાં સુષુપ્ત
જ્ઞાન છે, જે કાળે વિષય જન્ય સુષુપ્તો નથી પણ દેવળ
આત્મસ્વરૂપજ સુષુપ્તે પ્રતીત થાય છે, તથા નિર્વિકલ્પ
સમાધિમાં અજ્ઞાનના આવરણ રહિત આત્મા બાસે છે તથા
જ્ઞાન એટલે કારણ શરીર બાસનું નથી એવીરીતે તજ
રીર એક આવરણને ઊંડી બીજી આવરણમાં લાયતાં નથી.
ને આત્મા તો સર્વ આવરણમાં બાસે છે. માટે આત્મા-
તજ શરીર તથા તજે આવરણથી ભિન્ન બચ્ચવો. સ્પૃશ્ય
રૂપ અતમમય દેહ છે, કારણ શરીર જ્ઞાનમય દેહ છે,
। સ્પર્શ શરીર પ્રાણમય દેહ છે. તેમાં મનોમય અને

શીખાઈ કરાચા જ નવરતન

નિજાનમય ઠાવનો સમાનેય થાય છે માટે તજ સ
આત્માનો વિવેક કરાચી પાંચ ઠાવનો વિવેક સદૃશ
લય છે.

શંકા—આત્મા પ્રકારૂપ હોવાથી સર્વત્ર વ્યાપક
માટે તેની મરં રચને પ્રતીતિ કેમ થતી નથી ?

મદા સર્વગોડ્યાન્યા ન સર્વગામ્યાસતે ।
શુદ્ધાવેશામસેત સ્વરંતુ મનિર્વિનય ॥

ઉત્તર—જેમ ઘડો, બીંત કાચ એ સમજાઈ ગયું
કાય છે. નયાપિ ઘડા અથવા બીંતમાં પ્રતિબિંબરૂપે સ
પ્રકાશનો નથી. પ્રાચી કે તેઓ મક્તીન હોવાથી પ્રતિબિંબ પ્રકા
કરવા અર્થે ગય છે. માત્ર કાચ વિગેરેજ સ્વચ્છ હોવાથી તેનું
તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે. તેમજ આત્મા એ કે સદા સર્વ
વ્યાપક છે તોપણ રાગ વિગેરે મેલ રહિત શુદ્ધ શુદ્ધિ
માંજ પ્રકાશે છે; મક્તિન ઉપાધિમાં તેનો પ્ર
જ્વાળો નથી.

આત્મા હેઠ ઇન્દ્રિયાદિ સંઘાતમાં રહેલ છતાં પણ તેનું
દેવજ શુદ્ધ છે, એ વિષય દ્રશ્ય આપી દેઢ કરે છે.

દેહાન્દ્રિયમનોશુદ્ધિમકૃતિભ્યો વિલક્ષણમ્ ।
તત્ત્વતિસાક્ષિણં વિચારાદાન્મનં રાગતત્સદા ॥

એમ સાચા પોતાના દરબારમાં બેઠેલા પડવોનો સાક્ષી
પ્રેરક હોઈ તેનાથી જુદો છે. તેમ આત્મા પણ શ-
ર, હૃદય, મન, બુદ્ધિ અને પ્રકૃતિ એ બધાથી વિત-
લ છે. એટલે દેહ વિગેરે જડદ્રવ્ય તથા પરિણામી છે અને
આત્મા ચેતન દ્રવ્ય તથા અપરિણામી છે તેથી જાણ્ય વિગે-
રે અવસ્થાનો અને મન વિગેરેની વૃત્તિઓનો સાક્ષી છે એમ
ને સ્પષ્ટ કરવો.

શંકા—આત્માનું જ્ઞાન સાક્ષીપણું તમે કહો છો
તે સંભવનું નથી કારણ કે આ દેહાદિક સંધાતમાં રહી
એવું સાંજગું વિગેરે સર્વ વ્યવહાર કરતો પ્રતીત થાય છે.

આત્માનું વિદ્યમાનત્વાદ્યાદિવાચિત્તેનામ્ ।

દશમેઽધ્યયનેષુ ધાવત્યુ ધાવન્તિ યથા ધર્મી ॥

ઉત્તર—વાયુના જેમથી આકાશમાં વાદળો દોડતા
જેમ મૂર્ખ માણસ ચંદ્રને દોડતો માને છે. તેવીજ રીતે
પુરુષાત્મા ઉપદેશ રહિત અવિચેકી પુરુષ નેત્ર વિગેરે
હૃદયોના પાતપેતાના વ્યવહારને આત્મા વિશે માને
કે. અપ્રતિ જોયું સાંજગું વિગેરે સઘળા વ્યવહાર આ-
ત્માજ કરતો હોય તેમ તેઓનું માનવું છે.

શંકા—દેહ હૃદય વિગેરેને તમે વ્યાપારવાળાં કહો
છો ત્યારે તે તેઓ પણ ચેતન્ય હોવા સંભવે અને જો

તેઓને ચેતન્ય માને તો તેઓને પણ અવરૂપ આત્મા માન્ય થટે છે. કારણ કે ચેતન્ય વસ્તુ એજ આત્મા છે.

આત્મચૈતન્યવાધિત્ય દેહોદ્રિયમનોપિયઃ ।

સ્વકીચાર્યેષુ ચર્ચન્તે સુર્પાકોકં યયા જનાઃ ॥

ઉત્તર—જેમ સધળા માણસો સૂર્યના પ્રકાશના આશ્ર પોતપોતાના અવહારો કરે છે તેમજ ચેતન્ય સ્વરૂપ આત્મા આશ્રયેજ દેહ ઉદ્રિય, મન અને બુદ્ધિ પોતપોતાનાં કા કરે છે. પોતે સ્વતંત્રપણાએ કરી શકતાં નથી માટે તેજે આત્મા નથી.

શંકા—આત્મા ચેતન્યરૂપ બહે હો, પણ હું જન્મું છું મરણ પામું છું, હું બાળક છું, હું જુવાન છું, હું ઘરે છું, હું કાણો છું, બહેરો છું એવા અવહારો આત્માનં અંદર પ્રતીત થવાથી તે જન્મ વિગેરે વિકારવાળો થટે તે અવિકારી સંભવતો નથી.

દેહોદ્રિયગુણાન્કર્માણ્યમલે સચિદાત્માનિ ।

અદ્યસ્યંતર્યાયિવેકેન ગગને નીલિમાદિષમ્ ॥

ઉત્તર—જેમ મૂઠ માણસ આકાશની અંદર કાળા, લાલ, પીળા વિગેરે રંગોનો આરોગ કરેછે તેમ અવિચેદી માણસ બાળક, જુવાન વિગેરે રેહના ધર્મોને, અધ્યગધિર વિગેરે

દેવના શરીરને નખા નેત્રનું આત્મનું વિશેષ ઉદ્ધિષ્ટિના
 હેતુએ અજામનું પાત્ર તિલના માત્ર ચિત્ત જ્ઞાનદેવ રૂપ
 આત્માની અંદર રૂપમાં દેવતાના અજામથી વિશેષ આત્મા
 ને, અજામિક દેવને આત્માની અંદર રૂપ ઉદ્ધિષ્ટિ વિશેષેના
 હેતુ પણ આત્મા રૂપે જાયો.

હાંમાં આત્માની અંદર રૂપ ઉદ્ધિષ્ટિ વિશેષેના બેક પણ
 અર્થ અર્થ ન હોય પણ હું અર્થ પુ. કુ જોઆ પુ. હું હુથી
 પુ. હું હુથી પુ. અર્થ નો આત્માની અંદર દેખાય છે, માટે
 આત્મા અર્થ હોયના હોયો એવે, અને પરિવેશ મળતા
 અનુયાયી દેવો આત્માને અર્થ જોયના થાને છે પણ અર્થ.

અદ્વાતાન્વાનમોષાયેઃ સર્વજ્ઞાદીનિ સાધ્યનિ

સત્યમેવજ્ઞાનમશ્વરમિદમ્ સદમાદિર્વિદ્યામયમ્ ॥

તેમ—જેમ જુદ અજ્ઞાન આત્માના દાસવાદુષ અર્થ
 આત્મામાં પડેલા અંદરના પાણીવાની અંદર રૂપે છે તેમ
 આત્માની અજ્ઞાન પાણીના અજ્ઞાનને દીપે અર્થપણ, જોયતા
 પણ, સુખ દુઃખ વિશેષ મનની દેખાથીના અર્થને આત્મા
 અંદર આત્મા છે.

હવે રામ ઉચ્ચ વિશેષ અંતઃકરણના અર્થે રૂપ આત્મા

ન કલ્પિત છે, એ બાબત અન્ય વ્યતિરેકની યુક્તિ
સમજાવે છે.

રાગેચ્છામુસદુઃસ્વાદિ બુદ્ધી સત્યાં પ્રવર્તે ।
સુષુપ્તૌ નાસ્તિ નન્નાથે તસ્માદ્બુદ્ધેસ્તુ નાત્મનઃ ॥

જગૃત અવસ્થામાં તથા સ્વપ્ન અવસ્થામાં બુદ્ધિ છે તે
રાગ (વિષયોમાં અત્યંત પ્રીતિ) ઇચ્છા (તેઓમાં સાધા-
રણ પ્રીતિ) સુખ દુઃખ વિગેરે ધર્મે વર્તે છે અને સુષુપ્તિ
અવસ્થામાં બુદ્ધિનો અજ્ઞાનમાં લય થયો હોય છે, તેથી રાગ
વિગેરે ધર્મે પ્રતીત થતા નથી. માટે રાગ વિગેરે ધર્મે
બુદ્ધિના છે આત્માના નથી. જો તેઓ આત્માના હોય તો
ત્રણે અવસ્થામાં માત્રુમ પડવા જોઈએ કારણ કે ત્રણે અવસ્થામાં
આત્મા તો છે.

ગાંડી—ત્યારે રાગ વિગેરે આત્માનો સ્વભાવ નથી ત્યારે
નો સ્વભાવ અર્થાત્ સ્વરૂપ કેવું છે ?

મકાજોર્ડકસ્વ તોયસ્વ ચૈત્યમગ્નેર્વયોગ્મના ।
સ્વભાવઃ સચિદાનંદનિત્યનિર્વજનાત્મનઃ ॥

જેના હોવાથી જે કોઈ પણ તે અવયવ, અને જેના ન
થી જેનું નહિ હોવાપણું તે વ્યતિરેક કહેવાય છે, આ સ્થળે બુદ્ધિ
હોવાથી રાગાદિકનું ન હોવાપણું તે અન્ય; અને બુદ્ધિના ન
થી રાગાદિકનું ન હોવાપણું તે વ્યતિરેક છે.

કરજી ઉપાધિવાળા: છુએ. અજાનવટે ઉપાધિવાળા કહેવું નથી.
 અંગીકાર કરી જાતિવટે હું કહી છું. દેહાત્મક એમ કહેવાઈ
 દેહાદિના ખર્ચે પાતાને વિષે માની આત્મા જન્મમરણ
 કયને પામે છે પરંતુ તે દેહાદિકર્યા ખર્ચે જે પાતા રવરૂપ
 વિશે રેવણ રવરૂપના અજાનવટેજ આદેષિતા છે આ જાનને કહે છે.

રજુમર્તવદાગ્માને જીવે જ્ઞાન્યા મયં ગચ્છે.
 માદં જીવ: પરામેષિ જ્ઞાનં ચંચિર્મયો મયેવ ॥

જેમ અધ્યાત્માનાં પટેલી રેડી ત્રણ કાળે રજુ મયં નથી
 તથાપિ તેને જાતવટે મયં જર્જરને હવ કય પામે છે તેમજ
 રવમર્મકાશ આત્મા જાતિવટે પાતાને વિષે હવપણું આદેષને
 હું હવ છું, દેહાત્મક છું, લોકતા છું, સુખી છું, દુઃખી છું. એવા
 અભિમાનવટે જન્મમરણાદિ કયને પામે છે, પરંતુ તે ક્યારે
 રહ્યા વાક્યના વિચારવટે હું હવ નથી છું તે અદિર્ભવ
 સત્ સિત્ આનંદ પ્રકાશ જેમ જગે છે તારે જન્મમરણ
 આદિ સર્વ કય રહિત થાય છે.

શકા-મન છુદ્ધિ આદિ આત્માની અનિ નિકટ દોષાદિ
 તેના યથાર્થ રવરૂપને જણવા તેજો જેમ નાશ રતાં નથી.

આત્માવમાસયત્પેકો બુદ્ધ્યાર્દીર્નાદિયાણિ ચ ।
 દોષો ઘટાદિવત્ત્વાત્મા જડસ્તૈર્નાયમામ્યને ॥

ઉત્તર-જેમ દીવો ઘટા વિગેરે પદાર્થો

પણ ધરા વિગેરે મલિન પદાર્થો દીવાને પ્રકાશ કરી શકતા નથી. તેમ આત્મા જોઈ છે અને તે મન જુદી વિગેરેને પ્રકાશ કરે છે, પરંતુ મન જુદી વિગેરે જડ ॥ માટે તેઓ આત્માને પ્રકાશ કરી શકતાં નથી.

અંક-ત્યારે આત્મા જુદી આદિવરે જણી શકાતો નથી. ત્યારે તેને જણાવવા માટે અન્ય જ્ઞાનની જરૂર છે જ.વી.

સ્વપોષે નાન્યસોષેન્દ્રા ષોઘરુપતયાત્મનઃ ।

ન દીપસ્યાન્યદોષેન્દ્રાં યથા સ્વાસ્તા મકાશતે ॥

હત્ત-તેમ રીતે સ્વપ્રકાશ હોવાથી તેને પ્રકાશ કરવા માટે બીજા દીવાની જરૂર નથી તેમજ આત્મા જ્ઞાન-સ્વરૂપ છે માટે તેના જ્ઞાનને માટે અન્ય જ્ઞાનની જરૂર નથી. તે તે પોતાની ઝેણેજ પ્રકાશે છે.

અંક-ત્યારે આત્મા, જુદી આદિવરે જણાતો નથી ત્યારે તે શી રીતે જણાય છે તે કહો.

નિષિષ્ય નિવિલોપાર્થોયોતિ નેતીતિ વાક્યતઃ ।

વિદ્યાર્દવ્યં મદ્યાર્વયર્મોચાત્મપરમાત્મનોઃ ॥

નેતિ નેતિ (આ નહિ આ નહિ) એ સુતિના વાક્ય વરે રૂપે સ્વલ, સ્વમ અને શાસ્ત્ર એ સ્વલ ઉપાધિને ૧૫મ

કરીને, અર્થાત્ સ્થૂલ શરીર, સૂક્ષ્મ શરીર તથા કારણ શરીર આત્મા નથી એવો નિશ્ચય કરીને ૧ “તત્ત્વમસિ” એ મહા વાક્યમાં આવેલા તત્ ત્વં પદની ઉપાધિ અટકાવવા. સર્વજ્ઞ આદિ, ભાગત્યાગ તદ્દશ્વાવટે તજી, જાને પદનો એક લક્ષ્ય અર્થ શુદ્ધ જ્ઞાન હુ મું એ પ્રકારનો અપદેશ નિશ્ચય કરવો એનું નામજ તાત્પર્યજ્ઞાન અને તે જ સુક્ષ્મનું ગ્રાધન છે.

સંકો-સ્થૂલ આદિ ઉપાધિ ત્યાગ કરી ન કરીએ તોપણ કાનિ નથી કારણ કે એવન્ય તો અમંગ છેજ.

૧ તત્ત્વમસિ મહા વાક્યવટે શુદ્ધ ચેતનપરમ હક્ષ્ય અર્થનો હેતુ આત્માના લક્ષણો આ નીકાત કન્યાગી થાય છે. એ આત્માના જ્ઞાનુભૂતિ ૧૧૨૫ આ પ્રમાણે—મૌર્ચ્યદેવદશ—ને આ દેવદશ આ વાક્યમાં + જ પદનો અર્થ ને દેવ તમા ને કાળ મદિત હોવા એવો છે તમા + મૌર્ચ્ય ૨ પદનો આ દેવ તમા આ દેવ સદિ દેવદશ એવો અર્થ છે એ જાને પદ માને આપવાથી જાનેને અર્થ એકજ છે એવ જાણવું. ૩. પદનું ૩મું મત્તર ૪ થી કારણ કે આ અને અર્થ પદના વચ્ચે અર્થના દિવેશન-૧ દેવ ને દેવ કાળ અને આ દેવકાળ એ જાણવું. ૨ ૨૦ દેવ ૩ કારણ ને જાની વિદ્ય આ દેવ આત્મા કરી આ ૨૨ દેવદશ દિવેશ જાને પદનું ૪ થી કારણ એ કારણ આત્માના જ્ઞાનુ કારણ એ નેમ્મત્તર ૫ થી અર્થ

આ અંગુલ કદ મધ્ય દુઃખરૂપ મમારથી વિષરીત રવ-
કવચાગ્રા કે.ટલે રાત્ર ચિત્ર આનદ પ્રદાથી કિયાશબ્દિવાણે.
અર્ધ, દાન શાન્તિવાળ, જાન, રજા દરિયા, અપારાધ, શાશ્વ,
ગેલ, રાજા અને રથાવરજાન્ય પ્રાણીજાને ખાવજી રવનારી
પ્રાણે અનાર્ત અનિવાર્યે રૂપાત સાથે ॥

મિર્ગુણો મિર્ગચરો મિત્યો મિર્ગદમ્પો નિર્ગમઃ ।

નિર્વિકારો નિર્મલમો નિર્મલુપતોઽપિ નિર્દમઃ ॥

માન, શક અનેનમરોઃ પ્રકૃતિના છુદા ઉ, અને રામ તથા
રુદ્રાદિ છુદિના છુદા ઉ એ અને પ્રકારના છુદાથી હું
રહિત છું. કાશ્ચ કે પ્રકૃતિ અને છુદિ એ અનેનેના મા
સામી અમાય ઉ. કિયા એ રેદ દરિયાદિને પર્ષ ઉ. હું
રેદ દરિયાદિથી રહિત છું. આટે કેઇ પણ કિયા મારામાં
નથી. હું નિર્મલોટલે મર્ગાજમાવેત-અરૂપ છું. હું નિર્વિકરૂપ
એટલે અર્થરૂપ નિર્મલ રહિત છું. હું નિર્મલ એટલે માયા
તથા તેના કાર્યરૂપ મિત રહિત છું.

વિહારો સર્વ વિગ્ન શરીરને અમયે રહેલા છે અને હું
વિગ્ન શરીર રહિત દેવાથી કેઇપણ વિહારમારામાં નથી.
અવચારી પદાર્થ આકારવાનુ દેવ છે. હું આકારથી પરે
નિરવરૂપ છું, નેથી આકાર રહિત છું. હું અવન રહિત

શંકા—આ દૃશ્ય પ્રપંચ પ્રત્યક્ષ વર્તમાન છતાં કે.કતા-
નુ ચિંતન કેમ થાય ?

આત્મન્યેવાશિલ દૃશ્યં પ્રવિણાપ્ય ધિયા સુધીઃ ।

માત્રયેદેકમાત્માનં નિર્મલાકાશવસદા ॥

ઉત્તર—ગ્રુહ આંત કરણવાળો અધિકારી પુરૂષ સર્વ દૃશ્ય
પ્રપંચનો યોગિજનોમા પ્રસિદ્ધ 'હવ ચિંતનને પ્રકારે વિવે-
કવાળી બુદ્ધિથી આત્મામાં હવ કરી આકાશની પેઠે નિર્મ-
લ મહા એકરસ આત્માનુ ચિંતન કરે

શંકા—મધ્યમા દૃશ્ય પ્રપંચનો ત્યાગ કરી વિવેકી પુરૂષ
કેવ.રૂપે નભાગિમા સ્થિતિ પામે છે ?

નામરર્ગાદિકં મર્ત વિશય પરમાર્થવિન્ ।

વાર્તાર્થાનિદાનમ્દેવદેવાવતિષ્ઠતે ॥

ઉત્તર આત્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપને બાળનાર પુરૂષ
જ ન રૂપાત્મક દૃશ્ય પ્રપંચને મિથ્યા બાળી તજી રૂપને
પરિત્યજી નવ ચિત્ત આનંદ સ્વરૂપમા મગ્ન રહે છે.

૧ પદ ચિત્તવનના મામાન્ય પ્રકાર— સ્ત્રી એ જગતું કાપ
છ. ક. નેત્રે કરતા જ નથી ને રૂપી જગત્પ્રજા એ પ્રમાણે
ચિત્તવન કરે તેથી જગત્પ્રજા ને રૂપી જગત્પ્રજા નેત્રનાં, નેત્રને.
૧ રૂપ, ૨ રૂપે જગત્પ્રજા, આકાશને રૂપિણ, અને પ્રકૃતિને
જગત્પ્રજા રૂપે રૂપે

રે.ય તિ. જ્યારે તેનું મદ્યશુદ્ધના ઉપરેશથી અજ્ઞાન નાશ પામી છે, ત્યારે તેને આત્મા જે મધ્યમથીજ પ્રાપ્ત છે, તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. કાંઈ અધ્યક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

શ્રીમદ્ વૃષાભ્યા તથા પરમાભ્યા જનિ પરપર વિરૂદ્ધ દેહાદિ ને જાતેની એકતા જે તથા કદા એ તે કેમ જાણે ?

તદર્થો પુનરવદ્યશ્ચાંવા જ્ઞાત્રાણિ જીવતા ।

ર્જાયમ્ય તાંસ્વરે કવં મમ્દિનરે નિર્વર્તે ॥

ઉત્તર—જેમ અધ્યાત્મમાં રહેલ વૃક્ષના ફુલમાં અજ્ઞાન વડે એટલી પ્રદેશ ભુદિ થાય છે તેમ અતારિ જ્ઞાનથી મ-યેલ જાતિ વડે દર્શાવતું એજાગપત્તું આદિ અવનાં દર્શનું અજ્ઞાની અંદર જાને છે પરંતુ “તત્ત્વમસિ” “અદં સમાદિય” વિગેરે મહા વાક્યના વિચાર વડે જ્યારે અવનું “તત્ત્વમસિ” સ્વરૂપ સમાર્થ જણાય છે, ત્યારે તે અવપાત્તું જનું રહે છે.

શ્રીમદ્—જ્યા સુખી “હું” અને “આ સી પ્રત્ત વિગેરે માણ છે = એવી જૂતિ છે ત્યાં સુખી “હું” નથી “માફ” કાંઈ પણ નથી “એવી જૂતિનો ઉદય કેમ થાય ?

તત્ત્વમસિનુમવાદુત્પદ્યં જ્ઞાનમંજમા ।

અદંમેનિ જાજ્ઞાનં ચાથેન દિગ્ભ્રમાદિવન્ ॥

ઉત્તર—જેમ સત્રીમાં થયેલો દિગ્બ્રમ સૂર્યનો
થવાથી મટી જાય છે, તેમજ જીવની તથા બ્રહ્મની
પ્રતાપનું કદ જ્ઞાન અનાયાસે અહંતા મમતાદિ
નિવૃત્ત કરે છે.

(જેનું અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું છે. એવા વિવેકી પુરુ
ક્રિષ્ણા સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે.)

સમ્યગ્વિજ્ઞાનવાન યોગી સ્વાન્નન્યેવાત્મિલં સ્થિતમ્ ।
एकं च सर्वनात्मानर्पिताने ज्ञानचटुपा ॥

જેને નિઃસંસય આત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થયો
[1. એવો યોગી પોતાના જ્ઞાનચતુષ્ટયે આ અજ્ઞાનથી કટકા-
રોત સમગ્ર જગત્ અધિષ્ઠાન કુદરત સર્વત્ર પૂર્ણ પોતાના
સ્વરૂપવિશે જુઓ છે તથા સર્વ પ્રપંચ અદ્વિતીય પોતાનો
જ આત્મા છે એમ જુઓ છે. યાથી કે આદોપિત વસ્તુન
અધિષ્ઠાનથી મિતઃ સ્વ્યા દેહાતી નથી, માટે આત્માને વિશે
અજ્ઞાનપટે આદોપિત નિશ્ચ અજ્ઞાત છે.

શ્રુતિ—આત્માથી જિજ્ઞાસુ દેહાત્મા જગતને જાની આત્મ-
સ્વરૂપ કેમ જુઓ છે?

આત્મવેદં જગન્મર્ત્તવાત્મનોદ્યમ નિયતે ।

एतौ यद्ददतादीनि ह्यात्मनं सर्वप्राप्तते ॥

ઉત્તર—કાર્યની સત્તા પોતાના ઉપાદાન કારણથી મિત્ર નથી. તેથી ઘડા વિગેરે કાર્યો જેમ મારીથી મિત્ર નથી. પણ માટી રૂપજ છે. તેમજ સંપૂર્ણ જગત્ પોતાના ઉપાદાન કારણથી મિત્ર નથી પણ આત્મારૂપજ છે.

(જ્ઞાનીની ઇવન્મુક્ત અવસ્થા કહે છે.)

जीवन्मुक्तिस्तु तद्विद्वान्पूर्वोपाधिगुणास्त्वमेव ।

सच्चिदानंदरूपत्वाद्भवेद्भ्रમरकीटवत् ॥

સચ્ચિદાનંદ આત્માના સ્વરૂપને; સાક્ષાત્કાર કરનાર ઇવન્મુક્ત પુરૂષે અગાઉ કહેલ રેફ, ઇદ્રિય, મન, વિગેરે ઉપાધિઓને; ત્રિશુભી માયાના કાર્યરૂપ ભણી ત્યાગ કર્યો; તથા 'ભ્રમરકીટની પેઠે સચ્ચિદાનંદરૂપે સદા રહેવું'.

(ઇવન્મુક્ત પુરૂષ શ્રીરામચંદ્ર રૂપે છે તે વાત રૂપકથી બતાવે છે.)

तीर्त्वा मोक्षार्णवं दत्त्वा गगंद्वपादिराससान् ।

योगी शान्तिमपादुज्જો જ્ઞાત્યારામો દિગમ્જો ॥

૧ જેમ જમરી કાંઈ દીવને લગ્ન લઈ ન્ધ ૧૫ મારે છે, ત્યારે તે દીવની દત્તિ જાતે લીધે જમરીરૂપ યજ્ઞ વ્રતધી ને પોતાનું ગ્રંથ તથા દહ જનરૂપ યજ્ઞ વ્રત છે, તેથી દીને અધિકારી પુરૂષ પણ નિરંતર તન્મયપણથી અવનુંજ ચિંતન કરવ અવરૂપજ યજ્ઞ વ્રત છે

પોતાના સ્વરૂપમાં જ રમણ કરનાર ચોખી અજ્ઞાનરૂપ
સાગરને તરી નહીં તથા સંગ, દ્વેષ વિગેરે સમુદાયને ઢાળી
શાંતિ શુકલ પોતાના સ્વરૂપમાં વિરાજે છે. આ સમયે ભવે
અર્ધ પણ અવ્યય થાય છે કે જેમ પૂર્વે સમુદાય જાગવાન
સમુદ્ર જોળાંનીને તથા સમુદાય સમુદાયને સહારીને સ્ત્રીના
સહીત અયોધ્યા નગરીમાં વિરાજ્યા તેમ આ આત્મારૂપી
રામ મહાવાક્યજન્ય અપરોક્ષ જ્ઞાનરૂપ સેતુવટે અજ્ઞાન
રૂપ સમુદ્રને જોળાંનીને તથા સમુદાયરૂપ સવલુ વિગેરે સ-
મુદાયને ઢાળી શાંતિરૂપ સ્ત્રીના આવે આ સરીરરૂપ અયોધ્યા
નગરીમાં નિરત્તિરૂપ સિંહાસન ઉપર અધિક મુકાયે છે.
(રામાયણની કથા પણ આવી રીતેજ રૂપક ગણવાથી
આત્માપર લાગુ પડે છે.)

વાદ્યાનિત્યમુક્તામર્તિ દિત્વાત્મગુણનિર્ગુનઃ
ઘટસ્વદીપવત્સ્વચ્છઃ સ્વાંતરેવ પ્રકાશતે ॥

અહુ વિગેરે જડારની ઇન્દ્રિયોનો અનુકૂળ વિષયો તા
મંજલ ધવાથી પ્રાપ્ત થતા વિષયાનંદમાંથી આમળિ છે
આત્મસ્વરૂપના આનંદવડેજ જીવ થાય તે ઘટ
રહેલા દીવાની ચહે આત્મકરણમાંજ સ્વસ્વરૂપે ધારો છે
(જાનીની વિદેહ મુક્તિ કહે છે)

સ્વાપિરિયોદિતિ વર્ણનં શિષ્યાં વ્યોમચમુનિઃ ।

મર્ચિન્દુરવિઘ્નેદમર્ત્તં વાયુવરોત્તુ ॥

પ્રવર્તમાન નવમીના પુરૂષ દેહ નિર્વેદ ઉપાધિમાં (દશ
જનનાં ૫૭ જ્ઞાતીઓની પેરે નિર્વેદ ૪ રહે છે. મર્ચજ ઉત્તમ ૫;
૬ની પેરે ૧૦ છે, નવમી વાયુની પેરે પ્રાણ ૪ રહે પ્રાણ
શબ્દેના વિષયેના આમરિત પાત્રના વિના વિચરે છે.

(જાતીનો પ્રદામાં લય આવે, તે પ્રદાન સદિત કરે છે)

સ્વાપિરિયોદિતિ વર્ણનં શિષ્યાં વ્યોમચમુનિઃ ।

મર્ચ મર્ચ વિઘ્નેદોદિતિ મર્ચમર્ચગતિ રા યયા ॥

જેમ મરીતું કાળ રૂપરૂપના નર્મ પેલાનું નામ ૬૫ તથા
મધુકરૂપ થઈ જાય છે તેમ યાત્રા કરેલું આકાશ પદરૂપ
ઉપાધિ નિરૂપ યયા પછી નવમીકારૂપ થઈ જાય છે તે
૫૬ આદિનું નેજા તે હોય. તેની યયા પછી સામાન્ય તેજમાં
ગળી જાય છે તેમજ સુખરૂપના પ્રદાનમાં દેહાદિ ઉપા-
ધિને નાશ થવાથી મર્ચ મર્ચ મરિત વ્યાપક પ્રદામાં
પ્રવેશ કરે છે. અર્થાત્ પ્રદાકરૂપ થાય છે

[વિવેદ સુદિત અવશ્યાના વિવેદી પુરૂષ પરબ્રહ્મને પામે છે.
તેના સ્વરૂપનું નિરૂપણ આઠ કલોકથડે કરે છે.]

વન્ધ્યાપાશાવરં શ્યામં વામુશાશાવરં સુમ્દય ।

વાદાનાશાવરં ક્ષાનં નદ્યોમ્પવશાયેત્ ॥

જેના લાભ કરતાં ખીજે લાભ અધિક નથી, જે મુખ કરતાં ખીજું કંઈ મુખ અધિક નથી, અને જેના જ્ઞાન કરતાં ખીજું કંઈ જ્ઞાન અધિક નથી, તેજ બ્રહ્મ છે, એવો નિશ્ચય કરવો.

યદૃષ્ટ્વા ન ચરં દૃશ્યં ચદમૃત્વા ન પુનર્મયઃ ॥

યજ્ઞાત્વા ન પરં જ્ઞાનં તદ્ભ્રમેત્યવધારયેત્ ॥

જેનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી ખીજું વસ્તુ જેવા લાભક રહેતી નથી, જે રૂપ થવાથી અસારમાં ફરી જન્મ થતો નથી, અને જેને બાબુવાથી ખીજું બાબુવાતું રહેતું નથી, તે બ્રહ્મ છે, એમ નિશ્ચય કરવો.

તિર્યગૂર્ધ્વમયઃ પૂર્વે સંપ્રદાનંદમદ્યમ્ ।

અનંતં નિત્યંકં યજ્ઞદ્ભ્રમેત્યવધારયેત્ ॥

જે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉપર, નીચે, મર્ધ પૂર્ણ છે. જે સત્ ચિત્ અને આનંદ રૂપ છે, જે જ્ઞાનમાં બાધ નહિ છે, તથા જે એક છે તેજ વાતુ બ્રહ્મ છે, એવો નિશ્ચય કરવો.

અતદ્વ્યાવૃત્તિમ્પેજ વેદાન્તર્જ્ઞાનેઽવ્યયમ્ ।

અસંદાનંદમેકં યજ્ઞદ્ભ્રમેત્યવધારયેત્ ॥

જેને વેદાંતો આત્માથી ભિન્ન મર્ધ નહિ વસ્તુનો પરમાર્થરૂપે લક્ષણ વૃત્તિ વડે જણાવે છે, જે

૩. ૩.૬.૧. આઠ અભ્યસ જાનવર વચરૂપ છે, તેજા છે. ૩.
૩.૬.૨. નાનકેજા રહેલું.

૪. ૪. ૧. નિર્વાગકાચ જાનવર કુતૂલ નેજા છે. આઠ અભ્યસ રહે
૨. ૩. આઠ અભ્યસ રહે છે. નાનકેજા, અદ્યતન નિર્વા
ગકાચ આઠ અભ્યસ રહે છે. ૩. ૧

આદ્યતનદુષ્ટાચ મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્નમ્ ૧

અદ્યાદ્યતનદુષ્ટાચ મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્નમ્ ૨

૬. ૬. ૧. અભ્યસ જાનવર (૩ અભ્યસ) દેશ માલ જાનવર
અર્થે છે. આઠ (૧૨) અર્થે રહેલું મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્ન જાનવર કુતૂલ છે,
અદ્યતન અદ્યાદ્યતન દેશ છે. તે દરજા અદ્યતન
આઠ અભ્યસ જાનવર અર્થે છે. નેજા રહેલું દેશ છે. આ
અર્થે, અદ્યાદ્યતન આદ્યતન આદ્યતન દેશ દેશ
જાનવર જાનવર અર્થે છે. અદ્યાદ્યતન જાનવર
અદ્યાદ્યતન છે. આઠ અભ્યસ મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્ન અદ્યાદ્યતન
મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્ન અર્થે છે.

૭. ૭. ૧. અભ્યસ દેશને અર્થે છે. અદ્યાદ્યતન દેશ
દેશ છે. તે અદ્યાદ્યતન છે.

મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચ મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્નમ્

મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચ મુદ્ગાર્ણદુષ્ટાચિન્નમ્ ૩

શકા—તમે જમળને સચ્ચિદાનંદ પ્રકાશ સ્વરૂપ કહે છે ત્યારે તેનું કેમ દેખાતું નથી?

સર્વં સમિદાન્માનં જ્ઞાનચતુર્ભંગીભવે ।

અજ્ઞાનચતુર્ભંગીભવે માર્ગનં ચાનુર્મયવત્ ॥

ઉત્તર—જેને જ્ઞાનરૂપી નેત્ર છે, તે સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્માને સર્વત્ર વ્યાપ્ત દેખે છે, પરંતુ જેમ આંધળો આકાશમાં પ્રકાશિત સૂર્યને દેખતો નથી, તેમજ અનાદિ અવિદ્યાવટે આગ્રહાદિત યથેતી દ્રષ્ટિવાળો માણસ પાતાન્ય-જ શરીરમાં સ્પર્શરૂપે પ્રકાશમાન આત્મ સ્વરૂપને દેખી શકતો નથી.

શંકા—જ્ઞાનરૂપ નેત્રવાળો પુરૂષ પાતાના વિચેકબળે દેહ ઇન્દ્રિયાદિકના આધ્યાસરૂપ મળને દૂર કરે છે, છતાં અનાદિ વાસનાને લીધે ફરી તેને દેહાદિકને વિષે અહંબુદ્ધિ થઈ જાય છે. માટે તેને સદા સ્વરૂપની અંદર સ્થિતિરૂપ સુકિત કેમ મળી શકે

અવળાદિભિર્હૃદાસો જ્ઞાનાગ્નિપરિતાપિતઃ ।

જીવઃ સર્વમલાન્મુક્તઃ સ્વર્ણવદ્દ્યોતતે સ્વયમ્ ॥

ઉત્તર—જેમ સુવર્ણ અગ્નિમાં તપાવ્યાથી ખીણ ધાતુ વિગેરેના લોચરૂપ મેલને તણ કઇ શુદ્ધ કુદનરૂપે પ્રકાશે છે. તેમજ અવશ્ય મનન તથા નિર્લ્યાસથી પ્રદીપ્ત યજ્ઞેષા

જ્ઞાનાભિમા તપેતો—શુદ્ધ થએતો. હવે અવિદ્યા વિગેરે સમજા મેલને તણ પોતે સર્વ શુદ્ધ સમિચરણંદ સ્વરૂપે પ્રકાશે છે.

શંકા—જે પ્રભારે શુદ્ધ થએતો આત્મા કેવો હોય ?
ક્યાં પ્રગ્ : થાય ? તથા કેને પ્રકાશ કરે ?

દુદારાશોદિતો જ્ઞાત્મા ચૌષમાનુસ્તમોઽપહન્ .

સર્વવ્યાપી સર્વશરી માત્ર સર્વ પ્રકાશને ॥

ઉત્તર—તે આત્માનો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય અધિકારીના દુઃ-
યાકાશમાં ઉદય પામી અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરે છે.
તે સર્વત્ર વ્યાપક છે, સર્વનો આધારરૂપ છે, તથા સર્વનો
પ્રકાશક છે.

શંકા—જ્ઞાનઆભિમા પ્રતિબંધક રોપોને નિવૃત્ત કરવા
માટે સુસુષુ જને પણ પ્રયાગ વિગેરે તીર્થ સેવવાં લે-
ઈએ કે નહિ ?

દિગ્દેસકાશાવનપેક્ષ્ય ગુર્વગં ર્જીતાદિદશિસ્વચ્છૃક્ષં નિરંજનમ્ .
વા સ્વાત્મતીર્થં મજને વિનિષ્ક્રિયઃ સ સર્ગચિન્તસર્વગતોઽમૃતો ભવેત્ .

ઉત્તર—જે સર્વક્રિયા રહિત તત્ત્વવેદના પુરૂષ પોતાના
આત્મારૂપ તીર્થને સેવે છે તેજ સર્વજ્ઞ છે, સર્વવ્યાપક છે,
તથા મુક્ત છે. તેને બીજાં તીર્થ સેવવાની બીજાપુલ જરૂર

નથી. શાથીકે આત્મતીર્થ સર્વ તીર્થથી અધિક છે. જે આત્મતીર્થ દિશા, કાળ, દેશ વિગેરેની અપેક્ષા રાખતું નથી, શીત વિગેરે હરનાર છે, નિત્ય સુખવાળું છે, અને નિરંજન છે. સંક્ષેપમાં—અયાગ વિગેરે તીર્થ એક દિશામાં તથા એક દેશમાં રહેલ છે, પણ આત્મતીર્થ સર્વત્ર વ્યાપક છે. બીજા તીર્થને બ્રહ્મ વિગેરે કાળની અપેક્ષા હોય છે, આત્મ તીર્થ તો સર્વદા પવિત્ર છે. બીજા તીર્થ શીત વિગેરે આપનાર છે, અને આત્મ તીર્થ શીત વિગેરે હરનાર છે, અન્ય તીર્થમાં ગારો હોય છે, પણ આત્મતીર્થ અવિદ્યાના મળથી રહિત હોય છે, ને સદા સુખરૂપ છે. માટે આત્મ-તીર્થ સેવનાર પુરૂષને અન્ય તીર્થની આવશ્યકતા નથી.

ઈતિથી મત્પરમહંસ પવિમાજ્ઞાચાર્ય શ્રી મદ્ધંકરાચાર્ય પ્રચીત શુન્દરાલી અનુવાદવાળો આત્મબોધ સમાપ્ત

ॐ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

प्रायश्चित्त

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ११ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १२ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १३ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १४ ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १५ ॥

“હું પોતેજ વિશ્વ હું તથા મારી માલિક સંપૂર્ણ વિશ્વ ઠગિત છે” એવી રીતે જેની મહેરબાનીથી હું આત્મ-સ્વરૂપનો કાયમ અનુભવ કરું છું, તે સદ્ગુરુના ચરણમ-ળમાં હું નિરંતર નમેલો છું.

“આચાર્યવાન પુરુષો વેદ” જે માણસ ગુરુને શરણે થએલો હોય છે તેનેજ જ્ઞાન થાય છે ” ઉત્પાદિ શ્રુતિઓ ઉપરથી માણસ પડે છે કે, શિષ્યને બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ કે-વળ ગુરુમીજ થાય છે માટે ગુરુ શિષ્યના મનોમત્સરના રૂપ-માં તાત્પર્ય નિરૂપણ કરવા સારૂ અધિકાર ક્રમ શિષ્યનું લક્ષણ કહે છે.

તાપત્યપાર્કસંતપ્તઃ કશ્ચિદ્વિગ્નવાનતઃ ।

શમાદિસાધનૈર્યુક્તઃ સદ્ગુરું પરિપૂરણતિ ॥ ૩ ॥

જેણે મહારના તાપરૂપી સૂર્યવડે તપેલો, ઔદિક અને આધ્યાત્મિક ભોગોથી વિરક્ત થએલો અને શમ વિગેરે સાધનવાળો કોઈક મુશ્કેલી અધિકારી સદ્ગુરુને પૂછે છે.

અનાવાસેન યેનાસ્માન્-ચેયં ધન્વેષનાત્ ।

તન્મે મંત્રિષ્ય મગદન્ કેવલં કૃપયા વદ ॥ ૪ ॥

૧ અન્વાસતાપ-રોગાદિથી થતું દુઃખ ૨ અધિભૂતતાપ, યોર, સર્પ, વાયુ આદિથી થતાં દુઃખ, ૩ અધિદેવતાપ-ટાક, તડકો, પવન વગેરે અ.દિથી થતાં દુઃખ.

હે ભગવાન ! મહેનત વિનાનાં જે સાધનવડે હું સંસાર
રૂપ બંધનથી મુક્ત થાઉં, તે સંભોષથી કેવળ દેખા કરી
મને કહો.

સાધ્વી તે વચનમ્મત્તિઃ પ્રતિપાતિ વદામિ તે ।
इदं तदिनि विस्पष्टं सावध.नमनाः शृणु ॥ ५ ॥

હે શિષ્ય ! તારી વચનની રચના મજી સારી જણાવ
છે. માટે “આ જ મુક્તિનું સાધન છે.” એમ સ્પષ્ટ રીતે
હું કહું છું, તે તું તથા આપી સાંભળ.

तत्त्वमस्यादिवाक्योत्तरं यज्ઞોવિपरमात्मनो.
तादात्म्यविषयं ज्ञानं तदिदं मुक्तिसाधनम् ॥ ६ ॥

“તત્ત્વમસિ”આદિ મહાવાક્યના શ્રવણથી પેલા યજ્ઞેશ
જે હાવાત્મા અને પરમાત્માનું એક સ્વરૂપે જ્ઞાન અર્થાત્
સાક્ષાત્કાર એજ મુક્તિનું સાધન છે.

को जीवः कः परमात्मा तादात्म्यं वा कथं तयोः
तत्त्वमस्यादिवाक्यं वा कथं तत् प्रतिपादयेत् ॥ ७ ॥

શિષ્યે કહું-હવે કોણ ? તથા પરમાત્મા કોણ ? હવ તથા
પરમાત્માની એકરૂપતા કેવી રીતે થાય ? અને હવ તથા
પરમાત્માનો અલોક “તત્ત્વમસિ” વિગેરે મહાવાક્ય કેમ
પ્રતિપાદન કરે ?

અત્ર બ્રુવઃ સયાપાને કોન્વો બીવસ્ત્વેયેવ દિ

વસ્ત્વં પૃષ્ઠસિ યાં કોદં પ્રજોવાસિ ન સંશયઃ ॥ ૮ ॥

ગુરુએ કહ્યું—તે પુષ્પેશ મન્નનું સમાપાન અમે કહીએ
હીએ. બીજે વળી એવ કોણ હોય ? તુંજ એવ ઉત્તર
તુ હૃદય અંતરુરુ વિગેરેનો સાક્ષી છે તે જ એવ છે.
તું મને પુછે કે “હું કોણ છું” ? તેને ઉત્તર એટલો છે કે
તું પ્રજાજ છે, જોગા જરા પણ સંદેહ નથી.

વશાર્પયેવ માનામિ નાપાપે યગવન્ સ્ફુટ્ ॥

મદં પ્રજોતિ વાચયાર્પે પ્રતિપદે કથં વદ ॥ ૯ ॥

શિષ્યે કહ્યું—હે ભગવન્ ! આપે કહ્યું એ ઉપરથી માત્ર
પદાર્થ જ બાધ્યું છું. પરંતુ “મદં પ્રજોતિ” એ મદાવાક્ય-
નો અર્થ શી રીતે બળી શકું ? માટે મદાવાક્યનો સ્પષ્ટ
સમજાય તેવી રીતે અર્થ ક્રમે.

સત્યમાદ મવાનપ વિગાને નૈવ વિધને ॥

દેનુઃ પદાર્પયોધો દિ વાચયાર્પાગ્ગો રેદ ॥ ૧૦ ॥

ગુરુએ કહ્યું—તે સાચું કહ્યું, મદાવાક્યના પદાર્પયોના
એ જ વાચયાર્પણના જ્ઞાનનું અગ્રણ્ય જ્ઞાન, માટે તારૂ કહેવું
કાંઈ દોષ સુકત નથી, વધારે છે.

૧.૩૫.૨૨ જ્ઞાનના પદાર્પણના જ્ઞાનનું અગ્રણ્ય જ્ઞાન પદ
અને “મદં” પદના અર્થનું નિરૂપણ ઉપરિધિના મતા,

અથવા પ્રમિદા " તથા " પદાર્થનું નિરૂપણ કરતું ચોક્કસ છે.
તે બીજા પ્રકારે વડે કરે છે.

અંતઃકરણનું નિર્માણ જોવાપરિણત ૧ ૧

આનેદ્રવ્યઃ સ્વભાવઃ જાતુ કિં જાગ્યાને દ્રવ્યસં ॥ ૧૧ ॥

તું જાનનારુપ આને તેની જુનિએને સાક્ષી છે, યેન-વ
૧૧૧૫ છે, જાનનારુ ૧૧૧૫ છે, તથા ત્રણે અવસ્થામાં જાણ-
રહિત છે, છતાં કેમ તું તારા ૧૧૧૫ને જણતો નથી ?

જાગ્યાનેદ્રવ્યરૂપે ધીમાસિર્ણે વાંધનિદ્રામ્ ૧

ચિત્તવાગ્મયણ નિર્લયે રથવત્તા દેહાદિર્ગા ચિયમ્ ॥ ૧૨ ॥

દેહાદિઃ ઉપરની અત્મજુદિ તણ રથ " એ અત્મ
તથા જાનનારુ ૧૧૧૫ છે, એ જુદિને સાક્ષી છે, તથા જાનનારુ-
૧૫ છે, તે હું જુ. " એમ તું નિરવર ચિંતન કર.

દેહાદિઃની અંદર અત્મજુદિ જણા જાણથી રૂઢ રૂઢ
મઈ છે, માટે તેને પદિયાય થયે જાણવતો નથી, " એવો
ચિંત્યનો અભિપ્રાય જણી તેમાં (દેહાદિઃ)થી અત્મજુદિ
ઉદાસવા સારુ મરુતુ દેહાદિઃનું અત્મપણ ચિંત્યને
જાણે છે.

રૂપાદિવાન્ યતઃ વિદ્યમતોઃ જાગ્યા દટાદિવત્ ૧

ચિયદાદિવદામૃતવિજાગ્યાય કૃષ્ણત્ ૧ ૧૩ ॥

જોમ મદો પંચભૂતનું કાર્ય છે. તથા રૂપ વિગેરે ગુણ વાળો છે, માટે આત્મા નથી, તેમ આ દેહ પણ પાંચ ભૂતનો હોવાથી તથા રૂપ વિગેરે ગુણવાળો હોવાથી આત્મા નથી.

શિષ્ય કહે છે.—

अनात्मा यदि पिंडोयमुक्तहेतुबलान्मनः ।

करामलकचन् माहादात्मानं प्रतिपादय ॥ ૧૪ ॥

ઉપર બતાવેલાં કારણોના બળથી “ આ દેહ આત્મા નથી. ” એ વાત જો સમજાવેલ તો કાલે દેહ અનાત્મા થશે. હું તો હથેલીમા ગુલેલા આમળાની પેઠે “ હું ” આવો છું. ” જોમ સાક્ષાત મારા સ્વરૂપને બતાવે, તે જીતે છે છું ! આપ આત્માનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરો.

શુર આત્માનું સરીરના સાક્ષીરૂપે પ્રતિપાદન કરે છે.

षट्पदा यद्वाद्रिषः सर्वथा न पशु यथा ।

દેહટ્ટપા મયા દેહો નાદમિવજાતમેવ ॥ ૧૫ ॥

જોમ મદોનો દેહટ્ટા (જોનાર) મદોનો મદો તે માટે નહીં તે કાંઈ પ્રકારે પણ મદો નથી તેમ જ હું (આત્મા) પણ દેહનો દેહટ્ટા છું, તેથી કાંઈપણ મદો હું સરીર નહીં જ, એવો નિર્ણય કરવો.

રેકને જોનાર હંદિયો છે, ખાટે હંદિયો આત્મા છે, જે પ્રધાને; હંદિયને આત્મા માનનાર (આચાર) ના પ્રભુને ખરેખર જાણે છે.

एतदिदृष्टद्वारादिद्विषयानि विधिनु ।

વડો કુદિદ્રશ્યા વાણો માદાર્થવ્યવહાર ॥૧૬॥

"માત્રી નજર મદ છે, માત્રી દષ્ટિ મુદ્ધ છે" જે રીતે હું હંદિયોનો પણ દ્રશ્ય દોષથી હંદિયો નથી તેમજ સં-
દર્શ્ય નિદર્શ્ય ગુણરૂપ મન, નિમિષાત્મક જુદિ તથા આત્મા-
રૂપીમરૂપ પ્રાણ જે સર્વનો હું સાક્ષી છું. ખાટે હું મન,
જુદિ તથા પ્રાણરૂપ નથી, જેમ તું નિમિષ કર.

રેક હંદિય વિગેરેનો સમુદાય પણ માણી નથી. જે કદી
ભલાઈ ॥

संपागोर्ध्व तथा माहमिति ददविवृततणव ।

દ્રષ્ટામનુષાનેન નિપુર્ણ સંપ્રધાનવ ॥ ૧૭ ॥

જેમ હું રેક નથી હંદિયો નથી, તેમ રેક તથા હં-
દિયના સમુદાય પણ નથી. જેમ પંચમૂર્તનો સંઘાત
(સમુદ) રૂપ ઘડનો દ્રશ્ય ઘડથી જુદો છે. તેમ જે રેક
હંદિય વિગેરેના સંઘાતનો દ્રશ્ય પણ તે સંઘાતથી જુદો
છે, જે પ્રકારના અનુભવવડે આત્મા રેક વિગેરેનો સમુદાય

કે જે દ્રવ્ય છે. તેથી અત્યંત નિલક્ષ્ય છે, એવો વિવેક-
હિંમી નિર્લક્ષ્ય કરે.

દેહેન્દ્રિયાદયો માયા હાનાદિન્યાપૃતિસમા:

યસ્ય માનિષ્યમાત્રેણ મોહપિત્યવચારય ॥ ૧૮ ॥

જેના અમીષપણથી દેહ ઇન્દ્રિય વિગેરે પદાર્થો દેહ
વસ્તુને મહણ કરવી, કાંઈને કાંઈ દેવી, ઇત્યાદિ પોતપો-
તાનું કાર્મ કરવા સમર્થ માય છે, તે કું કું, એવો
નિર્લક્ષ્ય કરે.

જેમ ચમકપાણીની સત્તિધિથી લોકુ એટલું કરે, તેમ
આત્માની સત્તિધિથી દેહ વિગેરે પદાર્થો પોત પોતાને
ન્યાયાર કરે છે.

શિષ્યે કહ્યું-અવિકારી એવન પદાર્થની કેવળ સંજ્ઞાધિથી
બુદ્ધિ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ સંજ ની નહીં માટે એતનને વિશે
પણ બુદ્ધિ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ ક્યા તારે ? એ વિકાર માનવો એ-
કલો, અને તે માનવામાં “અત્યંત મહત્ત્વ” વિગેરે સ્મૃ-
તિનાં વાક્ય અપમાન કરે.

અનાપવિકાર

યુદ્ધવાદીનાલંબ્ય ન- ૨ સોદમિયવ્યવસ્થા ॥ ૧૯ ॥

જેમ ચમકપણ પોતે વિકાર પામ્યા, તેમ પોતાને
અસાધમાન કરે છે. તેમ જે પ્રત્યક્ષ નહીં, તેના નિર્લક્ષ્ય

કરી જુદી વિગેરેને થકારે એ. અર્થાત્ પાત પોતાના બધા-
પાસમાં દ્રે છે, તે હું મું. એમ નિર્દેશ કર.

શિષ્યે કહું—એમ માનું જક દેખાવ છે, તથા તેથી
જુરે નેનો દાંડનાર જણાવ છે, તેજ પ્રમાણે દેહાદિનું
જલપણ તથા તેથી જડા અપમાનું ચેતનપણુ કેમ જણાવું નથી ?

અતઃકામ્યવદાદાંતિ ગમ્યાદિષ્વાઝઠા અપિ ॥

દંદોદ્દિવ્યવઃમાણઃ મોદવિત્ત્યવધારણ ॥ ૨૦ ॥

પ્રુ કહે છે—એ આત્માના અનિષિધજુને કીધે દેહ,
ઈદ્રિય. મન અને માજુ જક છે તેપણુ અજડ ઘડતે મે-
તનની જેવા બાસે છે, ને આત્મા હું છું એમ તું નિર્દેશ કર.

શિષ્યે કહું—સ્વપ્ન અવસ્થામાં દેહ તથા ઈદ્રિયો દ્રષ્ટા
નથી હોના ખારે તેઓ કદી દ્રશ્ય હોવાથી અચેતન
હો. પરંતુ મન યા ખારે નહિ ?

અગમ્યમે યતોગ્યવ માંવનં ચ વિચીઠુતવ ॥

વદં પોં વેનિ પાનુત્ત સોદવિત્ત્યવધારણ ॥ ૨૧ ॥

"આદલીવાર સુખી નાર મન અન્ય વસ્તુમાં મધું કહું,
હાલ એ વસ્તુને જુલી જઈ રિયર કહું છે, અર્થાત્ સમીપ
રહેલી વસ્તુમાં લગાડયું છે." એ પ્રમાણે એ અંતઃકરણની
વૃત્તિઓ જણે છે તે હું મું. એમ હે શિષ્યા તું નિર્દેશ કર.

કે જે દ્રવ્ય છે, તેથી અન્યંત વિલક્ષણ છે, એવો વિવેક-
દૃષ્ટિથી નિશ્ચય કર.

દેહદ્રિપાદયો માયા દાનાદેવ્યાપૃત્તિસમાઃ

યસ્ય માત્રિધ્યમાત્રેણ સોદમિત્યવધારય ॥ ૧૮ ॥

જેના સમીપપણાથી દેહ ઇન્દ્રિય વિગેરે પદાર્થો કાઢ
વસ્તુને પ્રકૃષ્ણ કરવી, કાઢને ઊણી દેવી, ઇત્યાદિ પોતપો-
તાનું કાર્ક કરવા સમર્થ થાય છે, તે કું કું, એવો
નિશ્ચય કર.

જેમ ચમકપાણીની સજિધિથી લોહું ચેષ્ટા કરે છે, તેમ
આત્માની સજિધિથી દેહ વિગેરે પદાર્થો પોત પોતાને
આપાર કરે છે.

શિષ્યે કહ્યું-અવિકારી ચેતન પદાર્થની કેવળ સંજ્ઞાધિથી
બુદ્ધિ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ સંભવી નથી માટે ચેતનને વિશે
પણ બુદ્ધિ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ કરાતી રહે તેથી વિકાર માનવો જો-
ઈએ. અને તે માનવામાં “આત્માર્ત્તર્કમરૂપને” વિગેરે સ્મૃ-
તિનાં વાક્ય અપ્રમાણ રહે.

અનાપન્નવિકાર

બુદ્ધ્યાદીઆલંબ્ય નન્વે સોદમિત્યવધારય ॥ ૧૯ ॥

જેમ ચમકપાણી પોતે વિકાર પામ્યા નથી તેવાને
અસાયમાન કરે છે. તેમ જે પ્રત્યક્ અનાપન્નવિકાર

એમ હોયે પ્રકારે જાણ કરનાર દોષાથી પરાધી જુદો.
 ૧, તેમજ દેહનો પ્રકાર જુદાજુદા જ્યાંયાં દેહથી જુદો, ઉ,
 ને પ્રભાવે દુ દેહન્ય સ્વરૂપ જ્યાંયાં છું.

હવે જ્યાંયાં જ્ઞાનરૂપ પ્રતિષ્ઠાન કરે તે

દુર્ગાદેવી ધારા સ્વરૂપ દેવતા દિવા: ।

દ્વા ગર્ભદિવ્યમયઃ સોદધિગ્વરપાર્શ્વ ॥ ૨૪ ॥

પુત્ર, ત્યાં, વિનેરે પરાધી જે જ્યાંયાં જાણે દો
 ધારી પ્રિય છે, અને તે જ્યાંયાં પુત્ર વિનેરે સ્વરૂપ પ-
 રાધી કરનાં અધિક પ્રિય છે, તે જ્યાંયાં દુ છું. એમ તું
 નિશ્ચય કરી મુનિ પણ કરે છે કે “ જ્યાંયાં કાપાવ તરે
 વિવે મરણિ ” (જ્યાંયાં પ્રિય કરનાર દોષાથી સ્વરૂપ
 પરાધી પ્રિય છે)

ઉપર પ્રમાણે જ્યાંયાં જ્ઞાનરૂપ જુદો, જે વાન કરી
 હવે જ્યાંયાં જ્યાંયાં પ્રેમનો વિષય દોષાથી તે ત્રણ કાળમાં
 સત્ય સ્વરૂપ છે, જે વાન કરે છે.

પરમેશ્વરદત્તવા માનમૃત્યુર્મદા ।

મૃયાત્યમિતિ સો દ્વા સોદધિગ્વરપાર્શ્વ ॥ ૨૫ ॥

દુ દોષ વિષય ન હોયે એમ નહોતું, કિંતુ સદા માફ
 અવસાન દોષુ જોઈએ જે પ્રભાવે જ્યાંયાં પ્રીતિનો વિષય
 જે દ્વા છે, તે દુ છું, એમ તું જાણ.

એમ રીતે પડાને પડાય કરનાર હોવાથી પડાથી જુદો
 છે, તેમજ દેહને પ્રત્યક્ષ કરનાર આત્મા દેહથી જુદો છે,
 તે પ્રમાણે હું ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા છું.

હવે આત્માનું જ્ઞાનંદ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરે છે

પુશરિણાદયો ધારા વસ્ય કેવલવા મિયાઃ ।

દ્રષ્ટા સર્વમિયમયઃ સોદમિત્યવપારય ॥ ૨૪ ॥

પુત્ર, નાતું, વિગેરે પદાર્થો જે આત્માને અનુભવ હો-
 વાથી પ્રિય છે, અને તે આત્મા પુત્ર વિગેરે સમજા પ-
 દાર્થ કરનાં અધિક પ્રિય છે, તે આત્મા હું છું. એમ તું
 નિર્ભય કર. શ્રુતિ પણ કહે છે કે “ આત્મનઃ કામાય સર્વ
 દિયં મવાનિ ” (આત્માનું પ્રિય કરનાર હોવાથી સમજા
 પદાર્થ પ્રિય છે.)

ઉપર પ્રમાણે આત્મા જ્ઞાનંદ સ્વરૂપ છે, એ વાત કહી.
 હવે આત્મા અત્યંત પ્રેમનો વિષય હોવાથી તે ત્રણ કાળમાં
 સત્ય સ્વરૂપ છે, એ વાત કહે છે.

પરમેસાસ્યદનયા માનમૂલ્યર્થ સદા ।

ભૂયાત્પિતિ ચો દ્રષ્ટા સોદમિત્યવપારય ॥ ૨૫ ॥

હું દેખું દિવસ ન હતો એમ નહોતું, કિંતુ સદા માફ
 અવરધાન હોતું જોઈએ. એ પ્રમાણે અત્યંત પ્રીતિનો વિષય
 જે દ્રષ્ટા છે, તે હું છું, એમ તું જાણ.

જે નિરવધિ આનંદ સ્વરૂપ છે જે સત્ય છે, જેનું
જ્ઞાનજ સ્વરૂપ છે, જે સત્તામાત્ર છે, તથા જે પૂર્ણ છે,
તે પરમાત્મા એટલે તત્ પદનો સહ્યાર્થ, છે એમ કહે-
વાય છે.

એ પ્રમાણે વિધિવાક્ય અને નિષેધવાક્ય વડે નિરૂપાધિક
બ્રહ્મત્વ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરી હવે ॥ શ્લોકવડે માયોપાધિક
બ્રહ્મત્વ સ્વરૂપ બતાવે છે.

સર્વેશત્ત્વં પરેશત્ત્વં તથા સંપૂર્ણશક્તિતા ।

વેદૈઃ સમર્થ્યતે यस્ય તદ્ બ્રહ્મેત્યવધારય ॥ ૩૧ ॥

જેનું સર્વજ્ઞપણું પરમેશ્વરપણું અને સંપૂર્ણ શક્તિપણું
વેદ પ્રતિપાદન કરે છે. તે બ્રહ્મ છે, એમ તું નિશ્ચય કર.

યજ્ઞાનાત્ સર્વવિજ્ઞાનં શ્રુતિષુ પ્રતિપાદિતમ્ ।

મૃદાધનેકદૃષ્ટાંતૈસ્તદ્બ્રહ્મેત્યવધારય ॥ ૩૨ ॥

*યથા સર્ગૈર્ધૈકેન મૃત્પિંડેન સર્વ મૃન્મયં વિજ્ઞાતં સ્પાદાચારં-
ભજં વિકારો નામધેયં મૃત્તિકેત્યેવ સત્યમ્ ॥ ઇત્યાદિ શ્રુતિ-

* હે પ્રિયદર્શન ! જેમ એક માટીના પિંડના યાનવડે તેના
કાર્ય પટ્ટાદિનું જ્ઞાન થાય છે, કારણકે પટ્ટાદિક દરેક કાર્યો વાહ્યીયા
આરંભેત નામ માત્રજ છે, પરંતુ મૃત્તિકાજ સત્ય છે, તેમ સર્વના
કારણરૂપ બ્રહ્મના યાનવડે સંપૂર્ણ વિષયનું જ્ઞાન થાય છે.

કર્ષણાં ફલદાતૃત્વં યસ્યૈવ શ્રૂયતે શ્રુતાં ।

જીવાનાં હેતુકર્તૃત્વં તદ્વત્તોત્પવધારય ॥૨૬॥

જેને શ્રુતિ, કર્મ ફળનો દેનાર કહે છે, તથા સર્વ જી-
વોનો પ્રેરક કહે છે, તે બ્રહ્મા છે. એમ તું બાણ.

મહાવાક્યમાં કહેલ “ તત્ ” પદ અને “ ત્વ ” પદના
અર્થનો નિઃસંદેહપણે વિચાર કરી પછી વાક્યાર્થનો વિચાર
કરવો એ બાબત કહે છે.

ખારંપદાર્થો નિર્ણાતાં વાચ્યાર્થશિસતેષ્વના

તાદાન્ત્યમમ વાચ્યાર્થસ્તયોરેવ પદાર્થયોઃ ॥ ૨૭ ॥

૧ નીત્યોત્પન્ન (કાળ ક્રમ) એ વાક્યમાં “ નીત્ય ”

પદ અન્ય રંગના ક્રમથી જુદું પાડનાર નોવાળી “ નીત્ય ” (કાળ)

એ “ ઉત્પન્ન ” (ક્રમ) રૂપ વિશેષની સાથે નિર્ગોળરૂપે

સ્તેદ્ય છે. તેમજ “ ઉત્પન્ન ” પદ પછી “ નીત્ય ” શ્રુતિને વચ્ચે

વિશેષી જુદા પાડી “ નીત્ય ” વિશેષજ્ઞ સાથે સમ્યક પામે છે.

અ. રહસ્યના મગધને “ વિશેષણ વિશેષ્ય યાવ સંગમ ” કહે

છે. -૩ “ દંદી દેવગત ” એટલે દંડવાળો દેવગત એ વાક્યમાં

જેમ ૬ : વિશિષ્ટ (દંડવાળો) દેવગત એનો વાક્યાર્થ યાવ છે.

તેમ “ નીત્યોત્પન્ન ” એ વાક્યમાં “ નીત્ય ” અનુવિશિષ્ટ (૩

“જનુ”પદના અર્થને તથા “મર્થ”પદના અર્થને નિર્ણય
 કર્યો. હવે “જનુદામિ”ને બદલાવવાનો અર્થ નિર્ણય થાય છે
 વિગિષ્ણુ વિગિષ્ણુ અર્થ (સંભવ) વિગિષ્ણુ તથા તાદાત્મ્ય
 (વિગિષ્ણુ) એવું બન્ને પ્રકારના વાક્યાર્થમાં “જનુદામિ”
 શબ્દિ વાક્યમાં “જનુ”પદના અર્થ તથા “મર્થ” પદના અર્થ-
 નું તાદાત્મ્યપૂર્વક વાક્ય અર્થ સ્વીકારેલ છે.

મનમાં શા વિચારો શા શરવાયો ગાથ મિલન:

અર્થદેશનમાં શા શરવાયો વિદુષાં દત્ત ૥ ૧૮ ॥

વિગિષ્ણુ વિગિષ્ણુ કાચ સંભવપૂર્વક અથવા વિગિષ્ણુ વા
 ક્યાર્થે બદલાવવામાં સ્વીકારેલ નથી, કિન્તુ તેનું છે. તથા

“જનુદામિ” ઉપર “જનુ” અને “મર્થ” બદલુ કરીને
 બન્ને વિગિષ્ણુ વાક્યાર્થ મળુ છે જનુદામિ બદલાવવામાં બન્ને
 વાક્યાર્થને મદલુ કરેલ નથી, કારણ “નીચિત્તવ” એ
 ૧૪મા સંજ્ઞા નીચમુલ્ય અને ૧૫મા ૧૬મા એ જુદા જુદા વસ્તુ છે.
 તથા “દેરી દેશન” એ વાક્યમાં ૧૮ (વાક્ય) અને ૧૯-
 ૨૦ એ બન્ને વાક્યે બિલ બિલ છે, તેમ એ બદલાવવામાં નથી,
 તેમ તે “જનુ” પદનો અર્થ તથા “મર્થ” પદનો અર્થ એ
 એકજ વસ્તુ છે, શરે તાદાત્મ્ય અર્થે બન્નેની એકત્વપૂર્વક વાક્યાર્થ
 બદલાવવામાં સ્વીકાર્યો છે.

તે જે રીતે " એ પદમાં સ્વેચ્છા વાતની પ્રતિનિધિતા વાક્યા
 જેને વિચારેને સ્વીકારે છે. એમ વાક્યાપદને ગદ્ય-અર્થ
 ગદ્ય જે રીતે છે

જાણે તે ગ્રામાણિ મોદ્યાનાં દુષ્કામ

અર્થાત્ ૧. ૧૪ ગ્રામોર્થ દુષ્કામઃ ॥ ૨૬ ॥

• ૧૨૦ ૩ ૩ માંથી પુત્રના માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૨૧ ૩ ૪ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૨૨ ૩ ૫ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૨૩ ૩ ૬ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૨૪ ૩ ૭ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

• ૧૨૫ ૩ ૮ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

• ૧૨૬ ૩ ૯ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૨૭ ૩ ૧૦ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

• ૧૨૮ ૩ ૧૧ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

• ૧૨૯ ૩ ૧૨ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

• ૧૩૦ ૩ ૧૩ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૩૧ ૩ ૧૪ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૩૨ ૩ ૧૫ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૩૩ ૩ ૧૬ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ
 • ૧૩૪ ૩ ૧૭ માંથી માતૃકાના જે નાં પદનો પ્રમ

તદર્થસ્ય ચ પાતોક્ત્યં યથેવં કિં તત્ત્વઃ શૂન્ય ।
કર્ણાનંદૈકરૂપેણ મત્યમ્બોધોઽવતિષ્ઠતે ॥ ૪૧ ॥

તેમજ તત્ત્વ પદનો અર્થ ને પ્રકાશ, તેજું પરોક્ષપણું મટી
ભય છે. એમ મનાયી શું ફળ છે ? એવી શંકા ઉચિત્ત્વ ।
તને યાચ તો તેનો ઉત્તર સાંભળ ત્વં પદના અર્થજું સં-
સારીપણું તથા તત્ત્વ પદના અર્થજું પરોક્ષપણું દર યવાથી
ને અંતઃકરણ ઉપાધિયુક્ત જ્ઞાનતંત્રરૂપ પ્રત્યક્ષાત્મા છે, તે
સર્વદા પરિપૂર્ણ જ્ઞાનંદ રવરૂપ છે.

તત્ત્વમસ્યાદિ વાચ્યં ચ તાદાત્મ્યમતિપાદને ।
લક્ષ્યો તત્ત્વંપદાર્થો દ્રાક્ષ્યાદાય મવર્તતે ॥ ૪૨ ॥

તત્ત્વ પદના લક્ષ્યાર્થને તથા ત્વં પદના લક્ષ્યાર્થને શ્રેષ્ઠ
કરી તત્ત્વમસિ વિગેરે મહાવાક્ય એવનો તથા પ્રકાશનો અ-
ભેદ પ્રતિપાદન કરવા મવર્તે છે. તત્ત્વપદના તથા ત્વંપદના
વાચ્ય અર્થનો અભેદ થઇ શકતો નથી.

હિત્વા દ્રો શયર્ણ વાચ્યો વાચ્યં વાચ્યાર્થબોધને ।
યથા મવર્તતેઽસ્માભિસ્તથા દ્યાઘ્ન્યાતમાદરાત્ ॥ ૪૩ ॥

ઉપાધિ સહિત તત્ત્વ પદના વાચ્ય અર્થનો જ્ઞાને ત્વં પદ-
ના વાચ્ય અર્થનો ત્યાગ કરી મહાવાક્ય ને પ્રકારે અખંડ
વાક્યાર્થનો અર્થ બોધ કરવામા મવર્તે છે, તે પ્રકારે અમે
આદર સહિત વ્યાખ્યાન કરુ

પરિગ્રિહતપણું. તથા બ્યાપકપણું. વિરોધ પામે છે. અર્થાત્ સંજયનું નથી, માટે મહાવાક્યમાં શકિતવૃત્તિ, પ્રવર્ત્તવી નથી, પણ લક્ષણાવૃત્તિ પ્રવર્તે છે

માનાંતરવિરોધે તુ મુરુયાર્થસ્ય પરિદ્રહે ।

મુરુયાર્થનારિનામૂતે મતીતિર્લક્ષણોચ્યતે ॥ ૪૭ ॥

વાક્યમા વહેલા પડેના મુખ્ય અર્થ મહણ કરવાથી તે તેમાં પ્રત્યક્ષ વિગેરે પ્રમાણવડે વિરોધ આવે, તેા મુખ્ય અર્થની સાથે સંજય ધરાવતા જે અન્ય અર્થની પ્રતીતિ થાય તેને લક્ષણાવૃત્તિ કહે છે.

વિવેચન—કેાઈ વાક્યમા અમુક પડેના મુખ્ય અર્થ એટલે શબ્દ સંજ્ઞાણતાંજ તરત પ્રતીત થતો અર્થ મહણ કરવામાં પ્રત્યક્ષ વિગેરે પ્રમાણનો વિરોધ આવતો હોય તો તે મુખ્ય અર્થની સાથે હમેશા સંજય ધરાવનાર અર્થની તે ૫૬ વટ જે પ્રતીતિ થતી હોય તેને લક્ષણાવૃત્તિ કહે છે, જે લક્ષણાવૃત્તિ “ જહતી અજહતી તથા જહદમ-હતી ” એવી ત્રણ પ્રકારની છે

ગંગાગર્ગ ધોષ.—(ગંગામાં નેચ) એ વાક્યમાં ગંગા શબ્દનો મુખ્ય અર્થ જે પ્રવાહ છે તેને તણને પ્રવાહસાથે જાય સંજય ધરાવનાર કાંકાને વિષે જે ગંગા શબ્દનું

પ્રવર્તવું, તે જહતી લક્ષણા. આ લક્ષણા ગંગાપદમાં માનવાનું કારણ એ કે ગંગા પદનો મુખ્ય અર્થ પ્રવાહને વિષે ઘોષ એટલે નેત્ર (ગાયોના વાડા)ની સ્થિતિ પ્રયત્ન વિગેરે પ્રમાણવડે સંભવતી નથી.

“ શ્વેતો ઘાવતે ” (શ્વેત હોડે છે) એ વાક્યમાં શ્વેત શુણ્વને હોડવું, એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરૂદ્ધ છે. માટે શ્વેત શબ્દની શ્વેત શુણ્વ યુક્ત ઘોડાને વિષે જે પ્રવર્તિ તે જહતી લક્ષણા જણવી, કારણ કે મુખ્ય અર્થ શ્વેત શુણ્વનો ત્યાગ ન થતાં શ્વેત શુણ્વ સહિત અર્થ (ઘોડા) નો થાય છે.

સૌંયં દેવદત્તઃ (તે આ દેવદત્ત) એ વાક્યમાં “તત્” પદનો અર્થ “ જે તે દેશ કાળ વિશિષ્ટ ” (ને દેશ કાળમાં સ્થિત) તથા “ અયં ” પદનો મુખ્ય અર્થ તે આ દેશ કાળ વિશિષ્ટ (આ દેશ અને કાલમાં સ્થિત) એ બન્નેની એકતા સંભવતી નથી. માટે તે દેશ કાળ અને આ દેશ કાળના વિશિષ્ટપણાને છોડી હજી કેવળ દેવદત્તના શરીરમાં જે “ તત્ ” પદની તથા “ ત્વ ” પદની પ્રવર્તિ તે જહતી લક્ષણા કહેવાય છે. કારણ કે દેશ કાળરૂપ વિશેષ અંશનો ત્યાગ કરી વિશેષ અંશનો ત્યાગ કરી વિશેષ અંશની અંદર શબ્દ પ્રવર્તે છે.

ત્યારે “ તત્ત્વમસિ ” આદિ મહાવાક્યમાં કંઈ લક્ષણ પડે ? એ શકોને ઉત્તર.

તત્ત્વમસ્યાદિવાચયેષુ યક્ષણા માદયક્ષણા ।

સોપમિત્યોદવાચયમ્પ વદ્યોમિથ નાપરા ॥ ૪૮ ॥

જેમ “ સોયં દેવદશઃ ” એના વાક્યમાં તો પડેનો સુખ્ય અર્થ “ ” તે દેશભાગ વિશિષ્ટ ” તથા “ અર્થ ” પડેનો સુખ્ય અર્થ “ આ દેશભાગ વિશિષ્ટ ” છે એ બન્નેની એકતા ન સંભવતા તે બન્નેમાંથી વિશિષ્ટપણું તણી દઈને માત્ર દેવદશમાં તો અને અવ પદ પ્રવર્તે છે. તેજ પ્રમાણે ‘ તત્ત્વમસિ મહાવાક્યમાં પણ તત્ પદના તથા ત્વ પદના સુખ્ય અર્થને મૂકી કન્ધમાં વિશેષ આવે છે કારણ કે તત્ પડેનો સુખ્ય અર્થ “ જે કન્ધર છે તે પદોક્ત તથા ખ્યાપક (પૂર્વ) છે અને ત્વ પડેનો અર્થ પ્રાપક તથા પરિચિત્ત છે. તેથી પદોક્ત અને પૂર્વ પ્રાપક અને પરિચિત્તની સાથે એકતા નભવતી નથી. માટે તત્ પદના સુખ્યાર્થમાંથી પરોક્ષપણા વિગેરેનો ત્વ પદના સુખ્યાર્થમાંથી પરિચિત્તપણા વિગેરેનો ત્યાગ કરી બન્ને પદ પૂર્વ આતંદ અખંદ જોખરવરૂપને રિપે પ્રવર્તે છે. આ લક્ષણને ભાગ ત્યાગ લક્ષણ અથવા જડદઝડતી લક્ષણ કહે છે.

અદં વ્રજેતિ વાક્યાર્થવોચો યાવદ્દૃઢોમયેન્ ।

શમાદિસંહતસ્તાવદમ્યમે છવ્વણાદિકમ્ ॥ ૪૯ ॥

“ હું” પ્રકાર હું ’ એ પ્રકારે જ્યાં સુધી પ્રકારથી અભિન્ન અપરોક્ષજ્ઞાન (સાક્ષાત્કાર) અસંભાવના વિપરીત ભાવના દ્વર થઈ દ્રઢ થાય, ત્યાં સુધી શમ દમ સાધનમાં તત્પર રહી વારંવાર અવળી મનન તથા નિઃકલ્યાસનનો અભ્યાસ કર્યા કરવો. વ્યાસ સૂત્રમાં પણ કહેલ છે કે—
આવૃત્તિરસક્રુદુપદેશાત્ અર્થ—શ્વેતકેતુએ પોતાના પુત્ર ઉદ્દાલકને નવ વખત મહાવાક્યનાં વિવિધ દ્રષ્ટાંતો આપી બોધ કર્યો છે, માટે દ્રઢ બોધ થતાં સુધી અવળી મનન નિઃકલ્યાસન કર્યા કરવું.

મૃત્પાનાર્ષપ્રમાદેન દૃઢો વોષો યદા ભવેત્

નિરસ્તાશિપસંસારનિર્જાનઃ પુરુષસ્તદા ॥ ૫૦ ॥

વિશીર્ણકાર્યકરણો મૃતસૂક્ષ્મૈરનાદૃતઃ ।

ત્રિમુક્તકર્મનિગદઃ સઘ ઇવ ત્રિમુચ્યતે ॥ ૫૧ ॥

અવળી મનન ત્રિગેરેવડે તથા પ્રણામ ત્રિગેરે શુશ્રૂષાવડે સંપાદન કરેલ સદ્ગુણના પ્રસાદથી જ્યારે દ્રઢ જ્ઞાન ઉદય થાય છે. ત્યારે પુરુષ સંપૂર્ણ સંસારનું કારણ જે અવિદ્યા તેથી રહિત થાય છે, તેના દેહ ઇન્દ્રિય ત્રિગેરે શિથિલ

યાય છે, અર્થાત્ તેનું અભિમાન છુટી જાય છે તે સૂક્ષ્મભૂત
એટલે શબ્દ સ્પર્શ વિગેરે વિષયોથી આવૃત્ત થતો નથી.
તથા સંચિત. પ્રારબ્ધ અને ક્રિયમાણ એવા ત્રણ પ્રકારના
કર્મરૂપી બેડીમાંથી તે મુક્ત થઈ દેહ છતાં પણ તત્કાલ
ત વિદેહ મુક્તિ પામે છે. દેહ છતાં પણ વિદેહ મુક્તિ
કેમ પામે ? એવી તારે શકા કરવી નહિ થાયી કે બ્રહ્મ
પુરુષની દ્રષ્ટિએ તેનો દેહ છતાં પણ તે પુરુષનું અજ્ઞાન
સંખર્ષ નાશ થએલ હોવાથી તેને તો અજ્ઞાને કંઈપણ
શરીર છેજ નહિ.

પારબ્ધકર્મવેગેન જાવન્મુક્તઃ યદા મરેત્ ।

કિંચિત્કાલ્પનારબ્ધકર્મવંશાય સંસયે ॥ ૫૨ ॥

નિરસ્તાનિગ્ધાનંદં કૃષ્ણં વરમં પદ્મ

પુનરાવૃત્તિરિદનં કૈવલ્યં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૫૩ ॥

પુરુષ જ્યારે પ્રારબ્ધ વિનાનાં સંચિત તથા ક્રિયમાણ
કર્મનેતત્ત્વજ્ઞાનનટેક્ષય થયા પછી છપ્પન્મુક્ત થાય ત્યારે પ્રા-
રબ્ધ કર્મના વેગ સહિત અર્થાત્ રાગ આદિ સંસારવાસના-
ના લેશ સહિત થોડો કાળ રહે છે.

પ્રારબ્ધ કર્મનો પણ અત આબ્યા પછી, નિરતિથય
આનંદા સ્વરૂપ પુનરાવૃત્તિ રહિત અખંડ પરમાત્માના સ્વ
રૂપને પામે છે એટલે વિદેહ મુક્ત થાય છે.

શ્રી મત્પરમહંસ પદ્મિનાબકાચાર્ય જગવચ્છંકરા
ચાર્ય પ્રણીત મુજરાવી અનુવાદવાળી
વાક્યવૃત્તિ સમાપ્ત.

પ્રાણીઓમાં માણુમનો જન્મ દુર્લભ છે, તેમાં વળી પુ
રુષપત્નું દુર્લભ છે. તેમાં પણ વિષ્ણુપત્નું દુર્લભ છે. તેમાં
વળી વેદોક્ત ધર્મના માર્ગમાં તત્પરપત્નું દુર્લભ છે. તમાં
પણ વિદ્વાનપણુ દુર્લભ છે. તેમાં વળી જ્ઞાત્રમા અને અ
નાજ્ઞાનો ત્રિવેદ ધરો દુર્લભ છે. તે યથા પછી સારા અનુભવ
ધરો દુર્લભ છે તે યથા પછી જ્ઞાનરૂપે રહેલું અર્થાત્ મુક્તિ
ધરી દુર્લભ છે. માટે મુક્તિ સેકરો જન્મમાં કરેલા કરોડો.
સદૃશ પુણ્યો વિના મેળવાય તેવી નથી.

દુર્લભં પ્રથમેવ શરેવાનુ પ્રદેશતુ કમ્ ।

મનુષ્યત્વં મુમુષુત્વં વદાપુરુષવર્ષધ્વઃ

મનુષ્યપત્નું, માણની ઇચ્છા અને મહાત્મા પુરુષોનો આ
ધ્ય કો વ્રજુ પદાર્થો દુર્લભ છે. એઓ ઇશ્વરની, દૃષ્ટાન્તીજ
મળે છે.

સદ્ધ્યા કર્પવિન્નામ્ જન્મ દુર્લભં તત્રાપિ પુંસ્ત્વં શ્રુતિપારદર્શનમ્ ૮
વન્વાન્મમુર્ત્તા ન યતેન મૂઢધીઃ સ વાત્મ્યા સ્વે વિનિદસ્ત્વ-

મદ્મદાત્

મનુષ્યનો જન્મ જે કે દુર્લભ છે તે મળ્યા છતાં અને
તેમાં પણ જેથી વેદના અર્થનો પાર પામી યજ્ઞાય એલું
પુરુષપત્નું પામ્યા છતાં જે માણુસ પોતાની મુક્તિને માટે

યત્ન કરે તે મૂઢ માણસ આત્મહત્યા કરનાર છે, એટલે કે દેહાદિકના ગિચ્છા અભિમાનથી પોતે પોતાનેજ હણે છે.

इतः को न्वस्ति मूढात्मा यस्तु स्वार्थे प्रपाद्यते ।

दुर्लभं मानुषं देहं प्राप्य तत्रापि पौरुषम् ॥

દુર્લભ મનુષ્ય દેહ મેળવી અને તેમાં પણ પુરુષપણું મેળવી જે મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થ (મુક્તિ)નાં પ્રમાદી (ગાપીશ) રહે છે તેથી વધારે મૂઢ આત્માવાળો. ખીજો કોણ ?

यदन्तु शास्त्राणि यजन्तु देवान्कर्षन्तु कर्षाणि भजन्तु देवताः ॥

आत्मैक्यबोधेन विनापि मुक्तिर्न सिद्ध्यति ब्रह्मशतान्तरेऽपि ॥

ભણે શાસ્ત્રોની અર્થાં કરે, દેવોનું ચમન કરે, કર્ષ કરે, તથા દેવતાઓને ભજે, પરંતુ જીવ અને બ્રહ્મની એકતા નમજ્યા વગર સેતડો મહાકરમ પીત્યા છતાં પણ મુક્તિ મિદ્ધ થતી નથી.

अमृतमनस्य नाशान्ति विमर्शस्तथा हि धृतिः ॥

प्रवर्तति कर्मणा मुक्तं तदेतन् ॥ પૂરું યતઃ ॥

“ નાજીતી મુક્તિ પામવાની આશા નથી ” એવા અર્થ યાત્રી હુનિ રહુટ રૂંને કરે છે કે કર્મો કરવાથી મુક્તિ નથી. મના વિમુક્તને કયમેત વિદ્વાન્ન્યસ્ત સાધર્મ્ય મુપસૃહઃ મન । મન્નં મદન્નં મમુખેન્ય દેગિદે તેનોદિષ્ઠાર્યમપાદિનાત્મા ॥

જેટલા માટે વિધાને વિવચના મુખેની ઇચ્છા ઠાકી
રહીને મહાત્મા સદયુક્તે આશ્રય લઇ તેમજે ઉપદેશ
કરેલા મિંદાગડપર સાક્ષી પ્વાન આપી મુક્તિ આશ્રય લઇએ.

उद्धेशम्यताम्यान् सर्वं संसारसारिणः ।

લોભાગ્દત્તવાસાંચ સમ્પર્ગદર્શનનિષ્ઠવા ॥

અમારૂંપી આમરમાં કુબી મળેલા પોતાના જીવતમાને
પોતાની મેજે યોગારૂઢપણું મેળવી સધાર્થ જ્ઞાનમાં નિષ્ઠ
રાખી ઉદાર કરવો.

संस्वप्य सर्वकर्मोच्चैः शरत्तन्वविमुक्तये ।

સમ્પન્ના વર્ણિતપીર્તિતમામ્પાત ઉપસ્થિતૈઃ ॥

અધ્યાત્મ ક્રમેનિઃ ત્પાઃ કરી ધીરજવાળા પડિત પુરુષોએ
જાતમાના વિચારમાંજ તદપર રહીને અંસારરૂપી અધનમાં
પ્રુટવા માટે મહેનત કરવી

चित्तस्य शुद्धयं कर्म न नृ वस्तुलक्षणे ।

ચિત્તની શુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ સધાર્થ વસ્તુના જ્ઞાન
માટે નથી. સધાર્થ જ્ઞાત્મજ્ઞાન તો વિચારથીજ મળેછે, કરોડે
કર્મ કરવાથી જરા પણ મળતું નથી.

કર્મ ચિત્તની શુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ સધાર્થ વસ્તુના જ્ઞાન
માટે નથી. સધાર્થ જ્ઞાત્મજ્ઞાન તો વિચારથીજ મળેછે, કરોડે
કર્મ કરવાથી જરા પણ મળતું નથી.

सम्पन्निवारतः शिद्धा रज्जुनत्वावधारणा ।

અન્તોદિનપદામર્પધપદુઃસર્વિનાશિની ॥

બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિધ્યેત્યેવંરૂપો વિનિશ્ચય : ॥

સોઽયં નિત્યાનિત્યવસ્તુવિવેકઃ સમુદાહૃતઃ ।

તદ્વૈરાગ્યં જિહાસા યા દર્શનશ્રવણાદિભિઃ ॥

દેહાદિબ્રહ્મપર્યન્તે દ્યનિત્યે ભોગવસ્તુનિ ।

વિરજ્ય વિષયવ્રાતારોપદૃષ્ટ્યા મુહુર્મુદુઃ ॥

સ્વલક્ષ્યે નિયતાવસ્થા મનસઃ શમ ઉચ્યતે ।

વિષયેભ્યઃ પરાહૃત્ય સ્થાપનં સ્વસ્વગોલકે ॥

ઉભયેયમિન્દ્રિયાણાં સ દમ. પરિકીર્તિતઃ ।

વાઘાનાલમ્બનં વૃત્તેરેવોપરાતિરુત્તમા ॥

પ્રથમ નિત્ય તથા અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક; તે પછી આ-
લોક તથા પરલોક સંપત્તિની કલ્પના બોગવવામાં વેરાગ્ય; ત્યાર-
પછી શમ વિગેરે છ વાનાની સંપત્તિ. અને તે પછી મોક્ષની
ઉચ્છા, જ્યેવી રીતે બ્રહ્મ વિધાના ત્યાર સાધનો મળવામાં
આવ્યાં છે, તેઓમાં બ્રહ્મ સત્ય છે, અને જગત્ મિથ્યા છે,
જ્યેવો જે નિશ્ચય તે નિત્યાનિત્ય વસ્તુનો વિવેક કહેવાય છે.
શરીરથી આરબીને બ્રહ્મલોક સુધીની સધળાં લોગ્ય વસ્તુઓ
જે અનિત્ય છે, તેઓના દર્શન અને શ્રવણ વિગેરેમાં જે પૂર્ણ
અરૂચિ પેદા થાય છે, તે આલોક તથા પરલોકના કલ્પો. લો-
ગ્યમાં વેરાગ્ય કહેવાય છે; વિષયો ઉપર વારંવાર ટોપ

દ્રષ્ટિ કરવા રૂપ ઉપાયવડે વિષયોના સમુદ્ધતી વંશઃય પામીને પોતાના લક્ષ્યમાં જે નિષ્ક્રમવાળી મનની રિયતિ થાય તે શમ કહેવાય છે. જ્ઞાનેન્દ્રિય અને કર્મેન્દ્રિયને વિષયોથી પાછી દેશીને પોતપોતના ગોલકોમાંજ સખવી એ કમ કહેવાય છે. ચિત્તની વૃત્તિ વિષયોની વાચનાથી રહિત થઈ જાય એ ઉત્તમ ઉપરનિ કહેવાય છે.

સદનં સર્વદુઃખાનામવતીકારપૂર્વરમ્ ।

ચિન્તાવિચ્છાદપરાદિનં સા નિતિશા નિગચ્ચે ॥

દુઃખોનો કાંઈપણ ઉપાય ન કરતા ચિન્તા તથા વિચ્છાદ નહિ કરતાં કષણ દુઃખોને સદન કરવા એ નિતિશા કહેવાય છે.

શાસ્ત્રસ્ય ગુરુચાવયસ્ય સન્યમુદ્દપવપારણમ્ ।

મા અદ્ધા કારિતા સાદ્વિર્યયા વસ્તુલ્ભ્યતે ॥

શાસ્ત્રનું વાક્ય અને ગુરુનું વાક્ય સ્વયં છે જેને ને નિદેય સખવો તેને સંતપ્તરૂપે સદા કહે છે, કે જે શ્રદ્ધાથી આત્મવરનુની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તર્વદા સ્વાપનં મુદ્દે શુદ્ધે દક્ષણિ સર્વદા ।

તત્સપ્રાધાનાવેત્પુક્તં ન તુ ચિદસ્ય લાભનમ્ ॥

ચિત્તને જોઈતા પદાર્થો પૂરા પાડી તેનું સંદન દેવું,

એ સમાધાન કહેવાય નહિ, પણ સર્વદા શુદ્ધ પ્રદર્શનાં
બુદ્ધિનું સ્થાપન કરવું, એ અમાધાન કહેવાય છે.

અદંકારાદિદેહાન્તાન્વન્ધાનજ્ઞાનકલ્પિતાન્ ।

સ્વસ્વરૂપાવયોધેન મોક્તુમિચ્છા મુમુક્ષુતા ॥

અધકારથી માંડીને દેહ સુધીના જે બાંધો છે, તે
અજ્ઞાનથી કંપાએલા છે, તેઓને પોતાના સ્વરૂપના અવ-
ગ્રોધથી છોટી દેવાની જે ઇચ્છા રેદા થાય તે મોક્ષની
ઈચ્છા જાણવી.

મન્દમધ્યમરૂપાપિ વૈરાગ્યેણ સપાદિતા ।

પ્રસાદેન ગુરોઃ સેયં મવૃદ્ધા મૃયતે ફલમ્ ॥

એ મોક્ષ પામવાની ઇચ્છા મધ્યમ મદ કે મધ્યમ થાય,
તો પણ વૈરાગ્યથી, શમ વિગેરેથી અને ગુરૂની કૃપાથી વૃદ્ધિ
પામીને યોગ્ય કૃણને ઉત્પન્ન કરે છે.

વૈરાગ્યં ચ મુમુક્ષુત્વં ભીત્રં યસ્ય તુ વિચિતે ।

તાસ્મિન્નર્વાયિવન્તઃ સ્યુઃ ફલવન્ત સપાદય ॥

જે મનુષ્યને મોક્ષ પામવાની ઇચ્છા અને વૈરાગ્ય તીવ્ર
થાય ૨ તે મનુષ્યમાંજ શમ વિગેરે પદાર્થો સાધક અને
કૃણવાળા થાય છે.

एनपोर्वन्दता यत्र विरक्तस्वप्नमुसयोः ।

परौ सलिलवत्तत्र शपोदेर्यानपावना ॥

તે પુરૂષમાં મોહ પામવાની ઇચ્છાની અને વેરાન્યની મંદતા હોય છે તે પુરૂષમાં નિર્જલ ભૂમિમાં જલની માફક (ઝાંઝાવાના જળની માફક) રામ હમ વિગેદે સાધનો માત્ર બાસવાણી હોય છે

मोक्षकारणसाधक्यां भक्तिरेव गरीयसी ।

स्वरूपानुसन्धानं भक्तिरित्यभिधीयते ॥

મોક્ષના કારણની આમત્રીમાં ભક્તિજ સર્વથી ઉત્તમ છે. પણ તે ભક્તિનું સ્વરૂપ પોતાના સ્વરૂપનું અનુસંધાન કરવું તેજ છે.

स्वात्मतत्त्वानुसन्धानं भक्तिरित्यपरे जगुः ।

उक्तसाधनमपन्नस्तत्त्वज्ञेयामुरात्मनः ॥

उपमीदेद्गुहं प्राप्तं यत्पादन्धविषोक्षणम् ।

भौमिषयोऽकृत्रिनोऽकापाहतो यो मन्त्रवित्तमः ॥

प्रहस्युपरतः शान्तो निरिन्धन इवानलः ।

अदेतुकदयामिन्दुर्बन्धुरानमर्તા सनाम् ॥

ખીબબો કહે છે કે ' પોતાના આત્માના તત્વનું અનુ-સંધાન કરવું એ ભક્તિનું સ્વરૂપ છે. ' ઉપર કહેતા

સાધનોથી સંપન્ન થએલા આત્માના તત્ત્વને જાણવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે વિદ્વાન ગુરૂના શરણે જવું, કે જેથી પાપનથી છુટકારો અને છે. એ ગુરૂ વેદને જાણનારો, કામ રહિત, બ્રહ્મવેત્તાઓમાં ઉત્તમ, બ્રહ્મમાં આસક્ત, કાષ્ટ વિનાના અગ્નિની માફક શાંત, કોઈ પ્રકારની લાલચ વિનાનો, દયાના સમુદ્રરૂપ અને સેવા કરનાર સત્પુરૂષોનો જાંધવરૂપ હોવો જોઈએ.

તમારાધ્ય ગુરું મક્ત્યા પ્રહમશ્રયસેવનૈઃ ।

મસર્મં તમનુમાપ્ય પૃચ્છેજ્ઞાનવ્યમાત્મનઃ ॥

જકિતવડે, નમ્રતાવડે, વિનયવડે અને સેવનવડે તેમનું (ગુરૂનું) આરાધન કરી મસર્મ કરી તેમની (ગુરૂની) પાસે જઈ જે આત્મા જાણવા યોગ્ય છે તે પૂછવું.

સ્વામિન્નમસ્તે નતલોકવન્ધો કારુણ્યસિન્ધો પતિતં મવાન્ધૌ ।

મામુદ્ધરાત્મીપત્ત્યાશદ્દષ્ટ્યા ક્ષુદ્રવ્યાતિકારુણ્યમુખામિદુષ્ટ્યા ॥

હે સ્વામી ! હે નમ્ર થએલા લોકના બંધુ ! હે કષ્ટના સાગરરૂપ ! હું જે કે, સંસારરૂપી સાગરમાં પડ્યો છું, તેને સરત અને દયારૂપી અમૃતની વૃદ્ધિ કરનારી આપની કટાક્ષ શુકત દિશ્ચી બહાર કઢાડો.

દુર્વારસંમારદવાગ્નિનસં દોધૂયમાનં દુરદૃષ્ટવાતૈઃ ।

મીતં પ્રવર્ત્તં પરિપાદિ મૃત્યોઃ શરણ્યમન્યથદહં ન જાને ॥

અટકાવી (ચારી) ન શકાય એવા સંસારરૂપ દાવા-
નહી તપેલો, દુષ્ટ આરબરૂપ પવનોથી ચારંચાર કપ
પામનો, બીનેલો, એવો હું આપને યરલો આવે .હું,
આટલે તમા આટું સંસારમાંથી રક્ષણ કરેા, હું તમામ
સિવાય બીજા કોઈને રક્ષક બનુનો નથી.

જ્ઞાન્તા મહાન્તો નિવમન્તિ સન્નો વસન્તરણોકારિતં ચરન્તઃ ।
તીર્ણાં . સ્વયં પ્રીયમશર્ણં જના ન હેતુમાન્યાનપિ તારયન્તઃ ॥

જ્ઞાન, મહાન્ત, વસંતની આફક લોનું કિત કરતા,
પોતે બધાના સંસારરૂપી સાગરથી તરેલા અને બીજાઓને
પણ કેવળ વ્વાથી જો સમુદ્રમાંથી તારનાર સત્પુરુષો
કમતમા વસે છે.

અથ સ્વમાયઃ સ્વન એવં વ્યપરશ્વમાવનોદમ્વર્ણં મહાત્મનામ્ ।
પુર્વાશ્ચરેષ્વ ભવમર્વરવર્કશ્વમાધિતક્ષામચતિ સિતિ કિલ ॥

જેમ સૂર્યના કોર કિરણથી તપી મળેલી પૃથ્વીને
ખરેખર આ વ્યદ્ર રક્ષણ કરે છે, તેમ પરના સંસાર
સંજ્ઞાથી પરિશ્રમને પાતાથી મટાડવાને મહાત્માઓને
સ્વભાવ છે.

પ્રધાનન્દરસાનુભૂતિર્વલિનૈઃ પૂર્ત મુરીર્તેર્પુતૈ-
ર્મુષ્પદાક્ષણોન્મિતૈઃ શ્રુતિમુર્ચેર્વાવયામૈઃ સેવય ।

યેહાંત શાસ્ત્રના અર્થના વિચારનટે ઉત્તમ જ્ઞાન પેદ
યાય છે, અને તે (જ્ઞાન) વડે તરતજ અંસાર સંબંધી
દુઃખનો નાશ થાય છે.

મદ્દામક્તિધ્યાનયોગાન્મુમુક્તોર્મુક્તેર્દેવૈન્વક્તિ સાક્ષાત્કૃતૈર્ગીઃ ।
યો વા એતદ્દેવ તિષ્ઠન્યદુષ્ય મોક્ષોઽવિશાકન્દિનાદેહબન્ધાદ્ ॥
સાક્ષાત્ મુક્તિની વાળી કહે છે કે મોક્ષને અહંનારાના
મદ્દા, ભક્તિ અને ધ્યાન એ મુક્તિના ઉપાયો છે. જે મ-
નુષ્ય એ ઉપાયો લેવામા તસ્લીન રહે છે, તેને અવિદ્યાએ
કલ્પેલા દેહનાં બંધનથી મોક્ષ થાય છે.

અજ્ઞાનયોગાત્પરમાત્મનસ્તવ દ્યનાત્મવન્ધસ્તન ઇવ મંસ્રતિઃ ।
તયોર્વિવેકોદિતબોધવદ્દિરજ્ઞાનકાર્ય મદ્દહેત્સમૂહમ્ ॥

તું કે જે પરમાત્માજ છે તેને અજ્ઞાન યોગથી દેહાદિ
અનાત્મ પદાર્થનું બંધન બનેલું છે, અને એથીજ સંસાર
થએલો છે, તેથી આત્મા અને અનાત્માના વિવેકથી પેદા
થએલ જ્ઞાનરૂપી અગ્નિજ અજ્ઞાનને અને અજ્ઞાનના કાર્યને
બાળી નાંચે ॥

શિષ્ય ઉવાચ

કૃપયા શ્રયતાં સ્વામિન્મશ્નોઽયં ક્રિયતે મયા ।
યદુત્તરમહં શ્રુત્વા કૃતાર્થઃ સ્પૌ ભવન્મુક્તાત્ ॥

કો નામ ધન્યઃ કથમેવ આગતઃ કથં પ્રતિષ્ઠાસ્ય કથં વિમોક્ષઃ ।
કોઽસાવનાત્મા પરમઃ સ્વ આત્મા તપોર્ચિવેક કથમેતદુચ્યતામ્

શિષ્યે ઠહું-હે સ્વામી ! હું આ પ્રશ્ન કરું છું, તે કૃપા
જડે સાંભળો, તેનો તમારા મુખથી ઉત્તર સાંભળી હું
કૃતાર્થ થાઉં.

બધ જો યો પદાર્થ છે ? જો રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ?
તેની પ્રતિષ્ઠા (રિધતિ) કેવી છે ? જોમાંથી છુટકાદો રી
રીતે થાય ? આત્માથી ભિન્ન જનાત્મા દેખે છે ? આત્મા
કેાજી છે ? અને જનાત્મા તથા આત્માનો વિવેક રી રીતે
કર્યો ? તે કહેા.

શ્રીમદ્ગુરુવાચ

ધન્યોઽસિ કૃતકૃત્યોઽસિ પાવિત્રં તે હુલં ત્વયા ।

યદ્વિધાવન્યમુવત્યા પ્રર્ણીમાર્વતુર્વિષ્ણસિ ॥

૫૩ કહે છે—તું જે અવિધાના બધનમાંથી છુટી પડ્યા
થવા ચાહે છે એટલા માટે તું ધન્ય (બાન્ધશાળી) છે,
અને કૃતાર્થ છે, તારા કૃત્તને તે પવિત્ર કર્યું.

ક્રુણમોચનકર્તારઃ પિતુઃ સન્તિ સુતાદયઃ ।

ધન્યમોચનકર્તા ॥ સ્વસ્માદન્યો ન કથન ॥

અવિજ્ઞાને પરં તત્ત્વે શાસ્ત્રાપીતિમ્નુ નિષ્કલ્યા ।

વિજ્ઞાનંડપિ પરં તત્ત્વે શાસ્ત્રાપીતિમ્નુ નિષ્કલ્યા ॥

જેવી રીતે આત્મ તત્ત્વ અવિજ્ઞાન દેવાથી શાસ્ત્રનેઃ અભ્યાસ નિષ્ફળ છે, તેવી રીતે આત્મ તત્ત્વ વિજ્ઞાન હોય તેથી પણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ નિષ્ફળ છે.

શબ્દજાલં મહાર્ણ્યં ચિત્તમ્ભયનકારણમ્ ।

અનઃ પ્રયન્નાજ્ઞાનવ્યં તત્ત્વજાતત્ત્વમાન્મનઃ ॥

શબ્દોની ભાગરૂપી મોટું જાંઘણ ચિત્તના ભ્રમણનું કારણ છે. એટલા માટે પ્રયત્ન કરીને તત્ત્વ જાણનાર યદી આત્માનું તત્ત્વ જાણવું.

અજ્ઞાનતર્પદૃષ્ટસ્ય બ્રહ્મજ્ઞાનોપધં વિના ।

કિમ્નુ ચંદૈથ જ્ઞાસૈથ કિમ્નુ મન્ત્રૈઃ કિમૌપધઃ ॥

જેને અજ્ઞાનરૂપી સર્પ દસ્યો છે એવા પુરુષને એક બ્રહ્મજ્ઞાનરૂપી આપધ વિના વેદ, શાસ્ત્ર, મંત્ર અને ઓપધોથી શો ગુણ થવાનો છે ? કંઈજ નહિ.

ન ગચ્છતિ વિના પાનં વ્દાબિરૌપધશ્વદતઃ ।

વિનાપરોક્ષાભાં બ્રહ્મશર્દ્દૈર્ન દુચ્યતે ॥

જેમ દળ પીધા વિના કેવળ દવાનું નામ લીધાથી બધું

ધિનો આરામ થતો નથી, તેમ અપદોક્ષ અનુભવ વિના
બ્રહ્મ બ્રહ્મ એવા શબ્દો બોલવાથી મુક્તિ મળતી નથી.

અકૃત્વા દૃશ્યચિન્મયમ્નાત્વા તત્ત્વમાત્મનઃ ।

વાયશ્વત્ત્વઃ કુતો મુક્તિરુક્તિમાત્રફલૈર્નૃણામ્ ॥

દ્રશ્ય પદાર્થનો હવે કર્યાવિના અને આત્માનું તત્ત્વ
ભાવના વિના માત્ર બોલવું એજ જેનું કૃષ્ણ ૭ એવા બ-
હારના શબ્દોથી માણસોની મુક્તિ ક્યાંથી થાય ? નહીં થાય.

અકૃત્વા શત્રુમંદારમગત્વાસ્તિભૂધિયમ્ ।

રાજાદમિતિ કન્દાબો રાજા મરિતુમર્હતિ ॥

હુકમનોનો સંહાર કર્યાવિના અને સઘળી પૃથ્વીની
હૃદયી પાખ્યા વિના " હું રાજા છું " એવા શબ્દોથી
રાજા થવાય નહિ.

આત્મઃ કિં સ્તનનં તથોપરિ શિલાષ્ણુત્કર્ષણં સ્વીકૃતિ

નિઃસેષઃ સમપેક્ષતે ન દિ શદિઃ સ્વર્ગેસ્તુ નિર્ગચ્છતિ ।

તદ્વદ્વલ્લવિદોપદેનમનનધ્વાનાદિર્મિલમ્પયે

માયાકાર્યનિરોદિતં સ્વપમલં તત્ત્વં ન દુર્યુક્તિભિઃ ॥

જેમ બૂમિમાં દટાએણું થન થથાથે કહેનારના કહ્યાવિના
બોધાવિના અને ઉપર રહેલા પથ્થર વિગેરે કાઢી

વિના માટે જરૂરના કામો : ૧૫,૦૦૦ રૂ. નીકળેલી છે.
 તેમાં માથાના કામોમાં : ૧૦,૦૦૦ રૂ. અને અન્ય
 જરૂર માટેના, ૫,૦૦૦ રૂ. અને ૫,૦૦૦ રૂ. અને ૫,૦૦૦ રૂ.
 વિગતે : ૧૦,૦૦૦ રૂ. અને ૫,૦૦૦ રૂ. અને ૫,૦૦૦ રૂ.

मन्त्रः सर्वसम्पन्नं करोति ॥ १ ॥
 सर्वसम्पन्नं करोति ॥ २ ॥

[illegible]

તે દમણ, મરુત, ઉત્તમ અને ગાંધી આદિ નામનાં કોઈ પ્રકાર કથો જે નામ જાણે છે કુતર અથવા જે છે, અને મોશની હાંડા કાળાં એ આજુ પે ને કે
 ગુણ્યાવહિર્નાં વિદ્વન્વન્યા મમરીયતે
 તદેતન્નવનાન્મથો મવવન્નાદિયોન્મમે ॥

હે વિદ્વાન શિષ્ય ' હુ નેન. કન- કુ છુ નેન. ઉપર
ધ્યાન આપી સાંભળ, એ સામગ્રાજ નુ વરત સસાર
બંધનથી છુટા થઈશ.

મોક્ષસ્ય દેતુઃ પ્રથમો નિમગ્નને ચૈરામ્યમત્તન્તમાનેત્યવસ્તુષુ ।

તતઃ કવચાપિ દમ્પ્નિતિજ્ઞા ન્યાસઃ મસક્તારિત્કર્મણાં મૃદામ્ ॥

અવગી અનિત્ય વસ્તુઓ ઉપર વેરામ્ય એ મોક્ષનું પહેલું કારણ કરેવાય છે, તે પછી ચમ, દમ, તિતિજ્ઞા અને સાથે બંધાએલા કર્મોના અત્યંત ત્યાગ એ મોક્ષનાં સાધન છે.

તતઃ શ્રુતિસ્તન્મનનં સનત્કથ્યાનં ચિરં નિત્યનિરન્તરં મુનેઃ ।

તત્તે વિકલ્પં પરમેત્ય વિદ્યાનેદૈવ નિર્બાળમુત્તમં સમૃચ્છતિ ॥

ત્યારપછી અવધ, મનન અને નિત્ય તથા નિરંતર ભાષા કાળમુખી નિદિધ્યાસન એ મુમુક્ષુનાં મોક્ષનાં સાધન છે. આરભાં સાધનો મયાપછી પરમ નિર્વિકલ્પપણું પામી સમગ્ર માણસ આ દેહે જીવનમુક્તિના મુખને પામે છે. વદ્યોદ્ધવ્યં તવેદાનીમાત્માનાત્મરિવેચનય ।

તદુદ્યને મયા તદ્વક્ શ્રુત્વામન્યવવારય ॥

હવે આત્મા અને અનાત્માનું વિવેચન જે તારે સમજવાનું છે. તે હું સારી રીતે કરું છું, તે સાંભળીને તું એ વાત બરાબર ચિત્તમાં ધારણ કરશે.

મજ્ઞાસ્થિમેદઃ પછરક્તચર્મત્વગાદૈર્ધ્યાતુભિરેભિરન્વિતમ્ ।

પાદોત્ત્વજ્ઞોમુજગૃણ્મજ્ઞકૈર્દ્વૈરુપાદ્વૈરુપયુક્તમેતત્ ॥

અંહમેતિ પ્રાયિતં શરીરં મોહાત્પદં સ્થૂળમિતીર્યને યુથઃ ।

નમોનયસ્વદ્દનામ્યુભૂમયઃ સક્ષ્માણિ મૂતાનિ ભવન્તિ તાનિ ॥

પરસ્પરાંશાંપાલનાંન મૂત્વા સ્થૂળાનિ ચ સ્થૂલશરીરદેતવઃ ।

માત્રાસ્તદીપા વિપયા ભવન્તિ શબ્દાદયઃપચ્ચ મૃત્વાય મોક્તુઃ ।

આ હું અને આ મારું એમ કહેવાનું, મોહના સ્થાન-
રૂપ શરીર કે જેમાં મનન, અસ્થિ, મેઢ, માસ, લોહી,
અર્ધ અને તથા નામના ધાતુઓ છે અને પગ, સાયળ,
છાતી, હાથ, વાંસો, મસ્તક વિગેરે અંગો તથા ઉપાંગો છે,
તેને વિદ્વાનો સ્થૂલ દેહ કહે છે, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ,
જળ અને પૃથ્વી નામના સૂક્ષ્મ પંચભૂતોએ પોતપોતાના અં-
શોથી પરસ્પર સાથે સેળસેળ થઈ સ્થૂલ થઈ આ સ્થૂલ
દેહને ઉત્પન્ન કર્યો છે. પંચ ભૂતોની તન્માત્રા, શબ્દ, રસ, રૂપ,
રસ અને ગંધ એ પાંચ વિષયો લોકતાને સુખ આપે
છે, એમ માનવામાં આવેલું છે,

ય एषु मूढा विषयेषु बद्धा रागोरुपाशेन सुदुर्दमेन

आपान्ति निर्पान्त्यथ ऊर्ध्वमुखैः स्वकर्मदूनेन जवेन नीता ॥

જે મૂઢ મનુષ્યો બહુજ મહેનતથી તોડી શકાય એવા
રાગરૂપી દેહ પાશથી એ વિષયોમાં બંધાય છે, તે પુરૂષો
પોતાના કર્મરૂપી દૂતના હાથથી વેગપૂર્વક જેંચાઈ જેંચાઈને
વારંવાર સંસારમાં ઉથી નીચી પેાનિઓમાં આવળાવ કરેછે.

હૃદ્યાદિભઃ ૧શ્ચ મિરેર ૧શ્ચ ૧શ્ચ વમાપુઃ સ્વગુણેન વદ્ધાઃ ।
શૂનદ્રયાગદ્રપતદ્રપાનિષ્ટદ્વા નરઃ ૧શ્ચ મિરચિતઃ કિમ્ ॥

પોતાના યુષ્મથી બધાએજ મૃત, હાથી, પતંગીઓ, માછલી અને જમરો જે પાંચ પ્રાણીઓ શબ્દ વિગેરે પાંચ વિષયમાં અનુક્રમે એક એક આશ્રયિને લીધે મરણ પામે છે. ત્યારે જે કોઈ પાંચ વિષયમાં આસક્તિ ગાળનારો મનુષ્ય, (પ્રાણી) કુઃખી થાય તેમાં શું રહેણું ?

દોષેણ સીઘ્રો વિષયઃ કુલ્લસર્પવિષાદાયે ।

રિપં નિહન્તિ ચોક્તારં દ્રષ્ટારં વહુવાપ્યવપ્ ॥

કૃષ્ણ સર્પના વિષ કરતા પણ વિષયદોષથી વધારે તીવ્ર છે, કેમકે વિષ તો ખાનારને જ મારે છે, અને આ વિષય તો ચક્રુથી ભેનારને પણ મારે છે.

વિવેકાન્નામદાપાદાધો વિમુક્તઃ સુદૂરત્પજાત્ ।

સ ષ્વ વન્ધ્યને મુક્ત્યે નાન્યઃ પદગાઢદેશયે ॥

જે માણસ અત્યંત યુક્તેલીધી છે. યકાચ એવા વિષ-યોગી આશારૂપ મોટા પાશથી યુક્ત થયો છે, તે જ માણસ મોક્ષ પામવાને લાયક છે, બીજો જ શાસને જાણનાર પણ મોક્ષ પામવા લાયક હોતો નથી.

આપાત્ વૈરાગ્યવત્તો દુઃકલ્પે સદાગ્નિપારં મહિષાતુદયહાન્ ॥

અહમમેતિ પ્રાયિતં શરીરં મોહાત્પદં સ્થૂલમિતીર્યતે દુર્થઃ ।
 નમોનમસ્વદ્દહનામ્બુભ્રુમયઃ મહમાણિ ભૂતાનિ ભવન્તિ તાનિ ॥
 પરસ્પરાંશાંમાલંતાનિ ભૂત્વા સ્થૂલાનિ ચંસ્થૂલશરીરદેતવઃ ।
 માત્રાસ્તદીયા વિષયા ભવન્તિ શબ્દાદયઃપચ્ચ સુત્રાય મોક્ષુઃ ।

આ હું અને આ માફ એમ કહેવાનું, મોહના સ્થાન-
 રૂપ શરીર કે જેમાં મજ્જા, અસ્થિ, મેદ, માંસ, દોષી,
 ચર્મ અને તથા નામના ધાતુઓ છે અને પગ, સાથળ,
 છાતી, હાથ, પાંસો, મસ્તક વિગેરે અંગો તથા ઉપાંગો છે,
 તેને વિદ્વાનો સ્પૃહ દેહ કહે છે, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ,
 જળ અને પૃથ્વી નામના સૂક્ષ્મ પંચભૂતોએ પોતપોતાના અં-
 શોથી પરસ્પર સાથે સેજસેજ થઈ સ્પૃહ થઈ આ સ્પૃહ
 દેહને ઉત્પન્ન કરે છે. પંચ ભૂતોની તન્માત્રા, શબ્દ, રસ, સ્પર્શ,
 રૂપ, રસ અને ગંધ એ પાંચ વિષયો બોલતાને મુખ આપે
 છે, એમ માનવામાં આવેલું છે,

ય एषु मूढा विषयेषु बद्धा रागोरुपासेन सुदुर्दमेन
 आपान्ति निर्यान्त्यथ ऊर्ध्वमुखैः स्वकर्मद्वेनेन जवेन मीताः ॥

જે મૂઢ મનુષ્યો બહુજ મહેનતથી તોડી શકાય એવા
 રાગરૂપી દ્રઢ પાશથી એ વિષયોમાં બંધાય છે, તે પુરુષો
 પોતાના કર્મરૂપી દ્વંતના હાથથી વેગપૂર્વક જેંચાઈ જેંચાઈને
 વારંવાર સંસારમાં ઉંચી નીચી યોનિઓમાં આવતપ કરે છે.

દમ્બાદિપિઃ પદ્મભિરેવ વજ્ર વજ્રવપાપુઃ સ્વગુણેન વદ્ધાઃ।
કુરુદ્ધમાત્મકપત્ન્યનિમુદ્ધા નરઃ પદ્મભિરશ્વિનઃ સિન્ધુ ॥

પેતાના યુગ્મથી બંધાએલ મુગ, કાથી, પતંગીઓ, માછલું અને બમરી જે પાંચ પ્રાણીઓ શબ્દ વિગેરે પાંચ વિષયમાં અનુક્રમે જોકે જોકે આસક્તિને લીધે મરણ પામે છે, ત્યારે જે જોકે પાંચ વિષયમાં આસક્તિ ગમનારો મનુષ્ય, (પ્રાણી) દુઃખી થાય તેમાં શું હરેણું ?

દોષેણ તીવ્રો વિષયઃ કુલ્લતર્પવિવાદયિ ।

વિવેં તિદન્તિ થોક્તારં દ્રષ્ટારં વહુવાવ્યયમ્ ॥

હજી સર્પના વિષ કરતાં પણ વિષયરોપથી વધારે તીવ્ર છે, કેમકે વિષ તો ખાનારને જ મારે છે, અને આ વિષય તો વ્યસુથી જોનારને પણ મારે છે.

વિવિધાદામદાપાદાપો વિમુક્ત મુદુરત્યજાન્ ।

સ વૃષ વરુપને મુલ્યે નાન્યઃ વદ્ધાસ્રવેચયિ ॥

જે માણસ અત્યંત મુશ્કેલીથી ઊઠી શકાય એવા વિષ-યોની આશાદૃષ મોટા પાશથી બુકત થયો છે, તે જ માણસ મોક્ષ પામવાને લાયક છે, જીલ્લે છે શાસને બલુનાર પણ મોક્ષ પામવા લાયક હોતો નથી.

આપાત વૈરાગ્યવતો હુદુહુ મદામ્પિપારં મતિવાતુદયતાન્ ।

આશાગ્રહો મઙ્ગયતેન્નમાલે નિગૃહ્ય કલ્પે વિનિવર્ત્ય વેગાત્ ॥

ઉપર ચોટીયા વેરાન્યવાળા, સંસારરૂપી સમુદ્રને પાર પામવા તૈયાર થયેલા મુમુક્ષુઓને આશારૂપી જુદ કંઠે પકડીને વેગથી પાછા વાળી વચ્ચમાંજ ઓળી દે છે.

વિપપાલ્યગ્રહો યેન મુવિરત્યસિના હતઃ ।

સ ગચ્છતિ ભવામ્મોઘેઃ પારં મત્પૃથ્વર્જિતઃ ॥

જે મનુષ્ય વિષયોના આશારૂપી જુડને દ્રઢ વેરાન્યરૂપી તલવારથી મારી નાંખે છે, તે માણસ સંસારરૂપી સાગરના પારને નિર્વિઘ્ન રીતે પામે છે.

વિષમવિષયમાર્ગગચ્છતોન્નચ્છબુદ્ધેઃ

મતિપદ્મમિયાતો મૃત્યુરપ્યેવ વિદ્ધિ ।

હિતમુજનગુરુવચ્ચા ગચ્છતઃ સ્વસ્ય યુવત્યા

મમવતિ ફલમીદ્ધઃ મન્યગિત્યેવ વિદ્ધિ ॥ ૮૩ ॥

મહિત બુદ્ધિવાળો જે યુરૂપ વિષયોરૂપી વિષમ માર્ગમાં ચાલે છે. તેના માથા ઉપર પગલે પગલે મોત ફરે છે, એમ બાણપું. અને જે માણસ હિતકારી અને સત્ગુણ શુદ્ધના હોવા મુજબ બુદ્ધિત પૂર્વક ચાલે છે, તેને કૃપાની સિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે એમ બાણપું.

મોક્ષસ્ય કાઢ્યા વદિ ચ તરાસ્તિ રૂઝાતિદૂરાદિપયાન્વિષં, પયા

પીપ્પલગોત્રધાસપાર્જનમગ્નિદાન્તીર્ષજ નિયમાદ્યાન્ ॥

જે નાદે ચોક્ક પામવાની ઇચ્છા હોય તેો વિવચને ઝેરની માફક દૂરધોળ હોડી દે, અને દયા, દામા, મરણના, શમ અને દમ કે જેઓ અપૂનની માફક સ્ત્રોત્ર આપનાર છે, તેઓનું કાયમ આદરથી મંવન કર.

મનુસર્ગ યન્નરિદ્ય કૃત્યમનાયવિશાકૃત્યવન્ધવાસળય ॥

દેહઃ પાર્થોઽયમુપ્ય પોષગે યઃ મજ્જંતે ન સ્યમનેજ દન્તિ

અનાદિ કાળથી લાગેલી અવિદ્યાએ કદેડ ગપનથી છુદવાનો દેખાય છે જે અવશ્ય કરવા લાયક છે, તેને ઠોડી દઇ જે આશાથી આ કામદા કૃતરા વિજેદના ઉપયોગમાં આવે એવા દેહનુ પાલણુ પોષણુ કરવા લાગે છે ને માણુસ તે વટે પાતાનો ધાન કરે છે.

શરીરપોષણાર્થી સન્ ય આત્માર્નં દિદક્ષતિ ।

પ્રાદં દાગ્નિષાઃ પૃથ્વા નદીં તર્જુ ન મચ્છતિ॥

જે માણ દેહના પાલણુ પોષણુની અપેક્ષા રાખી આત્માને જેના ચાહે છે, તે માણુસ શુકને લ કડુ' છે એમ સમજી તેને પકડી નદીને નરવા નાચ છે એમ નાણુવું.

મોદ પચ મદામ્નુર્મુસોર્વપુરાદિષ્ટ ।

મોદો વિવર્જિનો યેન ॥ શુક્તિપદમર્શતિ ॥

૮૬ વિનેરે જણઈ ઉપર મોઢજ મુખપુને મોરઃ મનુ-
રૂપ છે. જે પુત્ર મોઢને બને છે, તેજ મુક્તિ પદને
પામવા લાયક છે.

મોઈ મદિ મદામુન્યું રેદદારામુનાદિનુ ।

યં મિત્તમ મુનયો યાંતિ તદ્વિજ્ઞોઃ પરમં વદન્ ॥

તે શિષ્ય ! રેદ. આ, પુત્ર વિનેરે ઉપર મોઢરૂપી મહા
મનુને વદ. જે મોઢને બનીને મુનિઓ તે વિજ્ઞાના પરમ
પદને પ્રાપ્ત થાય છે.

મહામહાપિરમ્નામુવેશંપગ્તામ્પિત્તકુલમ્ ।

પૂર્વ મૂખપુરોવાચ્ચાં સ્થૂલં નિન્યમિદં શ્વપ્ ॥

આ સ્થૂલ શરીર ત્વચા, માંસ, લોહી, નસો, મેદ, મજ્જા
તથા હાડકાંથી બ્યાપ્ત હોવાથી તથા વિષ્ટા અને મૂત્રથી
ભરેલું હોવાથી નિંદવા લાયક છે.

પંચક્રિતેભ્યો મૂતેભ્યઃ સ્પૃએભ્યઃ પૂર્વકર્મણા ।

સપુસ્પન્નમિદં સ્થૂલં મોગાયનનમાત્મનઃ

અવસ્થા જાગરત્તસ્ય સ્થૂળાર્પાનુભવો યતઃ

આત્માને લોગના સ્થાનરૂપ આ સ્થૂલ શરીર પચીકરણ
પામેલા સ્થૂલ ભૂતોમાંથી પૂર્વ કર્મને લીધે ચેલા થયું છે.
સ્થૂલ શરીરને અવસ્થા બનત છે, કે જેથી સ્થૂલ વિષયોનો
અનુભવ થાય છે.

શાષ્ટેન્દ્રિયૈઃ સ્વૂતપદાર્થસેવા સ્વચન્દનસ્થ્યાદિવિવિધરૂપામ્ ।
કંઠોને જોરઃ સ્વયમેનદાત્મના તસ્માત્વશસ્તિરેપુરોઽસ્ય જાગ્રોઃ ।

અવ બહારની ઇન્દ્રિયોથી માળા, ચંદન, અને સ્ત્રી વિ-
ગેરે વિવિધરૂપવાળા સ્થૂલ પદાર્થને સ્થૂલ દેહ રૂપે સેવે
છે. એટલા માટે જાગ્રત અવસ્થામાં સ્થૂલ દેહ છે, એમ
કહેવાય છે.

સર્વોઽપિ શાષ્ટસંસારઃ પુરુષસ્ય વશભવઃ ।

ચિદ્દિ દેહમિદં સ્થૂલં શુદ્ધવદગૃહેષ્વિનઃ ॥

હે શિષ્ય ! જેમ બ્રહ્મચાર્યમનાગ્યને શર હોય છે, તેમ
અવતું આ સ્થૂલ શરીર શરૂપ છે. કે જેના આશ્રયથીજ
પુરુષનો સપજો સંચાર આવે છે, એમ તું જાણ.

સ્થૂલસ્ય સંપન્નજરામરણાનિ ધર્માઃ

સ્વૌલ્પાદયો વદુરિષાઃ ત્રિશુતાવસ્થાઃ ।

વર્ગાધમાદિનિયમા વદુષાપમાઃ સ્વુઃ

પૂજાવપાનરદુમાનમુખા રિઝેષાઃ ॥

જન્મ જરા, મરણ, સ્થૂલતા વિગેરે વધુની જાતની બાંધ
વિગેરે અવસ્થા, વધુ તથા આશ્રમ આદિના નિયમે, બહુ
જાતના રીતો અને પૂજા, અપમાન, તથા ખાન વિગેરે સ-
ખ્યા વિશેષો સ્થૂલ શરીરના ધર્મ છે.

મુદ્ધાન્ત્રિયાગિ. શ્રુતં ભગવતિ મર્ષં ચ ત્રિદા વિપતારોગાના
માત્યાગિભાદા ગુદમન્યુવચ્ચઃ કર્મન્ત્રિયાગિ મરણેન કર્મણ ॥

ત્રાન, ભગ્વા, મનુ, પ્રાણ અને જીવના એ બધા વિપ-
તારોને જાણે છે, તેથી તે જાનોંદ્રિય કરેવાય છે, અને વાણી
દ્વારા, પગ, ગુદ તથા ઉપરથી એ બધા કર્મોમાં પ્રવર્તે છે,
તેથી કર્મોંદ્રિય કરેવાય છે.

નિગમ્નેઽન્તઃકરણં મનોર્થીઃકૃતિશ્રિતિદિનિ સ્વરૂપિભિઃ ।
મનસ્તુ મંકન્પવિકન્પનાદિભિર્વાદ્ધિઃ પદાર્થાધ્યવમાયર્પનઃ ॥

પોતાની જુદી જુદી વૃત્તિઓને લીધે મન, બુદ્ધિ, અહં-
કાર અને ચિત્ત એવી રીતે અત કરણ ચાત્ર પ્રકારનું કરે-
વાય છે, સંકલ્પ અને વિકલ્પ વિગેરે વૃત્તિને લીધે મન
કહેવાય છે અને પદાર્થોને નિરૂપણ કરવા માટે વૃત્તિઓને
લીધે બુદ્ધિ કહેવાય છે.

અપ્રાપ્તિમાનાદહમિત્યહંકૃતિઃ સ્વાર્થાનુસંચાનગુણેન ચિત્તમ્ ।

શરીરમાં " હું છું " એવું અભિમાન કરવારૂપ વૃ-
ત્તિને લીધે અહંકાર કહેવાય છે, અને પોતાના વિષયનું
અનુસંધાન કરવારૂપ વૃત્તિને લીધે ચિત્ત કહેવાય છે.

પ્રાણાપાનવ્યાનોદાનસપાના મધ્યસ્થા પ્રાણઃ ।

સ્વયમેવ દૃષ્ટિમેદાદિકૃતિર્મેદાત્મવર્ણસલિલવન્ ॥

વિવેક ચંદ્રાનંતર

એ જો જોઈને કુવરુ અને જગા વિવેકે પરાધર્મ વિદ્યાર્થન
કેમકે બિલ બિલ નામથી ક્રોધાચાર્ય કે, મંત્રી દીન આજ
પણ પેલાનાં કબી કુદી જુલિએને લીધે આજ, અપાન
અપાન, દરબા અને રામાન એમ પણ અકાવેનંતર પરાધર્મી
કોઈકે વચ્ચે અવલોકાદિ વચ્ચે માણાદિ વચ્ચે અવલોકાદિ વચ્ચે ।
કુવરુવિદ્યાપિ ચ કાવરુવેળાં કુવરુવેળાં, કુવરુવેળાં ॥
માધો વિવેકે પાણ ૮ કિલે, આજ વિવેકે પાણ ૮ કિલે,
માણ વિવેકે પાણ વાળે, આજ વિવેકે પાણ વાળે,
અને કવરુ અવિચ, કામ અને કર્મ એ આજ કુવરુવેળાં મળીને
માણ દેદ કહેવાય કે
ઈ કવરુ મળુ કુવરુવેળાં કિલે । કવરુવેળાં કુવરુવેળાં ॥
ક.વાળાં વેદક.વાળાં વેદક.વાળાં વેદક.વાળાં વેદક.વાળાં ॥
પાણીકવરુવેળાં નદિ પાણીકવરુવેળાં, પાણીકવરુવેળાં ॥
માણીકવરુવેળાં કવરુ અને કર્મના કવરુ અને કર્મના કવરુ ॥
કવરુ દારીક પાણના કવરુ પાણના અપાનને લીધે અપાનને
અપાન ૮૫ પિરુ ૮, એમ અપાનના અ.પ.
કવરુ અવલોકાદિ વિવેકાદિ કવરુવેળાં વિવેકાદિ ॥
કવરુ કુવરુ: કવરુવેળાં જાણીકાળીનનાનાવેળાં ॥
કવરુવેળાં મનિવચ ગમને પણ કવરુ માતિ કવરુ પરાધર્મ

धर्माप्रक्रोपाधिरेवमसाक्षी न लिप्यते तत्कृतकर्मलेशैः

यस्मादसङ्गस्तत एव कर्मभिर्न लिप्यते किञ्चिदुपाधिना हतः

૨૪મ એ ઉપર કહેલા વિંગ શરીરની સ્વતંત્ર અવસ્થા

જેમાં લિંગ દેહ બિજ પડેલો બેવામાં આવે છે, સ્વપ્ન અવસ્થામાં બુદ્ધિ પોતેજ જાગત કાલની અનેક પ્રકારની વાસનાઓથી કતારી આઢિ રૂપ યધને કામ કરે છે. એ અવસ્થામાં માત્ર બુદ્ધિરૂપ ઉપાધિવાળો અને સર્વનો સાક્ષી આ પુરુષાત્મા સ્વયમેવ પ્રકાશે છે, અને બુદ્ધિએ કરેલા કર્મોથી લેશ પણ લેપાતો નથી. આત્મા પોતે અસંમ છે, તેથીજ ઉપાધિએ કરેલ કર્મોથી લેશ પણ લેપાતો નથી, એમ જાણવું.

सर्वज्याः नृनिर्माणं लिङ्गविद् ह्यविदात्मनः पुंसः ।

वाह्यादिर्कथितं तद्वर्णनेनैवास्मा भवसमष्टौऽयम् ॥

જેમ મુજારનું વ્યાપાર કરવાનું સાધન વાંસજા વિગેરે
દેવ છે, તેમ ચિત્ત-વ્યૂષ આત્માને સપત્તા વ્યાપારો
કરવાનું સાધન કિંમ સરીર છે, અને તેથીજ આત્મા
અનુભવ છે.

अन्तस्त्वय्यद्वयव्याख्याः सौम्यवद्वयव्याख्यादि यथा

वाचिर्ननुक'पुत्राण्येव भोज्यादिषु न तु संशुतात्मनः

અંધજન, મંદજન તથા બેચારા પડખનું એ કામના પાત્ર

તે, તે સદ્ગુણા યાત્રા નરસાચર્યને સીધે લાગે છે. તેમજ
અદેહપદ અને શુભાચાર્ય વિગેરે ધર્મોપદેશ કર્યું વિગેરે
ઉદ્દેશના છે, પણ સાદારૂપ જ્ઞાનમાના નથી.

હરપ્રાણાનંદાભ્યઃપરિબ્રુવણશ્ચ

સ્વામ્યન્દનાસુખપણાદિકાઃ શ્રેષ્ઠાઃ ।

શ્રાવણાદિક.ચોળિ શરન્તિ ભગવાઃ

શ્રાવણપ ધર્મપત્તનાવિધાને ॥

ઉપજ્ઞાસ, નિચ્ચાસ, બચામં, શુધા, હાલતું આલતું અને
અંતઃકરીષમાંથી નીકળીને બીજા કરીષમાં જતું વિગેરે
ક્રિયાઓ પ્રાણ વિગેરેના કામ છે. એમ વિદ્યાન લોશું. કહે
છે, જૂથ અને તરસ એઓ પ્રાણનાજ ધર્મ છે.

અન્ન-કરણંયમેષુ ચાતુરાદિષુ ચત્વેશિ ।

અદ્યવિવ્યભિસામેન તિષ્ઠાવાધાસેનજગત્ ॥

અરંકારઃ સ શ્રેષ્ઠઃ કર્તા ભોક્તાધિવાન્દયસા

સર્વાદિગુણવર્ગેન વાલમ્યાશ્વવ્યનુતે ॥

વિષયાનાયાનુગુમ્યે દુર્ભા દુઃર્ભા વિપરિતે ।

દુર્ભા દુઃર્ભા ચ તદ્યયઃ સદાનન્દસ્ય ભાવનઃ ॥

અહુ વિગેરેમાં અને દેહમાં ચિદાભાસના તેજથી “દુ”
એવું અભિમાન લાવી જે અંતઃકરણ રહેલ છે તેજ કર્તા

રાગાદયોઽપ્યાઃ પ્રમથન્તિ નિન્યં દુઃસ્વાદયો યેમનસો વિકાર

દ્વિયારૂપ જે વિશેષ શક્તિ ॥ તે રજ્જેશુષ્ણની છે કે જેનાથી
આ અનાદિ કાળની પ્રવૃત્તિ થાતી આવે છે. રાગ, દુઃખ
વિગેદે કે જેઓ મતના વિકાર છે, તેઓ સર્વદા વિશેષ
શક્તિથીજ પેદા થાય છે.

કામઃક્રોધો લોભદમ્માદ્યમૂવાદંકારેણ્યર્મિત્મરાગાસ્તુ ધારા
ધર્મા एते राजसाः पुष्पवृत्तिर्यस्मादेषा तद्रजो बन्धहेतुः ॥

કામ, ક્રોધ, લોભ, દંભ વિગેદે અસૂયા, અહકાર, ઇર્ષ્યા
અને મત્સર વિગેદે જે ચાર વિકાર છે, તે રજ્જેશુષ્ણના
ધર્મ છે કે જેઓથી લોકોની આ પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેથી
કરીને રજ્જેશુષ્ણ બંધનું કારણરૂપ કહેવાય છે.

प्रज्ञावानपि पण्डितोऽपि चनुरोऽप्यत्यन्तसूक्ष्मात्मह-
म्यालीदस्तममा न वेत्ति बहुधा संबोधितोऽपि स्फुटम्
भ्रान्त्यारोपितमेव साधु कल्पत्यालम्बते तदुणान्
हन्तासाँ प्रबला दुरन्ततमसः शक्तिर्महत्यावृतिः ॥

પુરૂષ જુદ્ધિવાળો, પંડિત, ચતુર અને અત્યંત સૂક્ષ્મ
વિષયને જ્ઞેનાર હોય તથા તેને ઘણી રીતે સમજાવ્યો હોય,
તોપણ જ્યાંસુધી તે તમોશુષ્ણથી દોરાજેલ હોય, ત્યાંસુધી
સાચી વાત સમજતો નથી, અને જમથી માનેલી વાતને

કાર્ય: કાગે કી, જાગે મેવાક દુનિ,મે ૧૪થી ૧૮ ઠી ૧૨
કોડી મેકર કાગરક કાકિય નીક પવિત્રાત કવના
મકેકુકુનીક કી મેકા અલુપ

अथावना वा विप्रापदावना गिधावना विरिचिदक्षिणवदाः ।
 मंत्रावदुना, वा विप्रावदनि धुके विरिचिदक्षिणः सप्तमदक्षिणः ॥

આવશ્યકતામિતિના કાર્યકાર્યના પ્રારંભને અનુસાર વિચારી
નિર્ણય લેવામાં આવે છે કે કોઈ કાર્યકાર્ય નથી, અને વિચારી
નિર્ણય લેવામાં આવે છે કે કોઈ કાર્યકાર્ય નથી.

महाभारतसूत्रम् । निद्रायाः दृष्टम्बुत्वात्तद्विषयः ।
एतैः दृष्टम्बुत्वात्तद्विषयः । निद्रायाः दृष्टम्बुत्वात्तद्विषयः ।

ભાજન, ભાજન, ભાજન, નિદ્રા, મમાર અને મુદપર્ણ
 વિગેરે તમામુદના લક્ષણો છે. જે લક્ષણોના મનુષ્ય
 ડાહ્યાન કમળો નથી, અને નિદ્રા પામેલાની જેમ રહેલ
 કેવો ઘડે નહે છે.

सर्वं विदुर्न जलधनयापि नाभ्यां विविक्त्वा दण्णाप कल्पते ।
यथाभ्यार्षाद्ः प्रतिविम्बितः सम्यक्प्रसादार्कः इवाग्निर्यं नरम्

એ કે સત્ય શુભ જાળની સંપત્તિ નિર્મળ છે, તેપણુ જ્યારે તે રમેશુણુ જાને નમ્રાશુણુથી મિશ્રિત થાય છે, ત્યારે તેમ સ્વીરૂપ થાય છે. કે એ તેમ સ્વીરૂપ મનિનિવિર

થએલો આત્મા સૂર્યની ખેડે અધગા જગતને પ્રકાશિત કરે છે.
 મિથ્યસ્ય સન્વય્ય મયાન્ત ધર્માઃ સ્વમાનિતાયા નિયમા યમાચાર
 શ્રદ્ધા ચ મક્તિશ્ચ મુમુક્ષુતા ચ દેવી ચ સંપત્તિરમદ્વિવૃત્તિઃ ॥
 નિમનિપાતું, નિયમો, યમ વિગેરે, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન,
 મુમુક્ષુપાતું, દેવી સંપત્તિ અને કુદ પદાર્થ થકી નિવૃત્તિ
 એઓ મિશ્રિત થએલા સત્વ ગુણના ધર્મ છે.

વિશુદ્ધમત્ત્વસ્ય ગુણાઃ પ્રસાદઃ સ્વાત્મ્ય નુભૂતિઃ પામા પ્રશાન્તિ
 તૃપ્તિઃ પ્રદર્ષઃ પરમાત્મનિષ્ઠા યયા સદાનન્દરમં સમૃન્હતિ ॥

પ્રસન્નપાતું, આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ, પરમ શાંતિ, તૃપ્તિ,
 હર્ષ અને પરમાત્માને વિષે નિષ્ઠા કે જેથી સર્વદા આતંક
 રસની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અધગા શુદ્ધ સત્વગુણના ધર્મ છે.

અવ્યક્તમેતન્નિગુર્ણનિરુક્તં તત્કારણં નામ શરીરમાત્મનઃ ।
 મુપુષ્પિરેતસ્ય વિમલત્વવસ્થા મલીનસર્વેન્દ્રિયમુદ્ધિવૃત્તિઃ ।

જે ત્રણ ગુણોનું સામ્યાવસ્થાવાળું જે તત્ત્વ છે, તે અવ્યક્ત
 કહેવાય છે. અને તે આત્માના કારણ શરીરરૂપ છે. જેમાં
 સધળી ઇન્દ્રિયોની અને બુદ્ધિની વૃત્તિઓ લય પામી જાય
 છે, એવી મુપુષ્પિ એ અવ્યક્તની સ્વતંત્ર અવસ્થા છે.

સર્વપ્રકારપ્રમિતિપ્રશાન્તિર્વીજાત્મનાવસ્થિતિરેવ મુદ્ધેઃ ।

મુપુષ્પિરેતસ્ય કિલ્લ પ્રતીતિઃ કિંચિન્ન વેદ્યીતિ જગત્પ્રસિદ્ધેઃ ॥

અથાતી જાણના હ દિયારિઠ પ્રમાણેની યાંત્રિ અને પુદ્ગિ
 સ્ત્રીજ રવરૂપે રહેનું એ સુપુત્રિ અવરમાઠી સુપુત્રિ અવરમા-
 વારીઠા માણસ જાણ્યા પછી " હું કાંઈ જાણતો નહોતે "
 એવા પેલાના જાણના અનુભવને પ્રસિદ્ધ કરે છે, એ વાત
 જમન પ્રસિદ્ધ છે તેથી આત્મા સુપુત્રિ કાણે પણ સાક્ષી
 રૂપે રહે છે, એ વાત નિદ છે.

દેહોન્નિયમાજવનોઽદમાદયઃ ગર્ભે ચિકાગા ચિવયાઃ ગુસ્તાદયઃ
 વ્યોમાદિમુનાન્વર્તિત્વ જ વિશ્વમવ્યત્કર્પ્યઃકમિદં જનાત્મા ॥
 દેહ, ઇન્દ્રિય, માણ, મન અને અહંકાર વિગેરે સપન્ના
 ચિકારો, મુખ દુઃખ વિગેરે ચિવયો, આત્મા વિગેરે પન્ન
 મહાજન અને અન્નપાત્ર પર્વત જમન એ સર્વ પદાર્થો
 જનાત્મારૂપ છે.

માયા માયાકાર્ય ગર્ભે વરદાદિ દેહવપન્તમ્ ।

અસાદિદમનાત્મકર્મ્મં વિદ્ધિ વસ્ત્વરીવિકાકરપમ્ ॥

હે શિષ્ય ! માયા અને મહત્ત્વથી દેહ મુખીના સપન્ના
 : માયાનાં કાર્યો આત્મારૂપ છે, અને તે ઝાંઝાવના જળની
 પહે મિથ્યા છે, એમ તું જાણ.

અથ તે સંવરણ્યામિ સ્વરૂપં પરમાત્મનઃ ।

વદ્ધિદાવ નરો વન્ધાન્મુક્તઃ વૈવત્ત્યવન્નુતે ॥

હે શિષ્ય ! હવે તને પરમાત્માનું સ્વરૂપ કહું છું.
 જે જે જાગૃતીથી પુરૂષ બંધનમાંથી મુક્ત થઈ મોક્ષ
 મેળવે છે.

अस्ति कश्चित्स्वयं नियमहंपत्ययमम्बनः

अवस्थात्रयमार्क्षा सत्पद्मकोशविलक्षणः ॥

પોતે સર્વદા “ હું ” છું ” એવી પ્રતીતિના આશ્રયરૂપ,
 ત્રણ અવસ્થાને સાક્ષી, સત્-સ્વરૂપ, પાંચે કોશથી ભુદો અને
 મન વાળીથી જેનું નિરૂપણ થઈ શકતું નથી એવો કોષક
 આત્મા છે.

या विजानानाति मकलं जाग्रत्स्वप्नमुषुप्तिषु ।

बुद्धितद्वृत्तिसद्भावमभावप्रहामित्ययम् ॥

જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિમાં સઘળા દૃશ્ય પદાર્થોને,
 બુદ્ધિના તથા તેની વૃત્તિઓના ભાવને તથા અભાવને જે
 જાણે છે, તે “ હું ” છું.

यः पश्यति स्वयं सर्वं यं न पश्यति कश्चन ।

यथેतયતિ बुद्ध्यादि नष्टૈતયં ચેતયત્યયમ્ ॥

જે પોતે સઘળું જુએ છે, અને જેને સઘળા પદાર્થ
 ના નથી, જે પોતે બુદ્ધિ વિગેરેને ચેતના આપે છે, અને
 દ્વિ વિગેરે જેને ચેતના આપતા નથી, તે આત્મા છે.

છે. વાણી તથા પ્રાણો તેની પ્રેરણાથીજ વિષયોમાં અચાર કરે છે.

અત્રેવ સર્વાત્મનિ ધીગુહ્યાયામવ્યાકૃતાકાશ ઉશત્પ્રકાશઃ ।
આકાશ ઉચ્ચે રવિવન્મકાશતે સ્વતેજસા વિશ્વમિદં પ્રકાશયન્
સત્ત્વગુણમય આ બુદ્ધિરૂપ ગુફામાં અવ્યાકૃતરૂપ આકાશ
છે, અને તે આકાશમાં આત્મા સુર્યની માફક પ્રકાશે છે, કે
જેના પ્રકાશથી આ સઘનું જગત્ પ્રકાશિત છે.

જ્ઞાતા મનોઽઠંકૃતિવિક્રિયાણાં દેહેન્દ્રિયપ્રાણકૃતપ્રિયાણામ્ ।
અયોઽપ્રિવક્તાનનુવર્તમાનો ન ચેષ્ટે નો વિકરોતિ કિંચન
મન તથા અહંકારના વિકારોને તથા દેહ ઇન્દ્રિયો
અને પ્રાણોએ કરેલી ક્રિયાઓને જાણનાર અને જેમ જોડાને
અગ્નિ અનુસરે છે, તેમ એઓને અનુસરતો આત્મા પોતે
કાંઈ ક્રિયા કરતો નથી, અને કાંઈ વિકાર પણ પામતો
નથી.

ન જાયતે નો મ્રિયતે ન વર્ધતે ન લીયતે નો વિકરોતિ નિલ
વિલીયમાનેઽપિ વપુષ્યમુષ્ણિન્ન લીયતે કુરુમ્મ ઇવામ્બરઃ સ્વયમ્
એ અવિનાશી આત્મા ઉપત્ત થતો નથી, મરતો નથી,
વૃદ્ધિ પામતો નથી, ક્ષીણ થતો નથી, વિકાર પામતો
નથી. અને જેમ ઘડો પુટી જતાં તેની માંહેનું આકાર
લય પામતું નથી, તેમ આ દેહ લય પામતા છતાં પણ
પોતે લય પામતો નથી.

મહત્તિરિત્તિમિન્નઃ શુદ્ધોષસ્વભાવઃ

મદસાદિદમશેષં માસયન્નિર્વિશેષઃ ।

વિન્નમાતે પરમાન્યા જાગ્રદાદિપ્વવસ્થા-

સ્વદમદામિતિ સાક્ષાત્સાક્ષિરૂપેણ બુદ્ધેઃ॥

મહત્તિથી તથા વિકારોથી ભૂરો, શુદ્ધ બોધરૂપ, આ સમજા કાર્ય કારણરૂપ જગત્તને પ્રકાશિત કરતો અને કોઈ પણ પ્રકારના વિશેષથી રહિત એ પરમાત્મા “ હું હું ” એવી રીતે બુદ્ધિના સાક્ષીરૂપે ભક્ષત વિગેરે અવસ્થામાં સાક્ષાત્ પ્રકાશે છે.

નિયમિતમનસામું દરે સ્વમાત્માનમાત્મ-

ન્યયમદમિતિ સાક્ષાદિદિ બુદ્ધિવસાદાત્ ।

જનિમરણતઃપ્રાચારસંસારાનેન્ધું

મમર મય કૃતાર્યો મદ્વરૂપેણ મેલ્યઃ ॥

હે શિષ્ય ! તું નિયમમાં આવેલા મનથી અને બુદ્ધિના સ્વરૂપણથી “ એ આત્મા હું હું ” એમ રહુદ રીતે મનમાં નિશ્ચય કર. જન્મ તથા મરણરૂપી તરંગોથી જેનો પાર આવતો નથી, એવા સંસારરૂપી સાગરને તર, અને પ્રલારૂપે રહી કૃતાર્ય થા.

અમાનાત્મન્યદમિતિ મતેર્થન્ય વ્યોઽસ્ય પુનઃ

માત્તોઽજ્ઞાનાજ્ઞનનપરણેત્થમંપાનરેતુઃ ।

માનુષ્યાસંજાનતાત્ર ક્તિર્માનુ નિરોધાય વિનૃમ્મને વયા ।
 આત્મોદિતાદૃઢિતિગમ્યતાં તયા નિરોધાય વિનૃમ્મને સ્વયમ્
 જેમ સૂર્યની પ્રભાથી પેલા યજ્ઞેલ વાદળાંની પંકિત
 સૂર્યને નિરોધિત કરી પોને પ્રકાશે છે, તેમ આત્માથી
 પેલા યજ્ઞેલ અલંકાર આત્માને નિરોધિત કરી પોને પ્રકાશે છે.

કલ્પાદિતદિનનાથે દુર્દિને માન્દ્રમેય-
 ધ્યયયોગે ઠિમસંજ્ઞાવાયુરગ્રો યર્મતાન્ ।
 અવિરતનમમાત્મન્યાટમે મદયુદ્ધિ
 સપપતિ મદ્યુદ્ધ્યસ્ત્રીવિભેષગત્તિઃ ॥

જેમ ખરાબ અધકારવાળા દિવસમાં વાદળાંઓથી
 સૂર્ય નિરોધિત થઈ જતા દાદો તોફાની પવન લોકોને
 ખીટે છે, તેમ નિરંતર તમેયુક્તથી આત્મા નિરોધિત થઈ
 જતાં તમારું વિક્ષેપશક્તિત મૂઠું ભુદિવાળા પુરૂષને મજા
 દુઃખોથી ખીટે છે.

एताभ्यामेव शक्तिभ्यां बन्धः पुनः समागतः ।

याभ्यां विमोहितो देहं मत्वात्मानं भवस्यम् ॥

જે આવરણ શક્તિથી અને વિક્ષેપશક્તિથીજ પુરૂષને
 બંધ થયો છે, કે જે શક્તિઓથી મોહ પામેલ પુરૂષ
 દેહને આત્મા માની લે છે.

સીમે સેષીતમોમજસ્ય નુ તમો દેશત્વપીરદ્વકઃ ।

રાગઃ વદ્વચમમ્યુકર્ચ નુ વપુઃ રચન્દોઽસવઃ સાત્વિકા ।

અગ્રાળીન્દ્રિયસંહતિશ્ચ વિપયાઃ પુષ્પાણે દુઃસ્વં કમ

નાનાકર્મસમુદ્રવં વહોવિષં માત્કાવ જીવઃ રગઃ ॥

સંસારરૂપી વૃક્ષનું બીજ આપરણુ સ્થિત છે, તેહને આત્મા
માનવો તે અંકુર છે, રાગ એ પાંદડાંરૂપ છે, કર્મ એ પાણી
રૂપ છે, શરીર એ રકેષરૂપ છે, માત્રો શાખારૂપ છે, ઇન્દ્રિયોનો
સમૂહ શાખાના અમરૂપ છે, વિષયો ફળરૂપ છે, અનેક
રીતનાં કર્મોથી ઉત્પન્ન થએલ ધણુ પ્રકારનું દુઃખ
એ ફળરૂપ છે, અને તે ફળને સોગવનારો જીવ પીરૂપ છે.

અજ્ઞાનમૂલોઽવમનાત્મચન્ધો નૈમર્મિકોઽગ્નાદિરનંત ર્હિતઃ ।

જન્માપ્યવધ્વાધિજરાદિદુઃસ્વપ્નરાણપાર્થ જનવત્યમુષ્ય ॥

જેનું મૂળ અજ્ઞાન છે એવો આ અનાત્મ પદાર્થોથી
ઘએલો બધે સ્વાભાવિક છે, તે અનાદિ અને અનંત કહેલો
છે, જે બધે આ જીવને જન્મ, મરણ, વ્યાધિ અને
વૃદ્ધપણુ વિગેરે દુઃખોના પ્રવાહમાં પાડે છે.

નાસ્તૈર્ન શાસ્તૈરનિસેનચાદેના છેષું ન શક્યો ન ચ કર્મકોટિભઃ ।

વિરેકવિદ્વાનમદ્વાગેના વિના ધાનુઃ દસાદેન મિતેન વજ્રજુનાત

એ બધે ઇશ્વરની કૃપાથી પ્રાપ્ત થએલા વિરેક અને
વિદ્વાનરૂપ સુંદર મોટા અદ્ભુત વિના બીજા અસ્ત્રોથી,

ચાત્રોથી, અગ્નિથી, વાયુથી કે કદોટો કર્મથી પણ કાપી શકાતો નથી.

શુનિપમાર્ણકમેનઃ મ્યધર્મનિષ્ઠા તર્થત્રાત્મવિશુદ્ધિરસ્ય ।

વિશુદ્ધયુદ્ધેઃ પરમાન્તરંગેન તૈર્નૈવ મંસારમમૂઢનાઃ ॥

વેદનેજ મુખ્ય મમાણુ માનવાથી સ્વધર્મમાં નિષ્ઠા થાય છે, સ્વધર્મમાં નિષ્ઠા થવાથી અંત કલ્મસની શુદ્ધિ થાય છે, અને તેથી પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય છે, પરમાત્માનું જ્ઞાન થવાથીજ સંસારનો સમૂળ નાશ થાય છે

કોશરત્નમયાર્ઘ્યઃ પદ્મચંદ્રિભિરાન્મા ન સંહૃતો ભાતિ ।

નિજશક્તિમમુરપદ્મે શૈવલપટસૈરિવામ્યુ વાપીસ્થમ્ ॥

જેમ વાવમાં રહેલ જળ પોતાની શક્તિથી પેદા થયેલ શેવાળ જળથી ;દંકાદ્ર ગંગેહુ' જ્વેલામાં આવતું નથી, તેમ અક્ષમય વિજેદે પાંચ કોશોથી દંકાએજ આત્મા પ્રતીત થતો નથી એટલે દેખાતો નથી.

તત્ત્વૈવાલાપનયે સમ્યક્ સલિલં મનીયતે શુદ્ધમ્ ।

તૃષ્ણાસન્તાપહરં સદ્યઃ સૌખ્યમદં પરં પુંસઃ

પદ્માનામપિ કોશાનામપવાદે વિભાત્યયં શુદ્ધઃ ।

નિત્યાનન્દૈકરસઃ પ્રત્યગ્રૂપઃ પરં સ્વયંજ્યોતિઃ ॥

તેમ ચેવાળને દૂર કરતાં શુદ્ધ તરસ અને તાપ મટાડ-
નારૂં તથા પુરૂષને તરત સુખ આપનારૂં ઉત્તમ જલ સારી
રીતે પ્રતીત થાય છે, તેમ પાંચે કોશનો અપવાદ કરીએ ત્યારે
શુદ્ધ, નિત્ય, આનંદ, એકરસ પર અને સ્વયં પ્રકાશ આ
પ્રત્યગાત્મા સ્વરૂપ પ્રતીત થાય છે.

આત્માનારભાવિવેકઃ કર્તવ્યો ચન્ધમુળયે વિદુષા ।

તૈર્નવાનન્દી ભવતિ શ્વં વિહાર્યેવ સાદિદાનન્દમ્ ॥

વિદ્વાન માણસે બધથી મુક્ત થવાનારૂં આત્મા તથા
અનાત્માનો વિવેક કરવો, કે જેથી ચોતાના સ્વરૂપને સચ્ચિ-
દાનંદ બાળી આનંદી થવાય

મુક્તાદિર્પીકામિવ દદ્યદર્ગાત્મત્યજ્યવાત્માનમગદ્ગમાક્રિયમ્ ।

વિવિધ્ય તપ્ત મર્ચિલાપ્ય સુયે તદાત્મના તિષ્ઠતિ યઃ સ મુક્તઃ॥

જે પુરૂષ મુજના ખડમાથી લંઘ સળીનું વિવેચન કરવામાં
આવે છે. તેમ દ્રશ્યરૂપ પાત્ર દોશોમાથી અલગ અને ક્રિયા
રહિત પ્રત્યગાત્માનું વિવેચન કરીને પ્રત્યગાત્મામાં સમજાવે
લય કરી તે રૂપમાંજ રહે છે, તે પુરૂષ મુક્ત છે

દેહોઽયમજ્જમનનોઽજમયસ્તુ કોશ

શ્વાસેન જીરાતે વિનશ્યતિ સાદિદીનઃ ।

ત્વચ્ચર્મપાંતરપિરાસ્યપુરીષરાશિ-

ર્નાયં સ્વયં મરિતુમર્હતિ નિત્યશુદ્ધઃ ॥

આ દેહ અત્તથી થએલો છે, અત્તથી જીવે છે, અને અત્તને અણાવે નાશ પામે છે, માટે અત્તમય કોશ છે, તેથી આ સ્વચ્છ, શર્મ, માસ, રૂધિર, હાડકાં અને વિદ્યાના સમૂહ રૂપ અત્તમયકોશ (દેહ) પોતે નિત્ય શુદ્ધ આત્મા થવાને યોગ્ય નથી.

पूर्वं जनेरपि मृतेरपि नापमस्ति

जातक्षणः क्षणगुणोऽनियतस्वभावः ।

नैको जडश्च घटवन्परिदृश्यमानः

स्वात्मा कथं भवति भाषાવિકારેવતા ॥

આ શરીર કે જે જન્મની પહેલાં નહોતું, મરણ થયા પછી રહેતું નથી, કેવળ વર્તમાન કાળમાંજ જોવામાં આવે છે, અનિશ્ચિત સ્વભાવવાળું છે, અનેક રૂપ છે, ઘડાની માફક જોવામાં આવે છે ક્ષણે ક્ષણે જન્મ ફેરફાર થાય એવા શુણ્ણવાળું છે, તે શરીર સમજા જન્મ વિગેરે વિકારોને જાણનાર આત્મા કેમ સંભવે ? ન જ સંભવે.

पाणिगदादिमान्देहो नात्मा क्वं ग्येऽपि मोक्षनात्

नक्षच्छक्तरनागाश्च न निषम्यो निपादकः ॥

હાથ, પગ વિગેરે અવયવવાળું આ શરીર આત્મા નથી. શાથી કે અવયવો ન હોય, તો શરીર મરી જાય છે, અને

આત્મા અખંડિત રહે છે. આત્માની કોઈ શક્તિનો નાશ થતો નથી, અને દેહની શક્તિનો નાશ થાય છે. માટે આત્મા દેહ નથી, નિયમ્ય નથી, પણ નિયામક છે.

દેહતદર્મનત્કર્મતદવસ્થાદિસાક્ષિણઃ ।

મૃત એ સ્વતઃ મિદ્ધં તદ્દેવસંપ્રપાન્મનઃ ॥

આત્મા દેહનો, દેહના ધર્મનો, દેહના કર્મનો અને દેહની અવસ્થા વિગેરેનો સાક્ષી છે, તેથી આત્મામાં પોતાની મેળેજ દેહથી વિલક્ષણપૂર્ણ સિદ્ધ થાય છે.

અવપરાશિર્માસન્નિષ્ઠો યલ્લપૂર્ણોઽતિકરમણઃ ।

કયં યદેદયં વેષા સ્વપમેતાદિલક્ષણઃ ॥

આ શરીર કે જે જ્ઞાનરહિત, હાડકાંઓના દમણવાળું, માંસથી લેપાયેલ, મળથી ભરેલ અને અત્યંત બીજાત્મક છે, તે આત્મા શી રીતે યદ્યદે યાથી કે આત્મા બાહ્યનાર છે, હાડકાંઓના દમણવાળો નથી, માંસથી લેપાયેલો નથી, મળથી પૂર્ણ નથી, અને અત્યંત બીજાત્મક નથી. અર્થાત્ મુદ્ધ આત્મા વિલક્ષણ છે.

સ્વર્માસમદાઽસ્તિપુરીપરાશાવદંમનિ મુદજનઃ કરોતે ।

વિલ્લપ્તં વેસિ વિચારશીલો નિઃસ્વરૂપં પરમાર્પભૂતમ્ ॥

આ દેહ કે જે વચ્ચા, માંસ, મેદ, હાડકાં, અને વિદ્યાના દમણવાળો છે, તેને મુદ્ધ મતિવાળો માણસ " હું હું "

એમ માને છે, અને વિદ્યાન્યાયો માણસ તો પશ્ચાત્તર્યપ
આત્માના સ્વરૂપને શ્રીગુરુ વિતરણ માને છે.

देहोऽहमित्येव जडस्य वृद्धिर्देहे च जीवे विदुषस्त्यहंभीः ।

विवेकविद्वानयतो महात्मनो ब्रह्माहमिदमेव मनिः सदात्मनि

મૂઢ મતિવાળો માણસ દેહને “ હું ” કરી માને છે.
વિદ્વાન માણસ જીવને “ હું ” કરી માને છે, પણ વિદ્યા-
નવાળો માહાત્મા તો પાતાને ‘ બ્રહ્મ હું ’ એમ સર્વદા
માને છે.

अत्रात्मवृद्धिं न्यज मूढयुद्धे स्वहृषांसमेदांसि यपुगीपराशी

सर्वात्मनि ब्रह्मणि निर्विकल्पे कुरुष्व शान्तिं परमां भजस्य।

હે મૂઢ મતિવાળા ! આ દેહ કે જે ત્વચ્છા, માંસ, મેદ,
અને હાડકાના સમુદ્ધરૂપ છે તેમા “ હું હું ” એવા અ-
ભિમાનને છોડી દે, અને સર્વના આત્મારૂપ જે નિર્વિકલ્પ
પ્રજ્ઞ છે, તે જ “ હું હું ” એમ નિઃશય સખી પરમ
શાંતિ મેળવ.

देहेन्द्रियादावगति भ्रमोदितां विद्वानहंतां न जहाति यावत् ।

तावच्च तस्यास्ति विमुक्तिवार्ताप्यस्त्वेव वेदान्तनयान्तदर्शी ॥

જ્યાં સુધી રુમરુ પુરૂષ દેહ ઉદ્વિગ વિગેરે અસંતપદા-
ર્થમાં ભ્રમથી ધગેલી અહંબુદ્ધિ છોડતો નથી, ત્યાં સુધી

ધારે પેઠાન શરણના થયેને પદોપદો રોષ તોપણ તેને
શુભિનો શાન મમજી નહિ.

તપાસીને મનોદમ્ભમાનં વત્સલદેહે દાદિ રાન્દિતારું ।
સામ્યજ્ઞાનનર મારિત દાંડિજીવરજીને ચ તથેર વાસનું ॥

જેમ પદપાયામ, પ્રાણિજનના અને દુદયમા હરખેલા
જમખવાયાના દેહમા તુ હાર પછી " હુ હુ " એવું
જેવો શુદ્ધિ મમને નથી, તેમ આ જીવતા ધરીમા પણ
રાખ નહિ

દેહાન્દરોષ તુલામત્તરિયા જગાદિદુઃસામયસ્ય વૈજિમ્ ।
સત્ત્વતત્ત્વે તદિ તાં પ્રવૃત્તિસ્યેત્તુ નુ પિતે ન પુનર્મત્તરિયા ॥

અસત્ શુદ્ધિવાળા નાણેએને દેહમા ' હુ હુ " એવું
અભિમાનજ કમ વિગેદે હુ ખો દેવતા થવાનું ખીજ ઉ,
કોટલા માટે પ્રયત્ન કરી ચિત્તથી એ અભિમાન દોરી દે.
એ અભિમાન શુદ્ધિ અથ ત્યારે પુનર્જન્મની આશા નથી.

વર્ષોદ્ધિવ. વશ્ચિરાધિર્ગોડ્યે માનો મર્ષેવાનમયસ્તુ વૈજિત્ ।
વૈજાગ્મવાનમયોઽત્તપૂર્ણાન્મર્ષનેઽર્થો સકલક્રિયાધુ ॥

પાંચ દર્શ દ્રિય સાધેનો જે પ્રાણ ઉ, તે પ્રાણમયકોશ
ઉ. અત્તથી પુદ્ગલો આ આત્માવાળો અત્તમયકોશ એ
પ્રાણમયકોશને તીપ સયલી ક્રિયાઓમા પ્રવર્તે ઉ.

નૈવાત્માપિ માણમયો વાયુવિકારો

ગન્તાગન્તા વાયુવદન્તર્વહિરેષઃ ।

યસ્માન્કિંચિત્કાપિ ન ચેતીષ્ટમનિષ્ઠં

સ્વં વાન્યં વા કિંચન નિત્યં પરતન્ત્રઃ ॥

પ્રાણમયકોશ પણુ આત્મા નથી, કારણ કે એ કોશ વાયુનો વિકાર છે. વાયુની માફક અંદર તથા બહાર આવ જાય કરે છે. કાંઈ ઈષ્ટ કે અનિષ્ટને ચોતાને કે પારકાને કોઈ સમયે કાંઈ પણુ જાણતો નથી, અને સર્વદા પરતંત્ર છે.

જ્ઞાનેન્દ્રિયાણિ ચ મનશ્ચ મનોમયઃ સ્વા-

ત્કોશો મમાહમિતિ વસ્તુવૈકલ્પદેહુઃ ।

સંજ્ઞાદિર્ભેદકલ્પનાકોલિતો ચલીયા-

સ્તત્પૂર્વકોશમીમપ્યર્થ વિનૃમ્પતે યઃ

પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને મન મળી મનોમયકોશ કહેવાય છે. એ કોશમીજ વસ્તુઓમાં “ હું ” અને “ મારું ” એવું કલ્પનાઓ થાય છે, નામ વિગેરે લેઈની રચનાથી બરેલે એ બળવાન ચોતાના પૂર્વ કોશોને પૂર્ણ કરી પુનઃ પામે છે.

પચ્ચેન્દ્રિયૈઃ પચ્ચભિરિવ દેહાત્મિઃ મર્ચાયમાનો વિત્યાજ્યપારણ
જાગવત્સ્વપાનો મહુષાસુનેન્ધનૈર્મનોયયાપિર્બ્રહ્મતે પ્રપચ્ચ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિયોદ્ધી હોવાઓએ વિવચ્છી પૂતની ધારાથી
 રીત થતો અને ધણી વાસનાઓદ્ધી કાપોથી મજબૂત
 તો એ મનોમયકોશદ્ધ અગ્નિ પ્રપંચને દેખાડે છે.
 ૧ યસ્ય વિદ્યાયનમોડતિરિક્તા મનો શ્રવિદ્યા મ્લચ્છધરેતુઃ ।
 ૨ અમ્મિન્વિનદે સકલં વિનદે વિનૃન્મતેઽસ્ત્યસકલં વિનૃન્મતે ॥
 અવિદ્યા મનથી જુદી નથી. જે મન છે, તે જ સં-
 કારદ્ધી અધનના કારણદ્ધ અવિદ્યા છે મનને નાશ થાય,
 તો સધળા પ્રપંચનો નાશ થાય છે. મનની રૂદ્ધિ થાય,
 તો સધળા પ્રપંચની રૂદ્ધિ થાય છે.

સ્વપ્નેષ્ટ શૂન્યે સ્તુતિ સ્વસત્ત્વા યોગાદિ વિષં. મન એવ સર્વ
 સર્વ જાગ્રત્પિ નો વિશેષસત્સર્વવેત-મનમો વિનૃન્મણ્

સ્વપ્નમાં બીજું કંઈ નહિ છતાં પણ મનજ પોતાની
 ધૃષ્ટિથી જોઈતાઆક્રિ સધળા જનતુને પેદા કરે છે, અને
 જેમ સ્વપ્નમાં પેદા કરે છે, તેમ બ્રહ્મમાં પણ એ જ પેદા
 કરે છે. સ્વપ્નમાં અને બ્રહ્મમાં કંઈ ફેરફાર નથી. એટલા
 માટે આ સધળો પ્રપંચ મનની કલ્પનાદ્ધજ છે.

સુપુતિવજે મનાસિ મર્ષોને નૈવાસ્તિ કિંચિત્સકલમસિદ્ધેઃ ।
 મનો મનઃકલ્પત એવ પુનઃ સંસાર એતસ્ય ન વસ્તુતોઽસ્તિ ॥

સુપુતિના સમયમાં મનને લય થઈ જાય છે, તે સમયે

કાંઈ પણ રહેતું નથી, એ જ્ઞાન મર્વને અનુભવ મિદ છે,
એટલા માટે પુરુષને આ મંત્રાર મનવડે કહેવો છે, પણ
વાસ્તવિક નથી.

સાધુના પ્રીયતે વેષઃ પુનર્ધ્યેનૈવ નીગતે ।

મનમા કલ્પ્યમે વન્ધ્યો મોક્ષર્થેનૈવ કલ્પ્યમે ॥

જેમ વાદળાને લાવનાર વાયુ છે, અને દૂર કરનાર પણ
વાયુ છે, તેમ બંધને કલ્પનાર અને દૂર કરનાર પણ મન છે.

દેહાદિ મર્વાવિગ્ને પરિકલ્પ્ય ગર્ગ

વદ્નામિ નેન પુરુષ પશુવદ્ગુણેના

વેરઘ્યમત્ર ત્રિષવન્મુત્રિધાય પશ્વા-

દેનં ત્રિપાંચયામિ તન્મન એવ વન્ધ્યાત્ ॥

જેમ માણસ દોરડાથી પશુને બાંધે છે, તેમ મન રેક
વિગેરે સપળા વિષયોના રાગ ઉપજ કરી તે રાગથી પુરુ-
ષને બાંધે છે, અને 'પાછું' તે જ મન વિષયોમાં વેશગમ ઉપજાવી
પુરુષને બંધનમાંથી મુક્ત પણ કરે છે.

તસ્માન્મન. કારણમસ્ય અન્તો-

ર્થન્ધસ્ય મોક્ષસ્ય ચ વા વિધાને ।

વન્ધસ્ય હેતુર્માત્ત્રિનં રજોગુણૈ-

ર્મોક્ષસ્ય શુદ્ધં વિરજસ્તમસ્કમ્ ॥

તેથી મનજી પુરૂષને બંધન કરવામાં અને મુક્ત કરવામાં કારણરૂપ છે, મન જો રત્નેશુભ્રુથી અને તમોશુભ્રુથી મલિન હોય તો બંધનના કારણરૂપ થાય છે; અને રત્નેશુભ્રુથી અને તમોશુભ્રુથી રહિત થઈ શુદ્ધ થયું હોય, તો તે મોક્ષના કારણરૂપ થાય છે.

વિવેકવૈરાગ્યગુણાતિરેકાચ્છદસ્વપાસાથ મનો વિમુક્તયે ।
 મવત્પનો મુદ્ધિપતો મુમત્સોસ્તાઝ્યાં દદાઝ્યાં મવિતત્ત્વમેત્ર ॥

મન વિવેક અને વૈરાગ્ય શુભ્રુના અતિશયપણાથી શુદ્ધ પણાને પામી મુક્તિ આપવામાં સમર્થ થાય છે, એટલા માટે જુદામાન મુમુક્ષુએ વિવેક તથા વૈરાગ્યને ડઢ કરવા જોઈએ.

મનો નામ મદામ્યામ્નો વિદ્યારણ્યમુદિપુ ।

ચાત્સ્યમ્ ન ગચ્છન્તુ માધવો યે મુમુક્ષવઃ ॥

વિષયરૂપી અરુચની બૂમિમાં મન નાગનો મોટો વાપ ફેરે છે. એટલા માટે મુક્તિના ઉચ્છનારા સાધુઓએ ત્યાં જઈ નહિ.

મનઃ પ્રમુતે વિષયાનગેષામ્મૃત્યાત્મના મૃક્ષ્મદયા ચ ખોતુંઃ
 શરીરવર્ણાધમજાતિમેદાન્તુળક્રિયોદતુફલાનિ નિત્યમ્ ॥

મોક્ષાને માટે સ્વપ્ના સ્વપ્ન સદમ વિષયોને, શરીર પ-
 લ્લિષ્ઠિમ તથા જાતિના બેદોને, અને શુષ્ઠ ક્રિયાના કારણોને,

તથા તેઓના કૃષોને નવેન મનજ પેદા કરે છે.

અસદ્ગચિદ્ગુણમમું ત્રિપોષ્ય દેહેન્દ્રિયગુણનિવધ્ય ।

અહંમેવેતિ શ્રવણ્યજસ્ય મનઃ સ્વકૃત્યેષુ ફલોપમુક્તિષુ ॥

આ-મા કે જે આનંદ અને શાંતિ છે, તેને માટે ૫ માત્રી દેહ દ્રવિય તથા પ્રાણા નુ, શ્રી બાપી મનજ પોતાના કૃત્યકેષ કરના કે નહીં. અહ-અ સમજા કરાવી નિરતર બ્રહ્મચર્યા કરે છે.

અધ્યામદોષાન્પુરુષસ્ય સંસ્મરેત્યામવન્ધ્યમ્વસુર્નૈવ કલ્પિતઃ ।
રજસ્વદોષાવતો વિવેકિનો જ્ઞામાદિદુઃશ્વસ્ય નિદાનમેતત્ ॥

કુરુપત દેહના આય-વરેલા જે શ્રી નનાર થાય છે, અને અધ્યામકેષ મધ્યમ અને જ નીકરું છે. એટલા માટે રજસ્વદોષ આને લાગનારૂં ના નહીં. વિવેકી શાશ્વતને જન્મ વિવેકિના કુ મનુષ્ય કરનાર નથી જ છે.

ગતઃ પ્રાદુર્ભનો નિવિયા વર્તિતા રિચરર્થિનઃ

યૈર્નૈવ ભ્રામ્યતે વિશ્વ વામુર્નૈરાત્રમણ્ડલમ્ ॥

એટલા માટે ના નાની વર્તિત મનને અવિધા કરે છે, કે જે મન નથી જેના ના મધ્યમને બ્રહ્મચર્યા છે તેમ જ નાનને બ્રહ્મચર્યા

તન્મનઃશોધનં કાર્યં પ્રયત્નતઃ પુશ્ચુણા ।

નિર્વેદ ક્રમશઃ.

વિજિદે તામિ રંગમિત્તિ. કાવળાવને ॥

તેથી કરીને મુમુક્ષુને અવગતપદે મનને છુદ કરે.

શુદ્ધ આત્મ તો પાત્ર મુક્તિ લાવના કરેલ. રૂઝની મા

યોગે કાવળાવના વિષયેનું કાર્ય નિર્મુક્ત્ય મનસ્વરૂપ વ સર્વકર્મ

તત્ત્વરૂપા વઃ કવળાદિનિષ્ઠો જમ સ્વવાર્થે ન પુનોતિ કુદે

ને યુદ્ધ નિષ્ઠ ઉપર પશ્ય અમભિચી વિષયો ઉપરના

પ્રેમને ઉત્તેજી નાખ્યાં અવગત કરીને રૂઝની શુદ્ધ ઉત્તમ અ-

દાથી અવગત મનન વિનિયમે નિષ્ઠા મળે છે, તે યુદ્ધ

શુદ્ધિના રૂઝે મુમુક્ષુવાળા અવગતને દ્રશ કરે છે.

મનોમયો તામિ મેઝગામ્યા તાવગત-વાગ્વિનામિવાવાત્ ।

દુઃખામકાવાદિત્ત્યગ્વેરોનુંદ્રા દિ ત્ત્યાવગત ન ત્ત્યાઃ॥

મનોમયકોશ આત્મા નથી કાવળ કે એ કોશ આદિ

તથા અંતર્યામી છે, પરિણામવાલો છે, અને દુઃખમય છે.

આત્મા તો આદિ તથા અંતર્યામી શુદ્ધિ છે, પરિણામ વિનાનો

છે, અને દુઃખ શુદ્ધિ છે મનોમયકોશ આત્માનો દ્રશ

છે, તેથી તે આત્મા મનસે નદિ આત્માનો દ્રશ છે, તેને

દ્રશ્યમુ મનાતુ નથી

શુદ્ધિર્નુદંત્રિયેઃ સાર્થે તત્ત્વિઃ કર્તવ્યજ્ઞઃ ।

વિજ્ઞાનમયકોશઃ સ્યાત્પુંસઃ સંસારકારણમ્ ॥

જ્ઞાનેન્દ્રિયો, વૃત્તિઓ અને જીવિ મળીને કર્તૃત્વ વિજ્ઞાનમયકોશ છે, અને તે પુરુષના સંસારનું કારણરૂપ છે.

અનુવ્રજાશ્વેત્પતિવિમ્વશક્તિર્વિજ્ઞાનસંજ્ઞઃ પ્રકૃતેર્વિકારઃ ॥

જ્ઞાનક્રિયાવાનહમિત્યજસં દેહેન્દ્રિયાદિજ્વભિમન્યેત મૃતમ્ ॥

જેમાં 'ઇતન્યતુ' પ્રતિજિંબ સાથે આવે છે, એવો જો વિજ્ઞાનમયકોશ નામનો પ્રકૃતિનો વિકાર છે, તે દેહ તથા ઇન્દ્રિય વિગેરેના જ્ઞાનક્રિયાવાળો "હું હું" એમ બહુ અભિમાન કરે છે.

અનાદિકાલોઽયમદંત્યમાશો જીવઃ સમસ્તવ્યરહારવૌદા ।

કરોતિ કર્માણ્યપિ પૂર્વગામનઃ પુણ્યાન્યપુણ્યાનિ ચ તત્કર્માર્ત્તે

મુંક્તે વિચિત્રામ્વપિ યોનિષુ વ્રજન્નાયાતિ નિર્વાસથ કર્ધ્વમેષા

અસ્પૃશ વિજ્ઞાનમયમ્ જાગ્રત્સ્વપ્નાચક્ષ્યા મુત્ત્વદુઃસ્વભોગઃ ॥

દેહાદિનિષ્ઠાશ્રમયર્મકર્મગુણાભિમાનં સતતં મમેતિ ।

અનાદિ કાળનો 'હું હું' એમ માનવાનો જેનો સ્વ-

ભાવ છે, એવો અને મધળા વ્યવહારને અજાણનારો જો

વિજ્ઞાનમયકોશ એવ કહેવાય છે કે જે જીવ ઘણી ઘણી

પૂર્વ વાતનાઓને કીધે પાપ તથા પુણ્યરૂપ કર્મ કરે છે,

તેમના જીવ ચાલે છે. વિચિત્ર યોનિઓમાં જાય છે, અને

દંત્યા નીચા સ્તોકમાં જાય છે. વિજ્ઞાનમયકોશને બાદત સ્વ-

વિશેષ કૃત્યવિ

અ વિશેષ ભવશ્યા, અથ દુઃખના ભોગ અને નેદાદિમ
કહેતા અમલ થઈ કર્મ તથા શુદ્ધિ માટે છે. ને
નિર્ગુણ અભિમાન રહે છે.

વિદ્યાનવોગોઽપ્યર્થો વચ્ચાત મહત્ત્વાધિભવનામ્પરાત્પત્તિઃ ॥
અનો ધરત્વેષ ઉપાધિત્વ વદાન્મયીઃ સંતરતિ ભવેણ ॥
પરમાત્માના ઉત્તમ સામિપ્યને લીધે એ વિદ્યાનમયમેદ
બહુ માયાવાળો છે. અને તેથી આત્માની ઉપાધિરૂપ છે,
કે એ બહુ ઉપાધિમા આતિથી છે. એ પાંચે અભિમાન
યવાળી ગુણ જન્મ મરણને પાંચ છે. એ પાંચ અભિમાન
યોગે વિદ્યાનમયઃ વાણેય શરિ સ્પૃશ્યત્વય ડ્યોનેઃ ।

કુદાયઃ સમ્રાગ્યા વર્તો યોજા પદમુપાધિમ્યઃ ॥

૧૧૫ પ્રકારે આત્મા દરિયોમા સામાન્ય જ્ઞાનાય
રહ્યે છે, તે વિધિમાં તે ૧૮૧૪ કહેવાય છે, અને ઉપા-
ધિમા રહે છે, તે વિધિમાં તે ૩૪૧ ભોગ્યરૂપ કહેવાય છે.

સ્વયં વર્તિતંદમુપેત કુદેરનાશ્ચન્દદોષેણ વરં વૃથાન્મના ।

સર્વાત્પરઃ સમ્રાવિ ર્વસંતે સ્વયંસ્વતઃ વૃથાત્વેન મુદો પટાનિવ ॥
શુદ્ધિ કે એ મિથ્યા પદાર્થ છે, તેની સામે પોતાનું
દોષપલ્લુ માનવારૂપ દોષથી પોતે પરિવૃત્ત થાથી ૧૧૬૧
સર્વત્તિમક ઉતાં પશુ માટીથી વડાઓની પડે પોતાથી
પદાર્થને ભિન્ન રહે છે.

ઉપાધિસંવન્ધવશાત્પરાત્મા દ્વુપાધિધર્માનનુમાતિ તદ્ગુણઃ ।

અયોવિકારાનાવિકારિવહિવત્સદૈકરૂપોઽપિ પરઃ સ્વમાવાર્ત્તૃ ॥

આત્મા સર્વદા સ્વભાવે એકરૂપ છે, તોપણ જેમ અગ્નિ નિર્વિકાર છતાં પણ લોહના વિકારને અનુસરી તેઓના જેવા ઝાંઝાવાળો જણાય છે, તેમ ઉપાધિઓના સંબંધને લીધે તેઉપાધિઓનાધર્મને અનુસરી પાતે તે ધર્મવાળો થાય છે.

શિષ્ય ઉવાચ (શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે.)

ભ્રમેણાપ્યન્યથા વાસ્તુ જીવિભાવઃ પરાત્મનઃ ।

તદુપાધેરનાદિત્વાદ્માનાંદર્શોઽવ્યયતે ॥

અતોઽસ્ય જીવિભાવોઽપિ નિત્યા ધ્રુવતિ સંસૃતિઃ ।

॥ નિર્વર્તેત તન્મોક્ષઃ કથં મે શ્રીગુરો વદ ॥

હો સરશુભ્ર ! શ્રાંતિને લીધે પરમાત્માને વિપરીત લવપણું થઈ ગયું છે, એમ તમે કહો છો, તે પ્રમાણે હો. તોપણ એ પરમાત્માની ઉપાધિઓ અનાદિ દ્વાવાધી તેઓનો નાશ ન થયો જોઈએ. અને એ પ્રમાણે નાશ ન થાય, ત્યારે તેનું લવપણું કાયમ રહ્યું, અને સ સાર પણ કાયમ રહ્યો, ત્યારે મોક્ષ થયો કેમ સંભવે ? એ વિષયનો ઉત્તર આપો.

॥ શ્રીગુરુસ્વામી ॥

મમ્યવપૂર્ણ સ્વરૂપા વિદ્વન્સાધધાનેન તત્ત્વજ્ઞ ॥

મામાણિકી ન મરતિ ખાન્ત્યા મોહિનકલ્પના ॥
 યુક્તે કલ્પ-હે પિદ્ધાન । તે સારો મધ કયો. હવે જે
 વિષયનો ઉત્તર સવધાનપણથી સાબળ, જમથી મોઢ
 પામીને જે કલ્પના થએલી હોય તે પ્રમાણ સિદ્ધ હે તીનથી.
 ખાન્તિ વિના ત્વસાદ્વસ્ય નિષ્ક્રિયસ્ય નિરાકૃતેઃ ।
 ન ઘટેતર્પિતસંવન્ધો નમસો નીચ્છાદિવન્ ॥

આકાશને નીલપણા વિગેરેનો સંબંધ જેમ જમ વિના
 ઘટતો નથી, તેમ આત્મા કે જે અમંગ છે, ક્રિયા
 રહિત છે, અને આકાશ રહિત છે, તેને ઉપાધિનો સંબંધ
 જમ વિના ઘટતો જ નથી.

સ્વસ્ય દ્રુર્નિગુણસ્વાક્રિયસ્ય પ્રત્યગ્બોધાનન્દરૂપસ્ય મુદ્દેઃ ।
 ધ્યાન્યા માત્તો જીવમાત્રો ન સત્ત્વો મોહપાપે નાસ્ત્યવસ્તુ
 સ્વમાત્રાન્ ॥

આત્મા કે જે દ્રવ્ય, નિર્ચુલ, ક્રિયા રહિત, સામાન્ય
 બોધરૂપ અને આનંદરૂપ છે, તેને જમથી પ્રાપ્ત થએલો
 હવભાવ સત્ય નથી. એટલે જેમ અમજવું કે જમ મટી
 ભાથ ત્યારે હવભાવનો નાશ થાય છે. કલ્પિત જગતોનો
 હવભાવ જ કેવો હોય તે જાણી શકાય નથી. - દર યથા પછી તેઓની

યાવદ્વાન્તિમ્નાવંદવાણ મત્તા
 મિથ્યાજ્ઞાનોઝનૃમ્મિનસ્ય પ્રમાદાન્ ॥
 રજ્જ્વાં સર્પો ભ્રાંતિકાલીન એવ
 ભ્રાન્નેર્નાશો નૈવ સર્પોઽપિ તદ્વન્ ॥

પ્રમાદથી મિથ્યા જ્ઞાનને લીધે ઉત્પન્ન થએલા પદાર્થની
 સત્તા જ્યાં સુધી જન્મ હોય ત્યાં સુધીજ રહે છે.
 જ્યાંસુધી જ્ઞાનિ હોય, ત્યાંસુધીજ રજ્જુમાં (દોરડીમાં)
 કદખાએલો સર્પ ભાસે છે. ભ્રાંતિનો નાશ થાય ત્યારે સર્પ
 રહેતો નથી.

અનાદિત્વમવિદ્યાયાઃ કાર્યસ્યાપિ તથેવ્યત્તે ।

ઉત્પન્નાયાં તુ વિદ્યાયામાવિધકપનાદપિ ॥

પ્રયોધે સ્વપ્રવત્સર્વે સહમૂલ્યં વિનશ્યતિ ।

અનાદ્યપીદં નો નિત્યં પ્રાગભાવ ઇવ સ્ફુટસ્મ ॥

જો કે અવિદ્યાનું અને અવિદ્યાના કાર્યનું અનાદિપણું
 માનવામાં આવે છે તોપણ બાગૃત દશા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે
 સ્વપ્નની પેઠે વિદ્યા પ્રાપ્ત થતાં અવિદ્યાનું કાર્ય અનાદિ,
 છતાં પણ અવિદ્યા સહિત નાશ પામે છે. જેમ ઘડનો
 પ્રાગભાવ (ઉત્પન્ન થયા પહેલાંનો અભાવ) અનાદિ છતાં
 પણ નિત્ય નથી, તેમ અવિદ્યા અને અવિદ્યાનું કાર્ય અનાદિ
 છતાં પણ નિત્ય નથી.

વિવેક ચૂપમણિ.

અનાદેરપિ વિધ્વંસઃ પ્રાગભાવસ્ય વીક્ષિતઃ ।

પદુદ્ધયુપાધિમંબન્ધાત્પારિકલ્પિતળન્મનિ ॥

જીવત્વં ન તતોઽન્યસુ સ્વરૂપેણ વિલક્ષણ ।

સંવન્ધઃસ્વાત્મનો વુદ્ધયા મિથ્યાગ્ઞાનપુરઃસરઃ ॥

ચિનિદાન્તિર્થવેષસ્ય સમ્પગ્ઞાનેન નાન્યથા ।

પ્રત્યાત્મ્યકલ્પવિગ્ઞાનં સમ્પગ્ઞાનં ધ્રુવેષનમ્ ॥

કેવી રીતે પ્રાગભાવ અનાદિ છતાં પણ થતી ઉત્પત્તિ
થવા પછી તેનો 'વિવેક' (નાશ) જોવામાં આવે છે, તેવીજ
રીતે અવિદ્યા અને અવિદ્યાનું કાર્ણ અનાદિ છતાં પણ
વિદ્યાની ઉત્પત્તિ થતાં તેનો વિધ્વંસ થાય છે. બુદ્ધિરૂપ
ઉપાધિના સંબંધથી આત્મામાં જે જીવપત્તું કમ્પાજેલ છે,
તેનું સ્વરૂપ કદપનાથી જુદું નથી. પણ કદપના માત્રજ છે,
આત્માને બુદ્ધિની માથે સંબંધ થવામાં મિથ્યાગ્ઞાન કાર-
ણરૂપ છે, અને જે મિથ્યા ગ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવાથી જ ગ્ઞાન
થવાથી જ થાય છે. બીજી કોઈ રીતે થતી નથી. આત્મા
અને પરબ્રહ્મનું જોડત્વ સમબલ્ય જે જ સ્વયંસાન્નું સ્વ-
રૂપ છે. જોવો વેદનો સિદ્ધાંત છે.

તદાત્માનાત્મનોઃ સમ્પગ્ઞિવેકેનૈવ સિદ્ધયતે ।

તતો વિવેકઃ કર્તવ્યઃ પ્રાયગ્ઞાન્મપદાત્ ૧૧

એ યથાર્થજ્ઞાન આત્મા અને અનાત્માના વિવેકથી જ
સિદ્ધ થાય છે. તેટલાં માટે પ્રત્યગાત્મા અને સદાત્માનો
વિવેક કરવો યોગ્ય છે.

જલં પદ્મવદત્યન્તં પદ્માપાયે જલં સ્ફુટમ્ ।

અસન્નિવૃત્તૌ તુ સદાત્મના સ્ફુટં પ્રતીતિરેતસ્ય ખલેર્પ્રતીવઃ ॥

તતો નિરાસઃ કરણીય એવ સદાત્મનઃ સાધ્વહમાદિવસ્તુતઃ ॥

જેમ અત્યંત કાઠવવાણા જળમાંથી કાઠવ કાઠી નાંખીએ
એટલે સ્ફુટ જળ પ્રતીત થાય છે, તેમ અનાત્મ પદાર્થની
નિવૃત્તિ થાય ત્યારે પ્રત્યગાત્માની અદ્વૈતે સ્ફુટ પ્રતીતિ
થાય છે. આ કારણને ક્ષીણે પ્રત્યગાત્મામાંથી અવકાર વિગે-
રે અનાત્મ વસ્તુનો આરી રીતે નિરાસ (ત્યાગ) કરવો જોઈએ.

અતો નાણં પરાત્મા સ્યાદ્વિજ્ઞાનમયશ્ચન્દમાક્ ।

વિકારિત્વાઙ્ગદત્વાચ્ચ પરિચ્છિન્નત્વેનુતઃ ।

દૃશ્યવાદ્દષધિચારિત્વાન્ના નિત્યો નિત્ય ઇત્યેતે ॥

એવી રીતે વિજ્ઞાનમયકોશ આત્મા નથી, કારણકે વિ-
જ્ઞાનમયકોશ વિકારી છે, જડ છે, દૃશ્ય છે, પરિચ્છિન્ન છે,
અને દેરફાર પામનર છે. વિજ્ઞાનમયકોશ કે જે અનિત્ય
છે, તેને નિત્ય આત્મા કહી શકાય જ નહિ.

૭૫ નં-જગત્ત્રિવિમ્બચુમ્બિતનનુવૃત્તિસ્તમોઽનુભિષ્તા
૭૬ નં-નિત્ય ૭૭ નં-ત્રિપાદિગુણકઃ સ્વેદાર્પણમોદયઃ ।

પુણ્યસાધુમયે વિમાતે કૃતિનામાનન્દકવઃ ૧૬૫

મૃત્વાનન્દસિ યમ સાધુ તત્તુષ્ટન્માયઃ પ્રવર્ત્તનં વિના ॥

પુણ્યસાધુઓને પુણ્યના ફળનો અનુભવ થવાના સમ-
યમાં પોતાને ઇદ પદાર્થનો લાભ થતા આનંદમાં પ્રતિબિં-
બિત થએલ પ્રિય, પ્રિય અને પ્રિય શુભવાળી તથા શુભની
વૃત્તિ આનંદમયકોશ કહેવાય છે. કે જે વૃત્તિનો ઉદય થતાં
શાળી માત્ર પ્રવળ વિના જે ચેતે આનંદમય થઈ સારી
રીતે શુભ મેળવે છે.

આનન્દમયવેગમ્ય મુપૃષ્ઠૌ સ્ફુર્તિસ્તકટા ।

સ્વપ્રમાગરયોરીપીદૃષ્ટમેદંચનાદિના ॥

મુપૃષ્ઠિ રથમાં આનંદમયકોશની બહુ સ્ફુર્તિ થાય છે,
અને સ્વપ્ન તથા અશૃતમાં તે ઇદ પદાર્થનું દર્શન થતાં
લેશ માત્ર આનંદની સ્ફુર્તિ થાય છે.

નૈવાયમાનન્દમયઃ પરાત્મા સૌખ્યધિક્ત્વાત્મકૃતૈર્વિકારાત્ ॥

કાર્પત્ત્વદેનોઃ મુકુટક્રિષાપા વિકારમંધાત્તમાદિત્ત્વાત્ ॥

આ આનંદમયકોશ ઉપાધિ રહિત છે, પ્રકૃતિના વિકા-
રરૂપ છે, કાર્પરૂપ છે, અને પુણ્યના વિકારના સમૂહને
આધીન છે; તેથી તે પરમાત્મા નથી.

પદ્માનામપિ કોશાનાં નિષેધે શુક્તિઃ ક્ષુભઃ ।

માટે સદુચી પર અને મહુનો માર્ગી સાદાન પ્રત્યગાત્મા
જ છે. બીજો કોઈ નથી.

જાગ્રન્વપ્રમુષ્ણિષ્ટુ સ્ફુટનં ચોડ્મા મમુજ્જૃમ્ભતે
મન્યશ્રવણસદાહમશમિન્યન્નઃ સ્ફુર્જકયા ।

નાનાકાર વિકાર માગિન ડમાન્યશ્રવણંચીમુચ્ચાન
નિમ્યાનન્દાચિદાન્યના સ્ફુરનિ નં શિદ્ધિ મ્વપેનં હૃદિ ॥

મન્યશ્રવણી સર્વદા 'દુ દુ' એવા પ્રકારે અહરંએક
પ્રકારથી જ સ્ફુટતો જે આત્મા જાગતા, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિમાં
અન્યત્ર સ્ફુટ જણાય છે, તથા અડકાર અને બુદ્ધિ વિગેરે
પદાર્થો કે જેઓ અનેક પ્રકારના વિકારોને પામે છે, તેઓ
ને જોતા અવિચ્છાદનહરૂપે હૃદયમાં સ્ફુરે છે, તે તુ છે,
એમ જાણ.

ઘટોદકે વિમ્બિનમર્કવિમ્વમાલોક્ય મૂઢો રવિમેવ મન્યતે ।
તથા વિદ્યાભામમુગાધિમસ્થં બ્રાહ્મણાદમિત્યેવ જટોઽધિમન્યતે

જેવી રીતે મૂઢ માણસ ઘડાના પાણીમાં પ્રતિબિંબિત
થયોલા સૂર્યબિંબને બ્રમથી સૂર્ય જ માને છે, તેવી રીતે
અજ્ઞાની માણસ ઉપાધિમાં રહેલા ચિદાત્માને "હું છું"
એમ માને છે.

ઘટં જલં તદ્વતમર્કવિમ્વં વિદ્યાય સર્વં વિનિરોક્ષતેઽર્કઃ ।

તટમ્ય ણ્નશ્રિતણાવમાસકઃ સ્વયંવચાગો વિદુષા યથા યથા ॥

દેરં થિયં ચિન્મનિચિન્મયેવં વિસૃજ્ય વુર્ડા નિહિતં ગુહાયામ્ ।

દ્રષ્ટારણ્યાન્માનદસ્ત્વરોધં સર્વદયાર્થે મદસાદ્વિજ્ઞાનમ્ ॥

નિમ્બે વિધે સર્વગતં છગ્નમ્પન્નર્વાદિ શૂન્યમન્યમાત્મનઃ ।

વિજ્ઞાપ્ય મમ્પદનિમ્નરૂપધેનપુષાન્વિવાપ્ત્યા વિરમં વિમૃત્યુઃ ॥

વિચોક્રાન્તમનસો વિપક્ષિતદયે વુક્તધિન્ન વિર્ભાત કામિત્ ॥

માન્યોડક્તિ પન્થા મદવન્ધમુક્તેર્ચિના સ્વતત્ત્વાવગમં મુમુક્ષોઃ ॥

ઘટો, જાળ અને તેમાં રહેલ મૂર્ધનુ પ્રતિબિંબ એ સ
ધર્મોને ઊઘી રહ્યું જંગમ જુદો એ જગુને પ્રકાશ કરનાર
અને સ્વયં પ્રકાશ મૂર્ધા જેવામાં આવે છે, તેમ દેહ, બુદ્ધિ
અને બુદ્ધિમાં રહેલ ચિત્તન્યના આભાસને ઊઘી રહ્યું જ્યારે
દ્રષ્ટા અખંડ બોધરૂપ સર્વને પ્રકાશ આપનાર, કાર્ય કારણ-
થી ભિન્ન, નિત્ય, અચાપક, સર્વમાં રહેલ, અચંત સૂક્ષ્મ,
પોતાથી અભિન્ન અને જેની બહાર કે અંદર ખીન્ને કોઈ
પદાર્થ છે નહિ એવો સ્વરૂપજૂત આત્મા સારી રીતે જાણ-
વામાં આવે, ત્યારે વિદ્વાન માણસ પાપ રહિત થાય છે,
ચોક્ક વિતાનો થાય છે, મૃત્યુ રહિત થાય છે, રજ રહિત
થાય છે, આનંદપાન બને છે, અને પોતે કોઈથી જય
પામતો નથી. મુમુક્ષુને પોતાના અત્માનું તત્ત્વ જાણવા

[illegible]

શ્રી ૧૧૦ (૬૦) ગાથાનું સંસ્કૃતપદ્ય

ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਫ਼ਤਿਹ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਫ਼ਤਿਹ ਹਾਸਲ ਹੋਵੇ ॥

[illegible][illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

अथैव च, वन्दित एव योग्यः इति । न वा साध्यम् ॥

[illegible]

ને આ જગત મોહથી કલ્યાણેત્ર છે. વારત્તવિક મન્ય તે
પ્રદા જ છે.

સદ્ગુણાય મનસ્ય મદ્ય તન્માત્રમેતન્ન તતોઽપદશિત ।
અર્ચનાંયિ યો વક્તિ ન તસ્ય મોહો વિનિર્ગતો નિદ્રિતવન્મન્યઃ ॥

આ મધ્યું જગત મદ્યું પ્રદાનું કાર્ય છે, તેથી પ્રદા
રૂપજ છે પ્રદાથી ભિન્ન નથી જે પુરૂષ “ જગત્ પ્રદાથી
ભિન્ન મત્તાવાયુ ” એમ કહે છે, તેનો મોહ દૂર થયો
નથી. એટલે તે ઉપના માણુની જેમ બહે છે, જેમ
જાણુનું

અર્ચમેદં વિશ્વમિત્યેવ વાર્ણાં શ્રીર્નાં શ્રૂતેઽધર્વનિષ્ઠા વરિષ્ઠા ।
તસ્માદેતદ્વ્રત્તમાત્રં દિ વિશ્વં નારિષ્ઠાનાદ્વિદ્વતારોપિતસ્ય ॥

અધર્વ વેદની ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ વેદની શુનિરૂપ વાણી
કહે છે કે “ આ જગત પ્રદા જ છે. ” એટલા માટે આ
મધ્યું જગત્ પ્રદા જ છે કલિપત પદાર્થ પોતાના અધિ-
ષ્ઠાનથી ભિન્ન હોય જ નહિ.

સત્યં યાં મ્યાજ્જગદેતદાત્મના ન તસ્વદ્વાનિર્નિગમાપમાળતા ।
અસત્યવાદેત્વમપીગ્નિનુઃ સ્વાર્ચેતત્રયં સાયુ ર્હિતં મહાત્મનામ્ ॥

“એવી રીતે છે ત્યારે જગત્ પ્રદારૂપે સત્ય હોયું
જોઈએ ” એવી શંકા કરવી નહિ. કારણ કે જગત્ને સત્ય
માનવાથી તત્ત્વની હાનિ થાય છે, વેદનું અપ્રમાણિકપણું

ધા.ય ઉ, જાને હ'પર મીઠુપણ, જન-વનાલીપણુ ધા.ય ઉ,
ને, સદે, દેવે, અદા માને દિવસ નથી

દેખાં સત્ગુણવર્ણાં મ પારં દેવસચ્ચિત્તે ।

ત ચ દાન્યાનિ ધુનર્નાયેકેકેક સ્વર્ણાવદપત્ત ॥

વાતુ તજને જળનારા હ'પર મીઠુ'ં, જનવતુ નીલામ
કરેત કે કે " કમ્ય પદાર્થ કલ્પિત ઉ નેથી નેમોમાં કુ
રોરે નથી, જાને નેમો આવામાં રોરે નથી.

અદિ ભાર્યે ધરેદિત્તે શુદ્ધદાનુવલ્લભ્યતાદ્ ।

અસોલભ્યતે કિંચિદનૌડમત્તમસદ્ગુણા ॥

જમતુ જે મય રોષ તેા શુભિમા દેખાતુ એકલે,
પણ હ' દેખાતુ નથી, નેથી મિદ ધા.ય ઉ કે જગત
જાણુ ઉ, તથા સ્વચ્છની માફક મિથ્યા ઉ

અનઃ સ્વદનાદિન ભગવત્પાન્દનઃ સ્વચ્ચક્ષીતેભ્યુદ્ધા ગુણાદિરક્ત
આંગાદિનપાન્દિન કિર્મયસ્તાપિહાનવાયાગિ તથા ધ્રુવેણ ॥

નેથી કરીને જમતુની મત્તા પરમાખાસો મિત નથી.
જમતુ જે જુદું મનીત ધા.ય ઉ, તે તેા સ્વચ્છ (રોરડી)
સર્પજાદિની જેમ મિથ્યા ઉ. આરોપિત પદાર્થની સ્વતંત્ર
સત્તા રોડી જ નથી. મારે જમને લીધે અધિમાનજ
આરોપિત રૂપે પ્રતીત ધા.ય ઉ.

ધ્રાન્તસ્ય યદ્યદ્ભૂતઃ પ્રતીતં વ્રહ્મૈવ તતદ્રજનં હિ શુક્તિઃ ।
 ઇદન્તથા વ્રહ્મ સદૈવ રૂપ્યને ત્વાગોપિતં વ્રહ્મણિ નામમાત્રમ્ ॥

બ્રાંતિ પામેલા પુરૂષને જે કાંઈ બ્રાતિથી પ્રતીત થાય છે, તે અધિષ્ઠાનથી ભિન્ન હોવું નથી જેમકે છીપગા પ્રતીત થયેલું રૂપ છીપથી ભિન્ન નથી, બ્રાતિના સમયમાં “આ રૂપ” છે ” એ વાક્યમાં “આ” એ અર્થ જેવી રીતે છીપ છે, તેવી રીતે “આ જગત” એ વાક્યમાં “આ” એ અર્થ અવેદા પ્રકાર છે, છીપગા આરોપિત થયેલું રૂપ જેમ નામ માત્ર જ છે, તેમ વ્રહ્મમાં આરોપિત થયેલ જગત નામ માત્ર જ છે

અતઃ પર વ્રહ્મ સદાદ્વિતીયં વિશુદ્ધવિજ્ઞાનઘનં નિરંજનમ્ ।
 પ્રશાન્તમાચન્તવિદ્દીનમીકર્યં નિરન્તરાનન્દસ્સમ્બરૂપમ્ ॥

એટલા માટે પરવ્રહ્મ અર્થ છે, અદ્વિતીય છે, વિશુદ્ધ છે, વિજ્ઞાનમય છે, નિરંજન છે, પ્રશાન્ત છે, આદિ તથા અંતનિનાનું, ક્રિયાથી રહિત છે, અને નિરંજન આનંદ સમ સ્વરૂપ છે

નિરસ્તમાયાકૃતમર્ગભેદં નિન્યં મુખં નિષ્કલ્પમમયમ્ ।

અમ્બમલ્યન્તપનામ્બમલ્યયં ત્ર્યોતિઃ સ્વયં કિંચિદ્ નકાસ્તિ ॥

વળી તે વ્રહ્મ માયાએ રહેલા અમ્બા બેઠથી રહિત છે,

નિષ્કંદ, મુખરૂપ છે, અંશ રહિત છે, પ્રમાણથી ખાતમ
પરે તેવું નથી, નિષ્કંદ છે, અને તથા વાદ્યોથી અમર છે,
નિષ્કંદ રહિત છે, અને નામ વિનાનું છે, એવું છે. પણ
એ કાંઈક તત્ત્વ સ્વયં પ્રકાશરૂપ રીતે છે.

આદ્યેષામદુષ્ટાદિભ્યઃ નિષેધાન્તરમ્ ।

દેવતાદિભ્યઃ પર્વત રૂપે વિદુર્દયાઃ ।

તેમજ જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને દેવો રહિત, અને નિષિ-
કંદ અને દેવતા અમર રીતન્ય રૂપ એ પદ્ય તત્ત્વને
જ્ઞાતીયો જ જાણે છે.

અંદયમનુવાદેયં યનોષાષામોષમ્

અવેષમનાશનૈ શાસ્ત્ર દુષ્ટાદિ ભદઃ ॥

વળી જે મૂળ શાસ્ત્ર તેવું નથી, તથા શાસ્ત્ર તેવું નથી,
અને તથા દરિયોથી અમર છે, પ્રમાણ લેને પહોંચે
નહિ, એવું જે પદ્ય અદ્યત્યોતિ તે હું છું.

તાદેષાભ્યર્થાધીયમાનયં પ્રદ્યાન નો ઓષિતોર્વદોષમ્

મુત્યા ઓષિતોર્વદોષમે વરદમેતમેવ પ્રતિપાદને મુદ્ધઃ ॥

“તત્ત્વમિ” પાતાના “તત્ત્વ” પદ અને “તત્ત્વ” પદથી કહે-
વાના ઉત્પન્ન અને હવની એકતાનું વારંવાર સારી રીતે
પ્રતિપાદન કરે છે, તે એકતાની મુદ્ધરૂપે એકતાનું પ્રતિપા-
દન કરે છે.

પ્રાપ્તિને ત્યાજ કરતાં રાજ્ય કરેનો નથી, અને રોગ પછી
કરેનો નથી.

અણન મોદિશ દાનિ ધુનિઃ સ્વયં નિષેધાતે મદ્યગિ

કન્ધિવનં દ્રવ્યમ્ ।

ધુનિમદાણાનુદૃતિસંધાનડોનિગમઃ કરણીય દ્રવ્યમ્ ॥

‘અણન મોદિશઃ’ એ ધુનિ પ્રદામાં કવેલા કૃતનો
નિષેધ કરે છે તેા એ ધુનિરૂપ પ્રમાણથી પૂર્વે માત્ર થએ
છે બીજાવટે ઉપર પ્રમાણે બન્ને ઉપાધિનો ત્યાજ કરયો
એવો.

નેદં નેદં કન્ધિવનકરાશ્ચ મમ્યં વજુરદ્વયમાત્મકમ્મદ્યમ્ ।

ત્વં દ્રવ્યં માધુન્યવત્ત્વા વ્યગ્રોત્ર દ્વેષઃ વધોદેકમાવસરયોર્વઃ ।

“આ સીજ પ્રદા નથી, આ સીજ પ્રદા નથી. કારણકે
પ્રદામાં કવિયત છે. અને કવિયત થવાથી રજુ (દોરડી)માં
દેખાએલા સર્પની જે તથા રજાનની પેઠે નાથ નથી.”

સૌમ સારી દાનિ ધુનિથી પ્રત્યેક દ્રવ્ય પદાર્થનો અપવાદ
કરી પછી દ્રવ્ય અને દ્રવ્યનો એક બાવ છે, તે બધુંવો.

તતમ્નુ તૌ જ્ઞાણયા શુભદ્યો તયોરવર્તકમત્ત્વમિદ્યમ્ ।

નાતં જ્ઞાસા ન તથાઽજ્ઞાત્યા વિનૂમયાર્થાન્નિવર્તય માત્ત્વમ્

બન્નેના અખંદ એકરસપણાની શિદ્ધિને માટે લક્ષણથી

અર્થેનાં સ્વામી કરી વિનયરૂપે જાનેનું અખંડપણું ઠાઠા-
રે, હોના અપુણ્યતા જાણે કે એ પ્રમાણે જ મેં કરેલ મહા
વાક્ય જાણ્યાનાં તરણપૂર્ણી ઉપર તથા જીવના અખંડ
કોઈપણનાં જોય કદ ઉ

આશુચીમદેરમાદાસય ઈન્દ્રે કરતાં ક્યામાદમનવર્ષમ્ ।
અને કુવાળાદોર મનો । કર્તાઈ પરમાત્મતથા ગુરોગમ્ ॥
માદાદમિતેનાં ઈન્દ્રુદ્ધરા વિન્દ્યસ્વપાન્માનમચ્છરદંબમ્ ॥

“આશુચી” એ દુનિ મિત્ત્યા પદાર્થના નિષેધ કરીને
જ્વલત નિદ્રા આગાશની પેટે બ્યાપક અને તર્કમા ન આવે
છોવા પરાગદાને જોય કદ ઉ, જંટલા માટે હે શિખ ॥
આ પ્રતીત થતા મિત્ત્યા પદાર્થ હે સંસ્કારને તું પોતાને
આત્મા કરી માને છે, તેમજાને છેડી દે, અને શુદ્ધ જુદીથી
“બહા હુ જ છુ,” કે પૂ. રીને પોતાના આત્માને અખંડ
જોયરૂપ જાણુ.

મુક્ત્યર્થ સરજ મટાદિ રાતર્ન મુખાપ્રદેશારિને

મટાનગનિને મદારકવિદે મમ્માપ્રદેશારિણમ્ ।

પરમાદ્વારિણ મનઃ પૂરં દિધાવિ હરસચ્ચં સ આત્મા સ્વયં

તસ્માપચ્ચમાસિ મજાન્ટદ્યથં દ્રક્ષાટ્વં પરપરમ્ ॥

જેમ માટીના કાર્યરૂપ અપળી પટ વિગેરે ચીજો માટી

રૂપ જ છે, તેમ સત્ (બ્રહ્મ)થી યજ્ઞેલ આ સઘળું જગત
સત્રૂપ જ છે. જે સત્થી લિપ્ત બીજું કંઈ નથી, તે સત્
પોતેજ આત્મા છે. એટલા માટે પ્રશાંત અદ્વય અને નિ-
ર્મળ જે બ્રહ્મ છે, તે તું છે.

निद्राकल्पितदेशकालविषयज्ञानादिसर्वं यथा
मिथ्या तद्वदिहापि जाग्रति जगत्स्वाज्ञानकार्यस्वतः ।
यस्मोदेवमिदं शरीरकरणमाणाहमाद्यप्यस-
त्तस्मात्तद्यमसि प्रशान्तममलं ब्रह्मादृत्यं यत्परम् ॥

જેમ સ્વપ્નમાં અજ્ઞાને કષ્ટેલ દેશ, કાળ, વિષય અને
જ્ઞાતા વિગેરે સઘળું મિથ્યા છે, તેમ જાગ્રતમાં પણ અજ્ઞાને
કષ્ટેલું સઘળું જગત્ મિથ્યા છે આ પ્રમાણે શરીર ઈદ્રિય,
પ્રાણ, અંદકાર, વિગેરે સઘળું મિથ્યા છે. એટલા માટે પ્રશાંત,
નિર્મળ અને અદ્વય જે પરબ્રહ્મ છે, તે તું છે.

मानिर्नानिकुलगांशदूरगं नादरूपगुणदोषवर्जितम् ।
देनकालविषयानिर्वर्तै यद्ब्रह्म तत्त्वमसि भावयामसि ॥

જાનિ, નીતિ, કુલ તથા ગોત્રથી દૂર રહેતું અને નામ,
રૂપ, શુણ્ણ અને દોષથી રહિત અને દેશ, કાળ તથા વિષયોને
અનિકમ કરી રહેલ છે, તે પરબ્રહ્મ છે, તે તું જ છે, જે
વિષયની તું મનમાં ભાવના કર.

દુર્ગાં શશિજામયે, ૫૨ મોદસં વિવરણંવવદુષઃ ।

દુર્ગાંવિવરણમનાદે ચરતુ વદન્નય તત્ત્વમાર્ગિ ધારણામ્બિ ॥

જે ૫૨મઠા ૫૨મો જામના વિવરણ છે, વિવરણ મોધ
૫૨મો જામની કમળ, ૫૨ મો જામ, જામનાદિ છે, અને ૫૨
મોધ ૫૨મો છે તે ૫૨મઠા નું છે તે વિવરણી મનમાં
જામના છે

વિવરણમિધારણમિધારણદુર્ગાવેન ન ચરણવિધારણમ્ ।

વૃદ્ધવેવરણમનાદે ચરતુ વદન્નય તત્ત્વમાર્ગિ ધારણામ્બિ ॥

જે ૫૨મઠા ૫૨મો વિવરણ, વિવરણ છે અભિજ્ઞેયી સદિત
છે, ૫૨મો જામની મનમાં જામને તેનું મોધ, ૫૨ મોધો-
મોધો દુર્ગામા ધારણ કરે છે, તેમની જે જુદીયો જામનું
નારી, તે ૫૨મઠા છે તે જામ વિવરણી મનમાં જામના છે.

ધારણિકર્ત્ત્વિયતત્ત્વમાર્ગિધારણમ્ ચારણમ્બિધારણમ્

નિવરણં નિવરણમનાદે વદન્નય તત્ત્વમાર્ગિ ધારણામ્બિ ॥

જે ૫૨મઠા ૫૨મો ૫૨મો જામના ૫૨મો જામના અધિજ્ઞેય
૫૨ છે, ૫૨મઠા ૫૨મો જામના ૫૨ છે, ૫૨મો ૫૨મો વિવરણ
છે, ૫૨મો સદિત છે, અને ૫૨મો વિવરણ છે, તે જામ તુલ
છે. તે જામ વિવરણી મનમાં જામના છે

અન્વદિવરિણ્યવત્ત્વમાર્ગિધારણમ્બિધારણમ્બિ ॥

પ્રાણીને લોકની વાસનાવડે, શાસ્ત્રની વાસનાવડે અને રેહની વાસનાવડે મધાર્થ જ્ઞાન હોતું નથી.

સંસારકારાગૃહમોક્ષપિચ્છોરયોમયં પાદનિબન્ધનુંલ્લપ્તમ્ ।
વદન્તિ તજ્ઞાઃ પટ્ટવાસનત્રયં યોઽસ્માદ્વિમુક્તઃ સમુપૈતિ મુક્તિમ્ ।

સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી છુટવા ઇચ્છનારા મનુષ્યને હાથે કહેલી ત્રણ વાસનાઓ પગમાં અત્યંત દુઃખ હોવાની બેઠીરૂપ છે. એમ વિદ્વાનો કહે છે. માટે એ ત્રણ વાસનાઓમાંથી જે મુક્ત થાય છે તે જ મુક્તિને મેળવે છે.

જલાદિસમ્પર્કવશાત્પ્રભૂતદુર્ગન્ધપ્રભૂતા ગુરુદિવ્યવાસના ।
સંઘર્ષણેનૈવ વિભાતિ સમ્યગ્વિધૂયમાને સતિ શાશ્વતગન્ધે ॥
અન્તઃ શ્રિતાનન્તદુરન્તવાસનાપૂર્ણાવિલિપ્તા પરમાત્મવાસના
મંજ્ઞાતિસંઘર્ષણતો વિશુદ્ધા મસીયતે ચન્દનગન્ધવત્સ્ફુટમ્ ॥

એમ પાણી વિગેરેના સંસર્ગને લીધે ઉત્પન્ન થએલ દુર્ગંધે અદ્રશ્ય કહેલી ચંદનની દિવ્ય ખુશબો ઘસીને બહાર રેનો દુર્ગંધ દૂર કરવામાં આવે ત્યારે મધાર્થ જ જણાય છે. તેમ અંદર રહેલી અનંત ખરાબ વાસનાઓરૂપી પુણ્યની બદ્ધ જ ખરડાએલી પરમાત્માની વામના વિચારથી ઘસાર્થ થાળી થાય, ત્યારે સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે.

અનાત્મવાસનાજાલૈરિતગોભૂતાત્મવાસના ।

નિસાત્મનિષ્ઠયા તેગં નાશો ભાતિ સ્વયં સ્ફુટમ્ ॥

અન્યથા યદર્થ ઉપર વાસનારૂપ અજ્ઞાથી નિરાદિત
 રૂપ અંગેથી અત્માની શામતા નિર્વિતર અન્મનિષ્ઠાથી તે
 અદાંબોને નાશ કરતા રૂપરૂ દીને પ્રકાશે છે.
 યદા યદા દાદગવરિયમં યનમપાતયા મુષ્ટાનિ શાદશામનામ્ ॥
 નિઃકેવદોક્ષે તત્તિ શામનાનામાનુભૂતિઃ પરિવપ્તુષા ॥

અન નેમ નેમ પ્રત્યમાત્મામા રતે છે થાય છે, નેમ તેમ
 અદાંની વાસનાઓને ઉદગુ' અથ છે. અને એવી દીને મધ
 હી વાસનાઓ તુટી અથ, ત્યારે રૂપરૂને પ્રતિબિમ્બ વિના
 ને અનુભવ થાય છે.

સ્વામ્યગ્વેષ મદા નિધાશા કર્નો નદ્યનિ યોગિનઃ ।
 શામનાનાં સવધામ સ્વાધ્યાસાપનયં કુરુ ॥

મદા પાનાના રૂપરૂપમાં રહેવાથી યોગીના મનને ના-
 થાય છે, અને વાસનાઓને પણ હાથ થાય છે. એટલે
 માટે તું પાનાના આધ્યાસને કર કર.

તપો દાઝ્યાં રજઃ સત્સ્વામ્યમં શુદ્ધેન નદ્યનિ ।
 તમ્પાતાન્વવવલ્લભ્ય સ્વાધ્યાસાપનયં કુરુ ॥

સ્ત્રોતુભૂતી તથા સત્ત્વતુભૂતી તમોતુભૂતો નાશ થાય છે,
 સ્ત્રોતુભૂતો સત્ત્વતુભૂતી નાશ થાય છે, અને સત્ત્વતુભૂતો
 સત્ત્વતુભૂતી નાશ થાય છે. માટે સત્ત્વ તુભૂતો આમથ
 પાનાના આધ્યાસને કર કર.

ખાણીને લોકની વાસનાવડે, શાસ્ત્રની વાસનાવડે અને દેહની વાસનાવડે યથાર્થ જ્ઞાન હોતું નથી.

સંસારકારાગૃહમોક્ષાપિચ્છોરયોમયં પાદનિબન્ધનૃત્વલમ્ ।
 વદન્તિ મજ્ઞાઃ પદુવાસનત્રયં યોઽસ્માદ્વિમુક્તઃ સમુપૈતિ મુક્તિમ્ ॥

સંસારરૂપી કેદખાનામાંથી છુટવા ઇચ્છનારા મનુષ્યને ઉપર કહેલી ત્રણ વાસનાઓઃ પગમાં અત્યંત દૃઢ લોહની બેંડીરૂપ છે. એમ વિદ્વાનો કહે છે. ખાટે એ ત્રણ વાસનાઓમાંથી જે મુક્ત થાય છે તે જ મુક્તિને મેળવે છે.

જલાદિતમ્પર્કવસાત્મભૂતદુર્ગન્ધપૃષ્ઠા ગુરુદિવ્યવાસના ।
 સંપર્ષણેનૈવ વિભાતિ સમ્યગ્વિચૂષમાને સતિ વાણગન્ધે ॥ .
 અન્તઃ શ્રિતાનન્નદુરન્નવામનાધૂલીવિલિપ્તા પરમાત્મવાસના
 પ્રજ્ઞાતિસંપર્ષણતો વિશુદ્ધા પ્રસીયતે ચન્દનગન્ધવત્સ્ફુટમ્ ॥

જેમ પાણી વિગેદેના સંસર્ગને લીધે ઉત્પત્ત થએલ દુર્ગંધે અદ્રશ્ય કરેલી ચંદનની દિગ્ધ ખુશબો ધસીને બહારનો દુર્ગંધ દૂર કરવામાં આવે ત્યારે યથાર્થ જણાય છે, તેમ અંદર રહેલી અનંત ખરાબ વાસનાઓરૂપી પૂજાર્થી મદુ જ ખરડાએલી પરમાત્માની વામના વિચારથી ધસાર્થ થોખી થાય, ત્યારે સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય ॥

અનાત્મવામનાજાત્યૌરિગોભૂતાન્મવાસના ।

નિસાત્પનિષ્ટયા તેગં નાશો ભાતિ સ્વયં સ્ફુટમ્ ॥

અન્યતઃ પદાર્થ ઉપર વામનાદૃષ્ય જાણથી નિરૂપિત
 થઈ અભેદી આત્માની વાસના નિવંનર અત્મનિષ્ઠાથી તે
 જાણીએને નાશ થતાં સ્વદેહ દીને પ્રકાશે છે.

સદા સદા પ્રાપ્તમરિચર્મ મનસ્વણ તથા મુચ્ચાત્રિ શાદશમનામ્
 નિષ્કોપયોતે તર્કિ વામનાનાવાન્યાનુભૂતિઃ મનિવન્ધુષ્યા ॥

મન જેમ જેમ પ્રત્યગાત્મામાં સ્ફુટિ થાય છે, તેમ તેમ
 અદ્વાઈની વાસનાઓને ઊદ્ભુત જાય છે. અને એવી રીતે સ્વ-
 ઈ વાસનાઓ મુદી બાધ, ત્યારે સ્વરૂપનો પ્રતિબધ વિના-
 નો અનુભવ થાય છે.

સ્વાધ્યક્ષેષ મદ્યા તિષ્ઠવા મનો નદ્યપિ યોગિનઃ ।

વામનાર્તો સયધાત સ્વાધ્યામાપનયં કુરુ ॥

મદા પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિતિથી યોગીના મનનો નાશ
 થાય છે, અને વામનાઓને પણ શય થાય છે. એટલા
 માટે તું પોતાના અધ્યાસને દૂર કર.

તથો દ્વાખ્યાં રમઃ તત્ત્વાન્મર્શ શુદ્ધેન નદ્યપિ ।

તત્ત્વાત્સંસ્પર્શવદ્ય સ્વાધ્યામાપનયં કુરુ ॥

સ્નેહુષ્ણી તથા સત્વશુષ્ણી તમોશુષ્ણો નાશ થાય છે,
 સ્નેહુષ્ણો સત્વશુષ્ણી નાશ થાય છે, અને સત્વશુષ્ણો
 શુદ્ધ સત્વશુષ્ણી નાશ થાય છે. માટે સત્વ શુષ્ણો આશ્રય
 કરી પોતાના અધ્યાસને દૂર કર.

પ્રારબ્ધં પુણ્યં વપુરિતિ નિશ્ચિત્ય નિશ્ચલઃ ।

ધૈર્યમાલમ્ભ્ય ચત્તેન સ્વાધ્યાસાપનયં કુરુ ॥

“ પ્રારબ્ધ જ શરીરનું પોપણ કરે છે. ” એવો નિશ્ચય કરી નિશ્ચલ થઈ ધીરજ પકડી કાળજીથી પોતાના અધ્યાસને દૂર કર.

નાહં જીવઃ પરં વ્રત્યેત્યતર્યાવૃત્તિર્પૂર્વકમ્ ।

વાસનાવેગનઃ પ્રાપ્તસ્વાધ્યાસાપનયં કુરુ ॥

“ હું જીવ નથી પણ પરબ્રહ્મ છું. ” એવી રીતે મિથ્યા પદાર્થને નિબંધ કરી વારનાઓના વેગથી પ્રાપ્ત થયેલા પોતાના અધ્યાસને દૂર કર.

શ્રુત્યા યુક્ત્યા મ્વાનુભૂત્યાં જ્ઞાત્વા સાર્વાત્મ્યમાત્મનઃ ।

કાચિદામાનતઃ પ્રાપ્તસ્વાધ્યાસાપનયં કુરુ ॥

શ્રુતિવડે, યુક્તિવડે અને પોતાના અનુભવવડે પોતાના આત્માનું સર્વાત્મકપાત્ર બઢી પોતાનો અધ્યાસ કે ને કોઈ સમયે આભાસથી પ્રાપ્ત થયો છે, તેને દૂર કર.

અગાદાનચિદર્ગાધ્યાસીપદ્માસ્તિ ક્રિયા મુનેઃ ।

તદકનિગ્રથા નિત્યં સ્વાધ્યાસાપનયં વુરુ ॥

આત્મા કાંઈ હોતો નથી, અને કાંઈ રુકતો નથી. તેથી આત્માના કાંઈ પણ ક્રિયા નથી. તો એવા આત્મામાં નિત્ય નિષ્ઠા રાખી પોતાના અધ્યાસને દૂર કર.

નારદાદત્તદેવારણ્યોપદશ્યાન્નિશ્ચયોપન ।

દશદશાન્નરજાદર્પણ સ્વાધ્યાયાપનયં કુરુ ॥

‘નરદર્પણ’ વિષે વાક્યોથી ઉપનિષદોમાં પ્રદર્શિત અને હવેની બેઠવાના યોગથી થતા પ્રદર્શન પાતાના આત્માપણના જ્ઞાનની દ્રવ્ય સ્વરૂપ માટે પાતાના અધ્યાસને દ્રવ્ય ૩૨

અધ્યાસનય દેદેર્ગમિદ્ધિઃસૌપરિચ્છસયે ।

સાવધાનન યુગ્મ્યા’વા સ્વાધ્યાયાપનયં કુરુ ॥

આ શરીરમાં અદ્ભુતને પીઠકુલ તથા મનમાં મુખી સાવધનયું સખી તત્ત્વનું ચર્ચ પાતાના અધ્યાસને દ્રવ્ય ૩૨.

યર્માનિર્મીરમનમોઃ સ્વપ્નવજ્ઞાનિ યાવતા ।

નારદિત્ત્વો વિદુન્મ્યાધ્યામાપનયં કુરુ ॥

દે વિદ્વાન ! હવે અને જનનુ સ્વપ્નની માટે પ્રતીત માથ, ત્યાં મુખી નિરંતર પાતાના અધ્યાસને દ્રવ્ય ૩૨.

નિગ્રાણાન્નૈકશર્માણાઃ શાસ્ત્રોદેશિ વિમ્વતેઃ ।

શરિષ્ઠાવગરં દશ્યા વિન્નયામ્યાનમામ્યોનિ ॥

નિદ્રાને, લોકની ચાતુરીને, શબ્દ વિગેરેને અને સખી સમરણને કોઈ સમયે પણ અવકાશ નહિ આપતાં મનમાં આત્માનું ચિંતન કર.

માતાપિત્રોર્મલોદ્ભૂતં મલમાંસમયં વપુઃ ।

ત્યક્ત્વા ચાણ્ડાલવદ્દૂરં વ્રહ્મીભૂય કૃતી ભવ ॥

આ શરીર કે જે માતાપિતાના મલથી પેદા થયેલ છે, અને મલમાંસવાળું છે, તેને ચાંડાલ તુલ્ય ગણી દૂર ઊઠી જઈ બ્રહ્મરૂપ થઈ કૃતાર્થ થા.

ઘટાકાશં મહાકાશં ઇવાત્માનં પરાત્માનિ ।

વિલાપ્યાલ્લખ્ણ્વભાવેન તૂર્ણો યથ સદા મુને ॥

હે મુને ! જેમ ઘટાકાશનો મહાકાશમાં લય કરવામાં આવે છે, તેમ આત્માનો પરમાત્મામાં લય કરી અખંડ-પદ્ધત્ પામી સદા જ્ઞાન રહે.

સ્વપ્રકાશમધિષ્ઠાનં સ્વયંભૂય સદાત્મના ।

બ્રહ્માણ્ડમપિ પિન્ડાણ્ઠં ત્યજ્યતાં મલમાણ્ડવત્ ॥

સત્પદ્ધત્ કરી પોતે સ્વપ્રકાશ આધિષ્ઠાન રૂપ થઈ પિન્ડને અને બ્રહ્માંડને વિધાના પાત્રની જેમ ઊઠી રે.

ચિદાત્માનિ સદાનન્દે દેહામૃદામહંધિયમ્ ॥

નિવેદય શિદ્ધમુત્સૃજ્ય કેવલો ભવ સર્વદા ॥

દેહમાં આરૂઢ થયેલી “ હું ” “ હું ” એવી બુદ્ધિને અ-સ્થિતિનંદરૂપ પરમાત્મામાં નાંખી શિવજ દેહને ઊઠી જઈ સર્વદા કેવલ સ્વરૂપે રહે.

સ્વર્ગ જગદામાતો દર્શનાન્તઃ પુરં વપા ।

તદ્દશાદમિતિ દાસ્તા કૃતકૃત્યો પરિવ્યગિ ॥

જેમ સ્વર્ગને વિષે શબ્દે દેખવામાં આવે, તેમ જેમાં
આ જગત્તરૂપ આમાસ દેખવામાં આવે છે, તે બ્રહ્મ હું છું.
જેમ અહીં છું હૃતાર્થ થા.

વર્ણમયમૃત નિમ્નરૂપપાતં વિદદ્વાનન્દમરૂપમક્રિયમ્ ।

તદેત્ય વિધ્યાશ્વદુઃસ્મૃતેન યૌન્યવદ્દેવમુપાસમાત્મનઃ ॥

જે પેતાનું રૂપ બ્રહ્મ, રાત્ર, આય, ચિત્-ચરૂપ, અદૃત,
માનવરૂપ, નિરામાર અને ક્રિયા વગરનું છે, તેને પાખી
ચિત્તમાં દેહ કે જે નટના ચેપની પેઠે ધારણ કરેલો છે, તેને
દેહી રેલો.

સર્વાગમના દ્વયમિદં સૂર્યસ્ય નૈવાદ્યમર્થઃ શનિકલદર્શનાત્ ।

જાનાઅર્થે સર્વામિતિ મતીતિઃ કુતોઽદ્યમાદેઃ શનિકલ

સિદ્ધયેત્ ॥

આ સમજી લેજો વસ્તુ આમા નથી, પણ સમજી રીતે
ચિત્તમાં છે. કારણ કે સમજામાં સ્વચ્છિદ્રપણું દેખવામાં
આવે છે. બ્રહ્મનાર વિગેરે પદાર્થ કે જે સ્વચ્છિદ્ર છે, તેને
" હું સમજાને બહુ છું. " એવી પ્રતીતિ થવી કેમજ
શકે ?

અહંપદાર્થસ્વદમાદિસાક્ષી નિત્યં મુષુમાવપિ ભાવદર્શનાત્ ।

તે જાજો નિત્યં ઇતિ શ્રુતિઃ સ્વયં તન્મત્યગાન્યા સદમદ્વિલસનઃ ॥
વિકારિણાં સર્વાવિકારવેત્તા નિત્યાદિકારો ભવિતું સમદનિ ।
નૌરયસ્વપ્નસુષુપ્તિષુ સ્ફુટં પુનઃ પુનર્દૃદ્યમસદ્દેતયોઃ ॥

(હું-) એ પદના વાસ્તવિક અર્થરૂપ આત્મા તો અહંકાર વિગેરેનો સાક્ષી છે. કેમકે સુષુપ્તિમાં પણ તેનું અસ્તિત્વ દેખવામાં આવે છે, ' આત્મા અદ્યત્નમ્ છે, અને નિત્ય છે. ' એમ શ્રુતિ એ છે. માટે પ્રત્યગાત્મા કાર્યેથી તથા કારણેથી વિલક્ષણ, વિકારી પદાર્થોના સ્વરૂપ વિકારને જાણનાર અને પોતે નિઃસ્વર્ગિકારી છે અને સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિમાં કાર્યેનું તથા કારણેનું મિથ્યાપણ તે વારંવાર દેખવામાં આવેલું છે.

અનોડમિમાન સ્વજ માંતપિન્દે પિન્દાભિમાનિન્યપિ મુદ્ધિકસ્પિવે
કાલંત્રયાચાધ્યમસુન્દરોધં જ્ઞાત્વા સ્વમાન્માનમુર્પાદિ જ્ઞાન્નિમ્ ॥

એટલામાટે ' પોતાનાં ' આત્માને ત્રણે કાળમાં જાણ ન પામે એવો અને અખંડ એક રૂપ બદલી માનના પિન્દરૂપ દેહમાં અને જુદીથી કલ્પાએલ દેહના અભિમાનવાળામાં પણ અહંબુદ્ધિ ઊભી રે, અને પરમ શાંતિ પામ

ત્વજાભિમાનં કૃત્વગોવ્રનાવરૂપાથયેન્વાર્દ્રસર્વાશ્રિતેષુ ।

નિર્જાત ધર્મોત્તરિ કલ્પેનાર્તોત્તર-વા ધર્માદ્યત્તુત્તર-વર્તણ ॥

કુળ, પાત્ર, માત્ર, રૂપ, અને આદ્યો કે કેમો દીક્ષા
કામરૂપે આ દેહને આગિત થઈ પડેલા તે નેમોઆ અ
જિજ્ઞાસને તથા કવિષ્ઠા વિનંતે સિદ્ધ કારીરના ધર્મને
પણ કેટલે જાં અખર હુખ ૧૪૨૫ થા

સાધ્યમે સ્તિરત્વઃ, કુતઃ સત્ત્વરેતરો દહતઃ ।

તેષામર્થે ક્ષ્મં વધર્થવિદ્યોત્ત ધર્મવર્તિત્વઃ ॥

કુલને કામરના કાલદુષ્ઠ ભવમાં આવતા બીજા પ્ર-
તિષ્ઠા બેસે રહ્યા, પણ ને અધર્મોને બુલ પડેટો વિ-
દ્યા અદ્યોત્ત ૧૪

ધાર્મિકાગ્રહણ સમ્યગ્ધોર્ત્તરોત્ત દુરાગ્રમના ।

નાવત્ત ભેગમાત્રાવિ મુનિચારો વિવરણા ॥

આં કુપી દુષ્ઠ અદ્યોત્ત આધે પાત્રોને સંબધ દેખ,
આં કુપી મુનિની કાલ દેશમાત્ર પણ તપી, કેમો રી રાગ
વિદ્યાવિ ૧૪ (બુદ્ધ પ્રકારની ઉ)

અર્થકારદાન્મુક્તઃ સ્વદુષ્ઠમુષ્ઠયતે ।

સંટરદિવજઃ પૂર્ણઃ સદાનન્દઃ સ્વયમ્મા ॥

અદ્યોત્તપી કુલથી મુક્ત થયે ૧૪૩૫ને પ્રાપ્ત થાયઉ,
૩ નેમી સંદની પડે નિર્મળ પૂર્ણ, સદાનંદ અને સ્વય-

પ્રકાશ થાય છે.

પોં વા પુરે સોઽહમિતિ મતીતો મુદ્ધચા મક્ષતસ્તપતાતિમૂઢશ
તસ્યૈવ નિ શેષતયા વિનાશે પ્રભાત્મભાવઃ મતિરન્યશૂન્યઃ ॥

હેઠમાં તમેજીવણથી અત્યંત મૂઢ થએલી બુદ્ધિએ કરેલા
જે અહંકાર “ એ હું છું. ” એવી રીતે પ્રતીતિ થાય છે,
તેનો સમગ્રપણે વિનાશ થાય ત્યારે પ્રતિજ્ઞા વિનાનો પ્ર-
ભાત્મભાવ થાય છે.

બ્રહ્માનન્દનિર્ધિર્મદાવલવતાદંકારધોરાદિના ।

સંવેદ્યપાત્મનિ રક્ષતે ગુણમયશ્રણેસ્તિર્મિસ્તકૈઃ ।

વિજ્ઞાનાત્મ્યમહાસિના શ્રુતિમતા વિચ્છિદ્ય દ્વીર્ધર્મ્ય

નિર્મૂલપાદિમિમં નિર્ધિ સુલ્લકરં ધીરોઽનુમોક્તું સમઃ ॥

સત્ય, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણોરૂપી પ્રચંડ કણવાળો,
મહુ જોરાવર અને ધોર અહંકારરૂપી સર્પ બ્રહ્માનંદરૂપી જા-
કારને ધોવાના હેઠથી વીંટાઈ બેઠો છે. એટલામાટે શ્રુતિની
મહદવાળા વિજ્ઞાનરૂપી મોટા ખડ્ગથી ત્રણે કણને કાપી નાં-
ખી એ સર્વ નિર્મૂલ કરવામાં આવે ત્યારે ધીર પુરુષથી
એ મુખ્ય કરનારો જાકાર ભોગવી શકાય છે.

યાવદ્વા પલ્લિકવિદ્વિપદોપસ્ફૂર્તિરસ્તિ ચેરેરે ।

કયમારોગ્યાય મહેતદ્દદન્તાપિ યોગિનો મુક્તયૈ ॥

અર્થાં કૃષી દેહમાં ધારોત્ત ધમ્મ વિષયો વેગ કમ્પાતો
દેવ ત્થાં કૃષી અરોધ્ય (નંદુરની) કમ્પા નથી,
તેમ અર્થાં કૃષી ચેત્તોને દેહ ધમ્મ અદકાર ઠિ, ત્થા કૃષી
કુમ્પિ દોતી નથી.

અરથોદ્ધમનિરુપ્પા તમ્મનનાત્તરિકમ્પમેદુપ્પા ।

માયમ્પારિચેવગદિદમ્મસમ્પાપ્પેવ વિમ્મને તત્તવ્વ ॥

અદકારની અર્થનં નિરુપ્પિથી, અદકારે કરેલા અનેક
રીતના વિરુપ્પનો કંદાર કરવાથી અને આત્મ તત્તવના
વિરોધથી " કું છં " એ રીતનું તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

અદકારે કર્મવેદાપિતિ ધર્મિ મુક્ષ સદ્ધતા

વિકાસમ્પવાસમ્પાનિવલ્લુપિ રક્ષિપિનિમુપિ ।

વદ્ધવાસામ્પાસા જનિપ્પતિમ્પરાદુરવ્વદ્ધમા

મર્મીવલ્લિમ્પુત્તેત્તવ મુક્ષતનોઃ સંપ્પતિરિપ્પ ॥

અદકાર કે જે કર્તાં છે, વિકારરૂપ છે, આત્માના પ્ર-
તિલિંબવાળો છે, અને આત્મ સ્થિતિનો ધરનાર છે, તેમાં
" કું છં " એવી બુદ્ધિને તું તરત ઊઠી દે. તું કે જે
પ્રત્યક્ષ દિત્તમ્પ છે, અને મુખરૂપ છે, તેને અદકારના અ-
ધ્યાસથી જન્મ થયેલ જરા અને દુઃખોથી ઘરામિલ સંસાર
પ્રાપ્ત થાય છે.

તપસ્યુ' બને છે. એ જ સંસારરૂપી બંધનના કારણરૂપ છે
 કાર્યપર્વધનાદ્વીજપટ્ટદિઃ પરિદૃશ્યતે ।

કાર્યનાશાદ્વીજનાશસ્તસ્માત્કાર્ય નિરોધયેત્ ॥

બીજનાં કાર્યો વધવાથી બીજ વધનાં જોવામાં આવે છે,
 અને કાર્યનો નાશ થવાથી બીજનો નાશ થતો જોવામાં
 આવે છે. એટલા માટે વાસનાના કાર્યરૂપ વિષયોને રોકવા
 જોઈએ.

વાસનાદૃદ્ધિતઃ કાર્ય કાર્યદૃદ્ધયા ચ વાસના ।

વર્ધને સર્વથા પુંસઃ સંસારો ન નિર્વર્તને ॥

વાસના વધવાથી વિષયો વધે છે, અને વિષયો વધવાથી
 વાસના વધે છે, અને એમ બનવાથી પુરુષને કોઈ રીતે
 સંસાર મટતો નથી.

સંસારબન્ધવિચ્છિત્ત્યં તદ્દયં પ્રદેહયતિઃ ।

વાસનાદૃદ્ધિરેનાભ્યાં ચિન્તયા ક્રિયયા વદિઃ ॥

તાભ્યાં પ્રવર્ધમાના સા સૂતે સંસૃતિમાત્મનઃ ।

વ્રયાણાં ચ હયોપાયઃ સર્વાવસ્થાસુ સર્વદા ॥

સંસારરૂપ બંધનને તોડી નાંખવા માટે સંન્યાસીએ વા-
 સના અને વિષય એ બન્નેને બાળી નાંખવા જોઈએ. મન-
 માં ચિંતન કર્યાથી તથા બહારની ક્રિયા કરવાથી વાસના

૪૬ ઉ, અને વૃદ્ધિ થાયતી વામના કાંસારને ૪૮ ડ. બેટલા ખાદે મધજા રાજમા અને મધજી રિધનિમાં ચિંતન, ટિપા નથા વામના જે પ્રદેના હાથનો ઉપાય કરવો બેટલો.

સર્વે સર્વેના સર્વે સ્વપ્નાવાચકોદયને :

સદ્ગાદસામમાદાદર્શાસચર્ય જ્ઞપયથુને ॥

સર્વે રાજમા અને સર્વે રાજમા સર્વને પ્રકાશાત્ર બેવા-
થી શ્રદ્ધાભાવની વામના ૬૬ રાજમામાં આવે ઉ, ત્યારે ઉપર
કેટલા પ્રદેનો હાથ થાય ઉ.

ત્રિપાનાં મંદિરમાનાં પ્રદાદામનાસય :

જાતનાસયો મોસાઃ જાત ઝીવન્મુક્તિરિત્યને ॥

ત્રિપાનો નાથ રવાથી ચિંતનનો નાથ થાય ઉ, અને
ચિંતનનો નાથ રવાથી વાસનાનો નાથ થાય ઉ, વાસના-
નો નાથ થતાં મિ.જ ૪ પ્રામ થાય ઉ, કે જે સુવનમુક્તિ
કેટલાય ઉ.

સદ્ગામનાસ્વાર્નાદિમુરખે મન્યર્મા વિચીનાવરણાદિસાતના
અનિમરુણાવરણમધાયાં વિચીયને સાપુ યથા તદિશા ॥

જેમ બારે અપારી રાત પગ અરુણનો ઉદય થતાં અ-
ત્યંત હીન થઈ જાય ઉ, તેમ અઠઠાર આદિની વાસના

મળત હતા પણ શ્રદ્ધાવાની વાસનાનો ભારે ઉદય થાય,
ત્યારે લય પામી જાય છે.

તયસ્તયઃકાર્યમનર્થજ્ઞાનં ન દૃષ્યતે સન્ન્યુદિતે દિનેષુ ।

તથાદૃશ્યાનન્દગ્સાનુભૂતાં નૈવાસ્તિ વન્ધો ન ચ દુઃસગન્ધઃ ॥

ત્યારે સર્વ ઉદય પામે છે, ત્યારે અંધકાર અને અંધકારના કાષ્ટરૂપ અનેક અનર્થો જોવામાં આવતા નથી. તેમ અદ્વૈત આનંદના રસનો અનુભવ થાય, ત્યારે બંધન અને બંધનથી થતા દુઃખો લેશમાત્ર પણ દેખવામાં આવતા નથી.

દૃશ્યં વર્તીતં પ્રવિત્તાયમન્સસ્તસ્માગ્ગમાનન્દર્ચનં વિધાયવન્ ।

સપાદિતઃ સમ્પાદિત્વન્તરં વા કાલં ત્રયેષાઃ સતિ કર્મવન્ધે ॥

જે તને કર્મબંધ હોય, તે પ્રતીત થતા દ્રશ્ય પદાર્થોનો સ્વયં કરતા, આનંદમય નન્માત્ર શ્રદ્ધાની જાવના કરતાં અને અદરતા તથા બદ્ધાત્મા વિષયોથી સાવધાન રહેતાં કાળ-કેપ કર.

પ્રપાદો ગ્રન્થાનિષ્ટાયાં ન વર્તેત્યઃ કદાચન ।

પ્રપાદો મૃત્યુર્ગિત્યાદ મગરગ્ગ્રહણઃ મુનઃ ॥

પ્રપાદો નિષ્ઠા ન - વૃ મનાઃ (મરુત્ત) કરવો નહિ, શાસ્ત્રી કે પ્રાણી - મૃત્યુ ઉ - એમ બંધવાન સનત્કુમારે કહેતું છે.

જ મદાદાદમર્ષોઃશ્ચો દ્વાનનઃ વરવચ્ચવતઃ

મતો ધોરણનોઃસંપ્રાપ્તો વચ્ચવતો વ્યથ ॥

જાનિને ખાતાના વચ્ચવમાં પ્રમાદ કરવા વીએ ૧.૬૫૭
ખાતે જનને નથી કાણુ કે પ્રમાદથી બાદ થાય છે.
કાદથી અદ્યુતિ થાય છે, અદ્યુતિથી તથા થાય છે,
અને પ્રમાદી દુખ થાય છે.

વિવેકાધિકાર્યં દદા વિવેકમયે વિવેકિઃ ।

વિવેકવતિ ધોરણેષોઃ જાદ્યેષ વિવેક ॥

વિવેકથી વિદ્યાનને પણ વિવેકથી જાલિયુખ થયેલો
રેખી, શ્રી જેમ પદાતા બદ પ્રકારને વિવેકયુક્ત કરે છે,
તેમ તેને જુદાના દોષોથી વિવેકયુક્ત કરે છે.

વધાવરણે દોષાને સજમાર્થે ન વિદ્યુતિ ।

આવૃત્તોનિ તથા ચારા પ્રાપ્તે ચારિ વચ્ચવતઃ ॥

જેમ જળ ઉપરથી અસંતુલ્ય ગ્રેવાળ સજ માત્ર પણ તેથી
વિવેકિમા નહિ રહેતા થાયુ જળને લાઈ દે છે, તેમ
માયા મિથ્યા બદેલી હતા પણ વચ્ચવથી બદિતું અધ્યે-
શ વિદ્યાનને પણ સજમાત્રમાં આવરણ કરી દે છે.

જ્ઞાપચ્ચને વેવદિ વિવેકવચ્ચે દ્યુત્યં સદ્વિવેકવચ્ચતઃ ।

પ્રમાદતઃ પ્રવચ્ચત્કેવિકન્દુકઃ મોષાવચ્ચો વતિનો વચ્ચ તા ॥

જો ચિત્ત લક્ષ્યમાંથી જાણ થઈ જરા પણ બહિર્મુખ થાય, તો પછી ગફલતથી છટકી ગએલો રમવાનો હો. જેમ પગથીઆઓમાં પડી બચડાય છે, તેમ આરે તરફ બેચડાયા કરે છે.

विषयेष्वाविशेषतः संकल्पयति तद्गुणान् ।

सम्यक्संकल्पनात्कायः कामात्पुंसः प्रवर्तनम् ॥

વિષયોમાં પ્રવેશ કરતું ચિત્ત વિષયોના ગુણોની કલ્પના કરે છે, ધણી કલ્પના થયાથી સ્પૃહા ઉત્પન્ન થાય છે, અને સ્પૃહાથી પુરૂષની તે વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે.

अतः प्रमादाच्च परोऽस्ति मृत्युविवेकिनो ब्रह्मविदः समाधौ ।
समाहितः सिद्धिमुपैति सम्यक्समाहितात्मा भव सावधानः ॥

એથી કરી સમાધિમાં તત્ત્વ બાજુનાર વિવેકીને પ્રમાદથી વધારે ખીલે કોઈપણ ઘાટો દુસ્મન નથી. તત્ત્વમાં મનની એકાગ્રતા રાખનારને સારી રીતે સિદ્ધિ થાય છે. માટે 'તુ' તત્ત્વમાં ચિત્તની એકાગ્રતા રાખ, અને વિષયોથી સાવધા.

ततः स्वरूपविभ्रंशो विभ्रष्टस्तु पतत्पथा ।

पतितस्य विना नात्र पुनर्मारोह ईक्ष्यते ॥

પ્રમાદ કરે તો સ્વરૂપમાંથી જાણ થાય છે, અને જાણ થાય તેથી નીચે પડે છે. એપ્રમાદો જે નીચે પડે તે દુઃખીજ

અને રો, અને પાત્રો ને તરત ઘટી શકેના નથી. એમ
એવાય છે.

શેષસ્થં શ્રેયંભાગ્યા-ગર્ભાનર્થસ્ય કારણમ્ ।

શ્રેયનો અર્થ શ્રેયસ્થં વિદેદે ચ શ્રેયસઃ ॥

શ્રેયશ્રેયસ્યનો એક અર્થ જુને સત્ત્વઃ શ્રુતિઃ ॥

એટલામાં જોઈએ કે જે સમજા અનેશ્રુતિ કાણ છે,
તેને જોઈ દેખા જોઈએ. જેને સુખ-શ્રુતિ પ્રાપ્ત થાય, તેને
વિદેદ શ્રુતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે " જે મનુષ્ય જ્યાંપણ
એક જિ રાખે, તેને અથ પ્રાપ્ત થાય છે. " એવી રીતે
શ્રુતિની શ્રુતિ કહે છે.

વદા વદા શ્રુતિ વિવેકસ્ય દક્ષિણમ્-સ્વરૂપ, સ્વરૂપ ॥

વદાસ્યામ્-અથ અર્થ જોઈ શ્રુતિર્ન મિદાસ્યા મવાદાત્ ॥

જો વિદ્યાન કોઈ સમયે પણ પ્રાપ્ત થાય, તેને પ્રાપ્ત થાય
દેખે, તો તેને તે અર્થેજ અથ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાપ્ત થાય
એક દેખવામાં આવેના નથી.

શ્રુતિરશ્રુતિન્યાયશ્રુતિર્નિવિદેદે દેવસ્ય યઃ સ્વાધ્યયનં કરોતિ ।

સ્વપતિ દુઃસ્વપતિ દુઃસ્વપતિ નિવિદેદે સ્વપતિ દુઃસ્વપતિ ॥

જે કહે, શ્રુતિ, સ્વપતિ અને ન્યાયજ્ઞે અથવા સ્વપતિ
પણ જે સ્વપતિ સ્વપતિ પ્રાપ્ત થાય, તે સ્વપતિ સ્વપતિ

કામ કરનાર મલિન પુરૂષની માફક દુઃખો ઉપર દુઃખોનેજ પામ્યા કરે છે.

सत्याभिसन्धानरतो विमुक्तो महत्त्वमर्थममुर्षति नित्यम् ।
विध्याभिसन्धानरतस्तु नःरेष्टं तदेतद्यदौरचारयोः ॥

જેમ શાહુકાર સાચાનું અભિસંધાન કરવાને લીધે સઘા છુટો રહી ખોટાઈ પામે છે, અને ચોર ખોટી વાતનું અભિસંધાન કરવાથી ખરાબ થાય છે, તેમ સઘાનું માલુસ સત્ય બ્રહ્મ વસ્તુનું અભિસંધાન કરવાથી મુક્ત રહી પોતાની અચ્છ મહત્તા રેખાયે છે, અને મૂઢ માલુસ રેહુ વિગેરે ખોટા પદાર્થોમાં અભિસંધાન કરવાને લીધે સમારમાં દુઃખી થાય છે.

यतिरमदनुमन्धि वन्पहेतुं विहाय
स्वयमयमहमस्मीत्याम्बदृश्येन तिष्ठेत् ।
सुखयति ननु निष्ठा ब्रह्मणि स्वानुभूत्या
- दगति परमदिवाकार्यदुःखं प्रतीतम् ॥

મુમુક્ષુએ ખોટા રેહુ વિગેરેનું અનુસંધાન કે જે બધનનું કારણ છે તેને છોડી દઇ " હું બ્રહ્મ છું " એવી આત્મ દૃષ્ટિ કરતાંજ રહેવું બ્રેહ્મએ. પ્રભુ નિષ્ઠા સ્વરૂપના અનુભવથી સુખ પામે છે, અને પ્રતીત થએલા અવિદ્યાના કાર્યરૂપ મહા દુઃખને હરે છે.

પાપાનુમણિઃ પરિવર્ષદેત્ફલં દુર્વાસનામેવ તત્તરત્તોઽધિકામ્ ।
જ્ઞાત્વા વિવેકઃ પરિહૃત્ય શાંત્યસ્વાન્માનુસન્ધિ વિદધીત નિષ્પમ્ ॥

વિષય વિગેરે બાહ્ય પદાર્થોનું અનુસંધાન એક એકથી
અધિક ખરાબ વાસનારૂપ ફળનેજ વધારે છે. એટલામાટે
વિવેકથી સમજી બાહ્ય પદાર્થોને ત્યાગ કરી નિષ્પરવશપણે
અનુસંધાન કરવું જોઈએ.

શાંતે નિરુદ્ધે મનસઃ પ્રસક્તતા મનાઃપ્રસાદે વરપાર્શ્વદર્શનમ્ ।
તસ્મિન્નુદ્દેષ્ટે પ્રયત્નબંધનાશો વરિર્નિરોધઃ પદ્મી વિમુક્તેઃ ॥

બાહ્ય પદાર્થ દેહવાળી મન સ્વરૂપ યાચ છે, મન સ્વરૂપ
મવાળી પરમાત્માનું જ્ઞાન યાચ છે, અને પરમાત્માનું જ્ઞાન
મવાળી સંસારરૂપ બંધનનો નાશ યાચ છે. એટલા માટે
બાહ્ય પદાર્થોને દેહવા એ પ્રયત્નને શરતો છે.

કઃ પન્દિતઃ મમ્મદમદ્વિવેકી શુરેષ્ઠમાણઃ વરપાર્શ્વદર્શી ।
જ્ઞાનમિદં કુર્પાદસતોઽવભ્રમ્યં સ્વપાતરેતોઃ ક્ષિપ્તચન્દ્રસુષુપ્તઃ ॥

કયો અત્યુચ્ચ માણસ પોતે પંડિત હોય સાચા જોડાના
વિવેકવાળો, એને મનાય બાંધુનાર, અને પરમાર્થને બાંધુ-
નાર હતા બાળકની પેઠે પોતાના પડવાનાજ કારણરૂપ મિથ્યા
પદાર્થમાં અભિનિવેશ (આચક) કરે ?

દેહાદિસંમક્ષિમ્તો ન મુક્તિર્મુક્તસ્ય દેહાપચિપ્તયથાવઃ ।

દુસસ્ય નો જાગરણં ન જાગ્રતઃ સ્વપ્નમ્નગોર્થિન્નગુણાશ્રયસ્વાદૃશ્ન

જેમ સ્વપ્નવાળાને જાગરણ નથી, અને જાગ્રતવાળાને સ્વપ્ન નથી, તેમ દેહાદિકમા આમદ્વિવાળાને મુદ્રિ દોતી નથી, અને મુક્ત યજ્ઞેજ્ઞાને દેહાદિકમાં અભિમાન દોતું નથી. આથીકે એઓના આશ્રયરૂપ ગુણો પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે.

અન્તર્થદિઃ સ્વં સ્થિરજઙ્ગમેષુ જ્ઞાત્વાત્મનાથારમયા વિભોક્ષયા
ત્યક્તાશ્વિછોવાધિરગ્વન્દ્યઃ પૂર્ણાત્મના યઃ સ્થિત એવ મુક્ત ॥

આધારપણાને લીધે સ્થાવર અને જંગમમાં અંદર અને બહાર પોતાનું જ વ્યાપકપણું જોઈ સઘળી ઉપાધિઓનો ત્યાગ કરી દેતાં જે પુરૂષ અખંડ અને પૂર્ણરૂપે રહે તે જ મુક્ત છે, એમ જાણવું.

સર્વાત્મના વન્ધવિમુક્તિદેતુઃ સર્વાત્મભાવાન્ન પરોઽસ્તિ કશ્ચિત્
દશ્યાગ્રહે સત્યુપપચતેઽર્સા સર્વાન્નિભાવોઽસ્ય સદાત્માનિષ્ઠયા ॥

સઘળી રીતે બધામાંથી છુટવાનો ઉપાય સર્વાત્મકપણા વિના બીજો ઠીક નથી, અને એ સર્વાત્મકપણું દરેકોનું અલગ છુટી જઈ સ્વરૂપમાં નિષ્ઠા હોવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

દશ્યસ્પાગ્રહણં કય નુ ઘટતે દેહાત્મના તિષ્ઠતો

ચાશ્વાર્થાનુભવપસક્તધનસસ્તતાક્રિયાં કુર્વતઃ ।

સંન્યસ્તાશ્વિલધર્મકર્મવિષયૈર્નિસાત્માનિષ્ઠાપરૈ-

अस्वर्गः करणीयमात्मानं सदानन्देष्टुभिर्पत्नयः॥

જ્યાં મુખી દેહરૂપે રહ્યો રોય, મન બદલના અનુભવ-
માં ઘાટનું રોય, જનને ખાતે તે તે ક્રિયા કરતો હોય, ત્યાં
મુખી દાય પદાર્થોનું બદલ કેમ સુટે ? ન જ સુટે. એ-
વલા માટે સર્વદા જ્ઞાનરત્ને બાદનાશન ત્વચેતાઓએ પ્રય-
ત્ન પૂર્વક સમજા કર્યો, પર્મ અને વિષયોને ઊડી રહી કા-
વમ આત્મામાં નિષ્ઠા રાખી તે દરયોનું બદલ ન જ થાય
તેમ કરવું ચોખ્ખું છે.

मर्षात्मगिदये विर्धोः कृन्धरणरर्षण ।

समाधि विदधान्येषा साक्षां दान्त इति धुनिः ॥

નેલે વેદાંતનુ ધર્મ કયું હોય એવા મંન્યાસીને સર્વા-
ભક્ષણની શિદિને અર્થે "જાતો દાંતો" એ શ્રુતિ સમાધિ
કેરવાની આજ્ઞા કરે છે.

आरुह्यः सौम्यो विनाशः कर्तुं न शक्यः सहमापि पण्डितैः।
ये निदिक्त्वा ह्यसमादिनिधम्य स्तान् न्तगन्तव्या हि वामनाः॥

નેજો નિર્વિકલ્પ નામની રત્નાધિભા ત્રિલોક યજ્ઞેલા
દેવ, તે લોકો સિવાય બીજા પંચલોચી પણ જનાદિ કા-
ળથી દૂર યજ્ઞેલા જાદુવારનો સહજા નાશ કરી શકાનો
નથી. કારણકે વાસનાઓ અનેક જન્મોની લાગેલી દેવ ઇ.

અહંકૃદ્વૈર મોહિન્યા યોજયિત્વાતૃનેર્વલાત્ ।

વિશેષશક્તિઃ પુરુષં વિશેષયન્તિ તદ્દુર્ણઃ ॥

આવરણ ન બળથી મોહ પમારનારી અહંબુદ્ધિમાં ભેદ
૬૯ વિશેષશક્તિ તેના શુદ્ધાથી પુરુષને વિશેષમાં નાખે છે.

વિશેષશક્તિવિજયો વિષયો દિદત્તું

નિઃશેષમાવરણશક્તિર્નિષ્કલ્પમાયે ।

દગ્ધવયોઃ સ્ફુટપયોઃ સ્વભાવો

નિષેષસદાવરણમાત્માનિ ચ સ્વમાનાત્ ॥

જ્યાં પુરુષી આવરણ શક્તિની નિઃશેષ શક્તિ ન થાય,
ત્યાંપુરુષ વિશેષ શક્તિને છુટથી પણ મુક્તેલ છે. ત્યારે
રૂપ અને જગત વિભાગની પેઠે દ્રવ્ય અને દ્રવ્યનો પ્રત્યેક
વિભાગ થાય. ત્યારે આત્મામાં આવરણ પણ પાડાની મેજે
નાથ પામે છે.

નિ મંથનન મયન્તિ મતિસ્તદ્દુર્ણો

વિદ્યત્તે નદિ તદા યાદ ખેન્દ્યાર્થઃ ।

મન્થનિયોદઃ સ્ફુટસોદગ્ધવ્યો

વિભાગ દગ્ધવયોર્દર્શનમ્ ॥

નિઃશન નાચતૃતગોદયનં

વ્યવસ્થિતમ્ પુનર્ન મંથનિઃ

મિથ્યા પદાર્થના સંબંધમાં વિશેષ ન હોય, તેા નિઃસં-
શય પ્રતિબિંબ રહિત બોધ થાય છે. સ્ફુટ બોધથી થએ-
લો ઉત્તમ વિવેક દ્રશ્ય અને દ્રવ્યરૂપ પદાર્થોના વિભાગ કરી
માયાએ કરેલા આલેષ્ય બંધને કાપી નાંખે છે, કે જે ક
માયા પછી મુક્ત પ્રકૃતને ફરી સંસાર હોતો નથી.

પરાવરકન્થાવિવેકવાદેદેહસંવિધાગદનં ઘણેષમ્ ।

किं स्यात्पुनः संगरणस्य बीजमद्वैतमायं समुपेगुगोऽस्य ॥

જીવ અને બ્રહ્મની એકતાના વિવેકરૂપ અગ્નિ સઘળા
અવિદ્યારૂપ જગતને બાળી નાંખે છે, એટલે પછી અદ્વૈત-
જગતને પામિલા પ્રકૃતને ફરીવાર સંસાર પામવાનું બીજ શું
રહ્યું ? કાંઈ પણ નહિ.

आवणस्य निवृत्तार्थवाप्ति च सम्प्रवपदार्थदर्शनतः ।

मिथ्याज्ञानविनाशमद्वैतेपजनितदुःखनिवृत्तिः ॥

અર્થાથ રીતે પદાર્થનું જ્ઞાન થવાથી આવરણની નિવૃત્તિ,
મિથ્યા જ્ઞાનનો નાશ અને વિશેષ શક્તિથી થએલાં દુઃખ-
ની નિવૃત્તિ થાય છે.

एतान्निरयं दृष्टं ममग्रन्तुम्वरपरिज्ञानात् ।

मम्यादस्तुसत्तवं शान्त्यं वन्देत्तुથે ચિદુથ ॥

લોકમાં એક સાચી રીતે રહ્યું (દોષરહિત) ના સ્વરૂપનું

જ્ઞાન યવાથી આવરણ નિવૃત્તિ સર્પરૂપ મિથ્યા જ્ઞાનને
નાશ અને સર્પ બણવાથી થએલા દુઃખની નિવૃત્તિ ભેગ-
માં આવે છે એટલા માટે બાંધથી છુટવા સાડે વિદ્વાને
વસ્તુનું મધાર્થ તત્ત્વ બણવું ભેગએ

અયોગોત્તરયોગાદિચ સન્સમન્વયાન્માત્રાદિકપેણ વિતૃમ્મને પીઃ
તત્કાર્યમેતદાદૈત્યં યતો મૃગા દૃષ્ટં ભ્રમસ્વપ્નમનેરથેનુ ॥

જેમ અગ્નિના યોગથી લોહુ દાહકરૂપે પ્રતીત થાય છે,
તેમ મનના યોગથી બુદ્ધિ પ્રમાણ વિગેરે રૂપે પ્રતીત થાય
છે. આ દેવ એ બુદ્ધિનુ કાર્ય છે, માટે અમાય છે તેનું
અધ્યાયપણુ જમન, સ્વપ્નમા અને મનોરથમા રપદ રીતે
ભેગમા આવે છે

તતો વિજાગઃ વહુંતાદમુગા

દેહાવમાના વિવચાથ મર્ચે ।

સજંઙ્ગમા યાવિતગા લમીયા-

વવચાવન્મા નૃ કદાપિ નાન્વયા ॥

એવી રીતે અદ્વારથી માટી દેહ મુખીના મધ્યમ પ્રકૃ-
તિના વિજાગે અને વિવચો નિરખા છે, તેનો હુકુમાવમાં
બીજી રીતના થઈ બળ છે, એટલા માટે નિરખા છે, અને
અદ્વારે તે કદી પણ બદલાતો નથી, માટે તે સત્ય છે.

નિર્ગદ્યાગ્ન્યાદિદેકરૂપો વુક્ત્રાદિમાત્રો મદ્યવદ્વિચક્ષણઃ ।

મહાંદમ્યવ્યવસ્થિતાર્થ. વચ્ચરાદાનન્દવનઃ વરામ્યા ॥

અર્થ ૫૧ (૬૦) એવા ૫૬) ની પ્રતીતિથી લક્ષિત થતા પદાર્થરૂપ પરમાત્મા નિઃચ ઉ, અર્ચન ઉ, અખંડ ઉ, ચેતન્યરૂપ ઉ, સ્વેચ્છ ઉ, પ્રુદિ વિગેરેનો માત્રી ઉ, પ્રાપ્તિ-થી તથા કાન્દોભી વિલક્ષણ ઉ, મત્યસ્ત ઉ, અને સદા આનંદવન ઉ.

અર્થ વિચક્ષિત્તદ્વયવિચક્ષણ નિધિત્વ તત્ત્વ નિમિત્તોપદરૂપા ।

કામ્યાસ્વપ્નાસ્માનમાવૃણ્ણસોર્ધ તેભ્યો વિમુક્તઃ સ્વપ્નેવ શામ્યાતિત્ત

આ પ્રમાણે પિઠાન સાધાનો અને જોડાનો વિભાગ કરી પોતાની બોધ દ્રષ્ટિથી તત્ત્વનો નિર્ભય કરી અને પોતાના અપ્રમાને અખંડ બોધરૂપ અણી મિત્રતા પદાર્થોથી છુટીને પોતાની મેળે જ શાંત ઉ.

મદ્યાનદ્વયવચ્ચેર્નિરોપવિભવસ્તદા ।

તમાર્થનાચિકલ્પેન વદાદ્વિગામ્યદર્શનમ્ ॥

અર્થ નિષિષ્ટરૂપ સમાધિથી અર્પિત આત્માનું દર્શન થાય, ત્યારે દૃશ્યની અસ્તિત્વરૂપ આંકનો બીજકુલ તથા થાય ઉ.

સ્વપરિવિદ્યિતીયં વલ્પના મુદ્ધિદોષા-

સ્વમરતિ પરામાત્મન્યદ્રવ્યે નિર્વિશેષે ।

ને હમણે પદાર્થો છે, તેઓને જિવાન્માત્ર તથા કરી નેઓ
સ્વરૂપનો અપરોક્ષ અનુભવ કરે છે. તેઓને જ પ્રગટ
શબ્દોના અભાવ, પદાર્થ નાનો કરનારા બીજાઓને પ્રગટ
અભાવ નહિ

ઉપાધિદેહાન્વયેવ વિચરં ચોપાધ્યપંદિ સ્વયમેવ કેવલઃ ।

નમ્વાદુષાધેરિવપાય વિદ્યાન્વયેન્સદા કન્વયમાધિનિષ્ઠા ।

ઉપાધિઓના જેટલે લીધે પાતેજ ભિન્ન ભિન્ન રૂપમાં
અભાવ છે, અને ઉપાધિઓ દુરધાય ત્યારે પાતે એકલોજ
રહે છે. એટલામાટે પિદ્ધાને ઉપાધિનો લય થવા સાથે
મર્ચદા નિર્વિદ્ય સમાધિમાં નિષ્ઠા રાખવી.

માને સત્તો નરં શાન મદ્ધાવં દેકનિષ્ઠા ।

કીટકો ભયર્ ધ્યાનન્નરત્વાય કલ્પતે ॥

જેમ ભમરીનું ધ્યાન કરતો કીટક ભમરીપતું મેળવે છે,
તેમ એક નિરાશી પ્રજાનું ધ્યાન કરતો પ્રજા પ્રજાભાવને
મેળવે છે.

ત્રિયાન્તરાં શક્તિદવામ્ય કીટકો

ધ્યાવસાહિતં વત્સેદારમૃચ્છતિ ।

મર્ચવ યોગી પરમાત્મનન્નં

ધ્યાત્વા સમાયાનિ સદેકનિષ્ઠા ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 अथ श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रीकृष्ण उवाच ॥
 दृष्ट्वा तु पाण्डुपुत्रोत्तमांश्चरितान् सर्वदा
 आत्मनि संयुज्ज्वालायामग्नौ त्वां पाण्डुपुत्र ॥
 अथ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 दृष्ट्वा तु पाण्डुपुत्रोत्तमांश्चरितान् सर्वदा
 आत्मनि संयुज्ज्वालायामग्नौ त्वां पाण्डुपुत्र ॥

જાન્યવારી ૨૦૧૭ના અંકમાં આપણે જોયું હતું કે, ગુજરાતના કુલ જીડીપીમાં સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૫૭.૭૨% હતો. આમાંથી નાણાકીય સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૧૩.૭૨% હતો. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ગુજરાતના કુલ જીડીપીમાં નાણાકીય સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૨૬.૭૨% છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ગુજરાતના કુલ જીડીપીમાં નાણાકીય સેવા ક્ષેત્રનો હિસ્સો ૨૬.૭૨% છે.

५०९ दशगुण विद्यापदस्य सप्तमाःवि ।

निर्दिष्टां चानि गन्तव्यं चानि निर्दिष्टं चानि ॥

અવજી રાજા મનન દેવગઢા ના અધેડા લાજ ઈ, મનન
દેવગઢાં નિરિવાસનના લાજ અધેડા લાજ ઈ, અને નિરિવાસન
દેવગઢાં અમાધિમાં અનંત લાજ ઈ

निर्दिष्ट मन्त्रादिना ६ बुद्धिं मन्त्रादिपदसंयोजने भुवन् ।

आन्वयापह्नया वनोपनः पश्यन्तर्गतिविधिर्न भवेत्

નિર્ધારણ સમાપ્તિથી જ પ્રકૃતિત્વનો અપેક્ષા અનુભવ થાય છે, મનની બનિ વ્યવસ્થા હોવાને લીધે જીવ હોઈ પ્રકારથી થતો નથી, જીવ હોઈ પ્રકારથી થાય, નો તે રૂપ પરિવર્તનની પ્રતીતિથી નિશ્ચિત થાય છે.

કના રસને। અનુભવ થાય છે. એટલા માટે યોગીને પ્રયત્ન કરી અર્થેદા ચિત્તને। જ નિરોધ કરવો.

શર્ષ નિવરણમ્નિ તં નિવરણ મુર્ધાં ધ્યેયં યસ્ય ચ બુદ્ધિ-
સાશિનિ।

તં જોઈ દુર્જામ્નિ નિર્વિરત્યે ચિત્ત્યપ્ય શાન્તિ વરમાં મજસ્ય M
જાણીને। મનમાં, મનને બુદ્ધિમાં, બુદ્ધિને બુદ્ધિના સા-
ક્ષીમાં અને તે સાક્ષીને નિર્વિરત્ય પૂર્ણતિમામાં તથા કરી
પરમ શાંતિ પામ.

દેહમાણેન્દ્રિયમનોબુદ્ધ્યાદિધિરુપાધિધિ।

વૈયર્થ્યેભેઃ સમાયોગસ્તત્કારોડસ્ય યોગેનઃ ॥

દેહ, માણ, ઇન્દ્રિય, મન અને બુદ્ધિ વિગેરે ઉપાધિઓ-
માં જે જે ઉપાધિની સાથે વૃત્તિનો સમાગમ થાય, તે તે
ઉપાધિરૂપપણું યોગીને પ્રાપ્ત થાય છે.

તન્નિરુપ્યા મુનેઃ સમ્યક્સર્વોત્તરમણં મુક્તમ્ ॥

સેવ્યમે સદાનન્દરસાનુભવસ્થિતિઃ

યોગીને મધ્યની ઉપાધિઓની નિવૃત્તિથી સદાનામાં ઉપ-
સમવાણું સ્વરૂપમુખ અને સાચા આનંદ રચના અનુભવમાં
મળપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

અન્તરત્વાગોં ચરિત્ત્વાગોં ચિરકલ્પેવ મુચ્યેન।

ચિંતન કર, કે એથી મુક્તિ મળે.

एष स्वयंज्योतिरेवमासी विज्ञानकोशो निष्ठसत्यमसम् ।

સ્વયં વિષાઈનમસાદિભક્ષણમસન્દૃષ્ટાત્મનવાનુભાવપ ॥

૧૧૫ પ્રકાશ અને સર્વનો સાક્ષી એ આત્મા બુદ્ધિમાં નિર્ગત પ્રકાશ છે. તેા પરમ સત્યરૂપ એ આત્માને સદૃશ કરી અખટ રતિથી " તે પોતાનું જ સ્વરૂપ છે. " એવી જ્ઞાનના કર.

एतदाविज्ञानया कृपा मत्स्ययान्तरशून्यया ।

उद्धेतव्यान्विजानीयात्સ્વત્વદ્વયतया स्फुटम् ॥

અન્યત્મપદાર્થોની પ્રતીતિ વચનની અવિચ્છિન્ન વૃત્તિથી ચિંતન કરતો પુરૂષ એ આત્માને સ્ફુટ રીતે પોતાના સ્વરૂપ થી અલગી કરે છે.

अत्रामृत्यं तदीकृषमरयादिषु संत्यजन् ।

उदासीनतया तेषु तिष्ठेत्સ્फुटपटादिवत् ॥

નિર્લરૂપમાં આત્મપદ્ધાની દદ જ્ઞાનના કરતાં અને અ-
કાર વિગેરેમાં આ મપદ્ધાની જ્ઞાનના ઉપરી દેતાં મુનિએ
દેખવામાં આવતા થટ વિગેરે પદાર્થોમાં ઉડીસીન રહેવું.

विशुद्धमूलःकरणं स्वल्पे निवेश्य तातिष्ठत्परोपमात्रे ।

जनैः जनैर्निधल्लगामुपानयन्पूर्णं स्वमेवानुविष्टોકपेक्षतः॥

ન દશ્યતે કાશ્ચિદ્યં વિકલ્પઃ પ્રજ્વલ્યમાત્રઃ પરિશિષ્યતે તતઃ ॥

નિર્વિકલ્પ પરમાત્મરૂપ પરબ્રહ્મમાં ચિત્ત-ત્તિ સમાહિત થાય, ત્યારે આ કાંઈ પણ સંસારરૂપ વિકલ્પ દેખાતો નથી, દ્રશ્ય કહેવા માત્ર જ બાકી રહે છે.

અસત્કલ્પો વિકલ્પોઽયં વિશ્વામિત્તેકવસ્તુનિ ।

નિર્વિકારે નિરાકારે નિર્વિશેષે પિદા કુતઃ ॥

એક પર વસ્તુ જ સત્ય છે, માટે તેમાં જગત્તરૂપ આ વિકલ્પ-મિથ્યા છે. પરવસ્તુ બ્રહ્મ કે નિર્વિકાર, નિરાકાર અને નિર્વિશેષ છે. તેમાં ભેદ ક્યાંથી જ હોય ?

દ્રષ્ટૃદર્શનદશ્યાદિભાવશૂન્યૈકવસ્તુનિ ।

નિર્વિકારે નિરાકારે નિર્વિશેષે પિદા કુતઃ

નિર્વિકાર, નિરાકાર, નિર્વિશેષ અને જેમાં દ્રશ્ય, દર્શન કે દ્રશ્ય વિગેરેપદ્ધત્તું છે જ નહિ, એવી એક વસ્તુમાં ભેદ ક્યાંથી જ હોય ?

કલ્પાર્ણવ દ્વાત્પન્તર્પરિપૂર્ણકવસ્તુનિ ।

નિર્વિકારે નિરાકારે નિર્વિશેષે પિદા કુતઃ ॥

બ્રહ્મ કાળના સમુદ્રની પેઠે અત્યંત પરિપૂર્ણ, નિર્વિકાર, નિરાકાર, અને નિર્વિશેષ એકજ વસ્તુમાં ભેદ કેમ જ સંભવે ?

તેજસીવ તમો યમ પ્રભીતિ આન્તિકારણમ્ ।

દર્શિતં રજ્જુતર્ણદો વિરજ્યો આન્નિર્મલિનઃ ॥

આરોપિત પદાર્થે અધિભાગથી ભજ દોનો નથી, એમ
દિગંતે રજ્જુ અર્થે વિરજેના રજાનેમાં રખડ એકુ છે.
તથા ખાટે જે ભેદ રખાય છે તેનું મુજ અમ છે.

વિજગ્નં વિરજ્યોડયં વિનાશાયે વ કથન ।

અર્થઘર્ષ સમાર્થાદ પ્રત્યક્ષે વરાગ્યતિ
અ સંગારૂપ વિરજ્યનું મુજ વિલજ છે. વિલજ દોય,
રે દોય વિરજ્ય દોનો નથી. એટલા ખાટે પ્રત્યક્ષ
માત્રમા વિલજેણ સય કરી દે.

દિવાયે યત્નશોર્ષ કેવલાનન્દર્થ

તિરવ્વર્ષામિશ્ન નિસ્યુક્તં તિરીદ્ય ।

નિરવોષ જગનાથે તિષ્ઠન્ તિરિકલ્પે

હૃદિ વ્યવર્તિ વિદ્યાન્નમ્ પૂર્ણ સવાયૌ ॥

નિય દોયરૂપ, કેવળ આનંદરૂપ, સયળી રીતે ઉપમા
રહિત, નિય, મુજા, કિયા રહિત, અવધિ રહિત, આંકાદ્ય
નેતું, આંશ વિનાનું, તિરવ્વર રહિત અને વચનથી ન કરી
ચકાવ તેનું જે પૂર્ણ પ્રકાર છે, તેને વિદ્યાન પુરૂષ સમાધિમાં
અનુભવ કરે છે.

મહાતેવિકૃતિદ્યુર્વ્ય માવનાતીતમાર્થ

ચિત્તમાં જદાકે અને અંદર પ્રમાણદેનો રથ ચાલ્યો એ જ
હજી છે.

દૈવાદ્યથા પાત્રં લોભો લોપશ્ચાંપરિઃ પાત્રમ્ ॥

સ્વાનન્દ્યાનુભવાદ્યાનિર્ગેરૈરોપરેઃ પાત્રમ્ ॥

વેશામ્યજું હજી લોપ છે, લોપજું હજી ઉપરામ છે, અને
ઉપરામજું હજી પાત્રાના સ્વરૂપાનંદના અનુભવથી થતી
પરમ શાંતિ છે.

વધુચ્ચેષ્ઠાપદઃ પૂર્વર્ધ્વ નુ નિષ્કલ્મ્ ॥

નિરૂપિઃ પરમા સ્ફીટાન્નદોઽનુપદઃ સ્વતઃ ॥

સ્વદુઃસ્વપ્નનુદ્રેમો વિદ્યાયાઃ સ્મૃતં પાત્રમ્ ॥

પરકુર્વં શ્રાન્તિવેશ્ઠાર્થાં નાનાકર્મ લુપ્તપિત્તમ્ ॥

વધાપતો વિવેકેન તત્કર્મ કર્તુર્મર્શિતે ॥

એ શાંતિ ન થાય તો ઉપરામ બન્યો છે, ઉપરામ ન
થાય તો લોપ વેશામ્ય બન્યો છે. નિરૂપિ, પરમ તૃપ્તિ, સ્વદઃ
સ્થિત, અનુપમ આનંદ અને અંસારના દુઃખોથી ઉદ્દેગ સ-
દિનપક્ષે એ પ્રકારિયાના હજકૂપ છે. શાંતિના વખતમાં
એ કાંઈ અનેક નકારાં કમેઈ થયાં હોય, તેવાં કામી વિવેક
વેદા થયા પછી ન જ થાય.

વિદ્યાપક્ષે સ્વાદસ્યો નિરૂપિઃ પ્રતિષ્ઠિતજ્ઞાનપક્ષે વર્દિહિતમ્ ॥

સ્વપ્નાચોદતભોગ્યભોગકલ્પનો નિદ્રાલુલ્લસલવત્ ॥

સ્વપ્નાલોકિતલોકવજ્રગદિદં વચ્ચન્કચિદ્વચ્ચધી-

રાસ્ત્રે કશ્ચિદનન્તપુષ્પફલમુગ્ધન્યઃ સ વાન્યો મુખિ ॥

સદા ૫ દ્વાકારવચ્ચાએ રહેવાને લીધે જેનું વિષયોનું અનુ-
અધાન નિદ્રા પામેલા માણસની જેમ પુટી પડયું છે એવા,
બીજાએએ નિષેદન કહેલા કોન્ય પદાર્થને જાણતી પેટે
ભોગવનાર અને આ જગતને સ્વપ્નમા દેખવામા આવતા
લોકોની પેટે દેખતો વિયતમત્ત યોગી કાંઈ સ્વપ્નમા બેસી
રહે છે. એવા યોગીને જ અનંત પુણ્યના ફળોને ભોગવ-
નાર અને પૃથ્વીમા માનવા યોગ્ય જાણવો.

વિયતમત્તો યનિરર્થ યઃ સદાનન્દમનુભે ॥

બ્રહ્મણ્યેય વિલીનામ્યા નિર્વિકાગો વિનિર્ગત્યયઃ ॥

નિર્વિકાર, ક્રિયા રહિત અને બ્રહ્મમાં જ લીન થતિવાળો
જે યોગી સદા આનંદમાં રહેતો હોય, તેને વિયતમત્ત
(નિર્લસ બુદ્ધિવાળો) સમજવો.

બ્રહ્માન્દનોઃ સાધિતંયોરવ યાચાદગાદિની ॥

નિરિકત્ત્વા ય વિન્યાસા ર્ગણઃ રજોનિ કથ્યતે ॥

ઉપાધિઓને દૂર કરી બ્રહ્મ તથા આત્માની એકતામાં
પરોપેક્ષી વિકલ્પ રહિત અને બ્રહ્માકાર જે શુભિ હોય, તે

સ્વપ્નોર્થોદયમોગ્યભોગકન્થો નિદ્રાલુચ્છાલવત્ ॥

સ્વપ્નાલ્લોચિતલોચનઝમ્મર્ગદિદં પદ્યન્કચિદ્ભ્રમ્યથી

રામેને શાશ્વદનન્તપુષ્પફલભુગ્ધન્યઃ સ માન્યો ભુવિ ॥

સદા ૫ દ્વાદશપણાએ રહેવાને લીધે જેનું વિષયોનું અનુ-
અધાન નિદ્રા પામેલા માણસની જેમ મુટી પડ્યું છે એવા,
બીજાઓએ નિવેદન કરેલા કોઃય પદાર્થને બાળકની પેઠે
ભોગવનાર અને આ જગતને સ્વપ્નમા દેખવામા આવતા
લોકોની પેઠે દેખતો સ્થિતપ્રજ્ઞ યોગી કેાઈ સ્થળમા બેસી
રહે છે. એવા યોગીને જ અનંત પુણ્યના ફળોને ભોગવ-
નાર અને પૃથ્વીમાં માનવા યોગ્ય લક્ષણો.

સ્થિતપ્રજ્ઞો યનિરયં યઃ સદાનન્દમાનુતે ।

પ્રત્યક્ષેવ ચિત્તીનાત્મા નિર્વિકારો વિનિર્વિક્રયઃ ॥

નિર્વિકાર, ક્રિયા રહિત અને પ્રદ્વમાંજ લીધે વૃત્તિવાળો
જે યોગી સદા આનંદમાં રહેતો હોય, તેને સ્થિતપ્રજ્ઞ
(નિશ્ચલ સુદિવાળો) ગમશે.

પ્રદ્વાત્મનોઃ શાંષિતયોરચ માચાશ્વત્થિની ।

નિર્વિકલ્પા ચ ચિન્માષા વૃષિઃ પ્રજ્ઞેનિ કથ્યન્તે ॥

ઉપાધિઓને દૂર કરી પ્રદ્વ તથા અત્માની એકતામાં
પહોંચેલી વિકલ્પ રહિત અને પ્રદ્વાદાર જે શુદ્ધિ હોય, તે

પ્રજ્ઞા કહેવાય છે.

સુસ્થિતાર્મા મહેઘસ્ય સ્થિતપ્રજ્ઞઃ સ ઢચ્યેતે ।

યસ્ય સ્થિતા મહેઘપ્રજ્ઞા યસ્યાનન્દો નિરન્તરઃ ॥

મપ્રજ્ઞો વિસ્મૃતપ્રાયઃ સ જીવન્મુક્ત ઇપ્યને

એવી પ્રજ્ઞા જેને સારી રીતે સ્થિરતા પામેલી હોય, તે સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે. જેની પ્રજ્ઞા સ્થિરતા પામેલી હોય, જેને આનંદ નિરંતર વર્તતો હોય, અને જે પ્રપંચને પ્રાયે બુલી ગયો હોય, તે જીવન્મુક્ત કહેવાય છે.

શ્રીમદ્ધર્માગિ જાગર્તિ યો જાગ્રદ્ધર્મજિતઃ

બોધો નિર્વામનો યસ્ય સ જીવન્મુક્ત ઇપ્યતે ॥

બુદ્ધિ સ્થિત મયા પછી પણ જે જાગ્રત હોય, જાગતાં છતાં પણ જાગતા પર્મથી સદિત હોય, અને જેને બોધ વસના સદિત હોય, તે જીવન્મુક્ત કહેવાય છે.

શાન્ત િદા વચ્ચન કલાશ્ત્રત્રિપિ નિકલ્પઃ ।

યસ્ય ચિત્તં ચિન્તિશ્ચન્તં સ જીવન્મુક્ત ઇપ્યતે ॥

જેને શાન્ત અને ચિન્તિશ્ચન્ત અસમાન શાન્ત થકું હોય, જે પાતે કલાશ્ત્રત્રિપિ છતાં પણ કલાશ્ત્રત્રિપિ પડે વર્તતો હોય, અને જેનું ચિત્ત ચિન્તિશ્ચન્ત સદિત હોય, તે જીવન્મુક્ત કહેવાય છે.

વર્તમાનેઽપિ દેહેઽસ્થિઞ્ચપાવદનુવાર્તનિ ।

અરન્તાપમનાભાવો ઝીવન્મુક્તસ્ય સ્તુતણમ્ ॥

છાયાની પેઠે અનુસરનારો, આ દેહ વિદ્યમાન છતાં યજ્ઞ તેમાં જેને અહંતામનતા ન હોય, તેને હવન્મુક્ત સમજવો.

અતીતાનનુસન્ધાનં મારેષ્વદવિચારણમ્ ।

ઝંઙાસોન્યયપિ યાત્રં ઝીવન્મુક્તસ્ય સ્તુતણમ્ ॥

જે માણસ જાગેલી પાતનું કમરબાંધ ન કરતો હોય, અરિષ્ટ પાતનો વિચાર ન કરતો હોય, અને સવળામાં ઉદાસીન રહેતો હોય, તેને હવન્મુક્ત સમજવો.

ગુણરોષકિંચિદેઽસ્થિન્સ્વધર્મેન વિસ્રજાણે ।

સર્વથ સમદાકિંત્વં ઝીવન્મુક્તસ્ય સ્તુતણમ્ ॥

શુભ દોષથી ભરેલા અને સ્વભાવથી જ વિલક્ષણતાવાળા આ પ્રપંચમાં જેની નજર સર્વથ સમાન હોય છે, તે હવન્મુક્તનું સ્તુતણ છે.

દૃષ્ટાનિદૃશ્યસંપાત્તૌ ભવદાઝ્ઞેનપાત્માનિ ।

રમયમાવિચારિત્વં ઝીવન્મુક્તસ્ય સ્તુતણમ્ ॥

હવે કે અનિદૃશ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ થતા સમદૃષ્ટિપદ્ધતિથી જેનું મન સદા નિર્વિઘ્ન રહે, તે હવન્મુક્તનું

બ્રહ્માનન્દરસસ્વાદાસક્રત્ચિત્તતથા યતેઃ ।

અન્તર્વાહિરવિજ્ઞાનં જીવન્મુક્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

બ્રહ્માનન્દનો રસ આખવામાં ચિત્ત આમુક્ત હોવાને ક્ષીણે
જેને અંદરના અને બહારના વિષયોનું અનુસંધાન ન રહે,
તેને જીવન્મુક્ત સમજવો.

દેહેન્દ્રિયાર્દાં કર્તવ્યે મમાદંભાવવર્જિતઃ ।

ઔઘાસીન્યેન યસ્તિષ્ઠેત્ત જીવન્મુક્તલક્ષણમ્

દેહ તથા ઇન્દ્રિય વિગેરેમાં અને બીજા કામ કાજમાં
અહંતાથી અને મમતાથી રહિત થઈ જે સર્વદા ઉઘાસીન
પણાથી રહેતો હોય, તે જીવન્મુક્તના લક્ષણવાળો છે.

વિજ્ઞાત આત્મનો યસ્ય બ્રહ્મભાવઃ શ્રુતેર્વત્તાત્ ॥

મક્વન્ધવિનિર્મુવતઃ સ જીવન્મુક્તલક્ષણઃ ॥

જેણે શ્રુતિના જોરથી પોતાનું બ્રહ્મપણું જાણેલું હોય,
અને જે સંસારના બંધનથી છુટેલો હોય, તે જીવન્મુક્તના
લક્ષણવાળો મમજવો.

દેહેન્દ્રિયેષ્વદંભાવ इदंभावस्तदन्यके ।

યસ્ય નો મવત કાપિ સ જીવન્મુક્ત ઇપ્યતે ॥

જેને કદીપણ દેહ કે ઇન્દ્રિયો ઉપર અહંપણું અને બીજા
પદાર્થો ઉપર ઇદંભાવ (આ વસ્તુ સત્ય છે એવો ભાવ)

ન થતો હોય, તેને હવ-મુક્ત સમજવો.

ન મત્યમ્વક્ષણો મેદં વદાપિ પ્રદ્યસર્ગયોઃ ।

પ્રથ્વા યો વિજ્ઞાનાતિ સ જીવન્મુક્તલક્ષણઃ ॥

જે પુરૂષ પોતાની જુદીથી કદી પણ હવ ત... જાણના બેઠને કે જાણ તથા જન્મતના બેઠને બાણતા નથી, તે હવ-મુક્તના લક્ષણવાળો બાણવો.

સાશુભિઃ પૂઝયમાનેઽસ્મિન્પીઠ્યમાનેઽપિ દુર્મર્તઃ ।

સમભારો મયેયસ્ય સ જીવન્મુક્તલક્ષણઃ

સારા માણસો એ શરીરની પૂજા કરે, અથવા ખરાબ માણસો એને પીડા કરે, તે પણ એવા પૂજના અને પીડાના ભાવમાં જેનો સમભાવ રહે છે, તે હવ-મુક્તના લક્ષણવાળો બાણવો.

एव प्रविष्ट विषयाः फेरिन् नदीप्रवाहा इव कश्चित्तथै ।

जीयन्ति मन्वायतया न विविषामुत्पादयन्त्येव परिर्विमुक्तः ॥

જીભઓએ પ્રેરેલા વિષયો સમુદ્રમાં નદીઓના પ્રવાહની જેમ જેમાં પ્રવેશ કરી જાકરૂપપણાએ લીન થઈ બાક, પણ કોઈ પ્રકારની વિદ્વિષા પેતા ન કરે, તે થતિ હવ-મુક્ત બાણવો.

विज्ञातप्रत्यवसरस्य पयापूर्वं न संशयिः ।

અસ્તિ ષેષ સ વિજ્ઞાતઘણમાવો ઘર્મિર્મુક્તઃ ॥

જેવો બ્રહ્મ તત્ત્વ બલેલ હોય તેને અંચાર આગળના જેવો રહેતો જ નથી. અને જો આગળના જેવો તેને રહેતા હોય, તો તેને બ્રહ્મ તત્ત્વથી અબાધ્યે: અને બદિર્મુખ સમજવો.

પ્રાચીનકામનાવેગાદર્શા મંસરતીતિ ચેન્ ।

ન સદેકલ્પાવેજ્ઞાનાન્મન્દીમવનિ વાસના ॥

“ પૂર્વની વાસનાના વેગથી લુપ્ત-મુક્ત પણ જન્મ મરણને પામે ” એવી ચંકા રાખવી નહિ કારણ કે બ્રહ્મની એકતા જણાયાથી વાસના મટ થઈ જાય છે.

અત્યન્નકામુકમ્ય પિ શૂનઃ કુષ્ટતિ માતરિ ।

તર્થવ પ્રાર્થાણ જ્ઞાતે પુર્ગાનન્દે યત્નાયિણઃ ॥

નિદિષ્યામનશ્ચોષસ્ય વાણ્યત્યય રૂપ્યતે ।

મયોતિ શ્રુતિરેતમ્પ્રમાણ્યં વસદર્શનામ્ ॥

જેમ અત્યંત કામી પુરુષની વૃત્તિ પણ પોતાની મા ઉપર કુદિત થઈ જાય છે, તેમ પૂજારિદ બ્રહ્મને જાણી નિદિષ્યામનમા લાગનાર વિદ્વાનની વૃત્તિ પણ વિષયો ઉપર કુદિત થાય છે. લુપ્ત-મુક્તને કંઈક પ્રતીતિ થાય છે, તો એટલું તેનું પ્રાર્થન છે, એમ મુક્તિ રહે છે.

મુસ્તાઘનુમરો વાપધાવત્મારખ્યામેષ્યતે ।

ફનોદયઃ ક્રિષાપૂર્ણો નિષ્ક્રિયો ન દિ કુષવિત્ ॥

જ્યાં મુખી મુખ વિમેરેનો અનુભવ થતો હોય, ત્યાંમુખી પ્રારબ્ધ છે, જેમ માનવામાં આવે છે. કારણ કે કુળનો ઉદય દિધાથી જ થાયછે. દિધા વિના કદી જનનો નથી.

અહં દ્રષ્ટોતિ વિજ્ઞાનાત્કલ્પકાંટીશતાર્જિતમ્ ।

મંચિતં વિલયં વાતિ મ્મલોધાત્સ્વમ્મર્મચત્ ॥

જેમ જામન સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં સ્વપ્નમાં થતાં કર્મે લય પામે છે, તેમ “ અહંજમ ” એટલે હું જહા હું જેવું જ્ઞાન થતાં સેંકડો અને કરોડો કર્મોમાં થએલાં સચિત કર્મોને લય થાય છે.

વસ્તુર્ન દરાગ્રેયલાવાં પુર્વં વા વાપગુસ્વળમ્ ।

ગુપ્તોત્પિતસ્ય કિં તત્સ્યાત્સ્વર્ગાય નરવાય વા ॥

સ્વપ્નના મમલમાં જે બારે પુણ્ય કે પાપ કરવામાં આનુ હોય, તે પુણ્ય કે પાપ શું સ્વપ્નમાંથી જાગેલાને સ્વર્ગ કે નરક આપી શકે છે ? નથી જ આપી શકે.

દામદમ્ભમુદાસીર્નં પરિજ્ઞાય નમો વથા ।

ન સ્મિપ્યતિ વ પર્ષ્કિચિષ્કદાચિદ્ધાવિકર્મધિઃ ॥

આગાશની માફક પોતાના સ્વરૂપને અસત્ અને ઉદા-

સીન જાણ્યા પછી પુરૂષને અવિધ્યકાળનાં કર્મે કદી પણ કાંઈ સ્પર્શ કરી શકતા નથી.

ન નમો ષટયોગેન સુરાગન્યેન લિપ્યતે ।

તયાત્મોપાધિયોગેન તદ્દર્મેનૈવ લિપ્યતે ॥

આકાશને ઘટનો યોગ છતાં ઘટમાં રહેલ મઘનો મધ તેને લાગતો નથી, તેમ આત્માને ઉપાધિનો યોગ છતાં પણ તે ઉપાધિના ધર્મેથી લેપ પામતો નથી.

જ્ઞાનોદયાત્પુરારબ્ધં કર્મ જ્ઞાનાન્ન નશ્યતિ ।

અદત્વા સ્વફલં લક્ષ્યમુદિશ્યોન્મૃષ્ટવાણસન્ ॥

જ્ઞાન થયા પહેલા જેના ફળ થવાનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો છે, એવું કર્મ (પ્રારબ્ધ) નિશ્ચય પાડવાના ઉદ્દેશથી છુટી થુકેલા બાણનીપેટે પોતાનું ફળ લીધા વિના નાશ પામતું નથી.

વ્યાઘ્રબુદ્ધ્વા વિનિર્મુક્તો યાણઃ પશ્ચાન્ન મોમનાં ।

ન તિષ્ઠતિ છિન્નત્યેવ લક્ષ્યં વેગેન નિર્મલમ્ ॥

ગાયને વાધ સમજી મુકવામાં આવેલ બાણ પાછળથી ગાય જાણવામાં આવે તો પણ ઉભું રહેતું નથી. પણ વેગથી ભરેલું હોય નિશાનને કાપી જ નાંખે છે.

પ્રારબ્ધં વલ્લવત્તરં સ્તલુ વિદાં મોગેન તસ્ય સયઃ

સમ્પ્રગ્જ્ઞાનહુતાશનેન વિલયઃ પ્રાક્સંચિતાગામિનામ્ ।

દાદ્યાત્મૈરદમરેદય તન્મયતયા યે મર્વદા સંરિપતા-

સ્નેર્ષા તદિતયં મ દિ શરિદપિ ધર્મૈર તે નિર્ગુણમ્ ॥

શાળીઓનું પણ પ્રારબ્ધ જોવાનું હોય છે, તેથી તે પ્રારબ્ધનો જોગથીજ અથવા ધાય છે, અને સચિત તથા અ-
વિધ્વના ક્રમોનાં તે પ્રથમ જ થયાર્થ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિથી
હવે થઈ જાય છે. પરંતુ જેઓ અથવા સ્વરૂપની એકતા જોઈ
સદા જાગ્રમય જ થઈ રહેલ હોય છે, તેઓને પ્રારબ્ધ,
સચિત કે ક્રિયામાણ માટેના એકે કર્મ હોવાં નથી. શાળી
કે તેઓ નિર્ગુણ અથવા છે.

ઉપાધિનાદાન્વયરિહીનકેવલપ્રજ્ઞાત્પર્નવાત્માનિ તિષ્ઠતો મુનેઃ ।
પ્રારબ્ધમજ્ઞાવરુથા ન ગુણઃ સ્વપ્રાર્થમશ્વબ્ધરુપેવ જાગ્રતઃ ॥

ઉપાધિના આધાસથી રહિત કેવળ અથવા જ પોતામાં
રહેનાર મુનિનું પ્રારબ્ધ અવશેષ રહે છે, એમ કહેવું યોગ્ય
નથી. " જગેશ્વર મનુષ્યને સ્વપ્ન સંબંધી પદાર્થોના સંબં-
ધ રહે છે. " એમ કહેવું સંબંધિત નથી.

ન દિ મયુદ્ધઃ મનિમામદેદે દેહોપયોગિણિ ચ મયમે ।

કરોત્પદન્તાં મમતામિદન્તાં કિન્તુ સ્વયં તિષ્ઠતિ જાગ્રતે ॥

જગેશ્વરે માણસ સ્વપ્નના દેહમાં તથા તે દેહના ઉપયો-
ગી પ્રપંચમાં અહંતા, અમતાને, કે ઇદંતાને કર્મો નથી.
પણ જાગ્રતથી જ બચહાર કરે છે.

ન તસ્ય મિદ્યાર્થસમર્થનેચ્છા ન સંગ્રહસ્તજ્જગતોઽપિ દૃષ્ટઃ ।

તથાનુવૃત્તિર્યદિ चेन्मृगार्थे न निद्रया मुक्त इतीष्यते ध्रुवम् ॥

જાગેલા માણસને સ્વપ્નના મિથ્યા પદાર્થનું સમર્થન કરવાની ઇચ્છા હોતી નથી, અને સ્વપ્ન સંબંધી જગતનો સંગ્રહ પણ હોતો નથી. જો જાગૃતમાં પણ સ્વપ્ન સંબંધી મિથ્યા પદાર્થની અનુવૃત્તિ હોય, તો તે માણસને નિદ્રાએ ઊડયો જ નથી, એમ સમજવું.

तद्वत्परे ब्रह्मणि वर्तमानः सदात्मना तिष्ठति नान्यदीक्षते ।

स्मृतिर्यया स्वप्नविलोક્તિार्ये तथाविदः प्राशनपोचनादौ ॥

પરબ્રહ્મમાં રહેનારો પુરુષ સદૃષ્ટ રહે છે, પણ બ્રહ્મ વિના કાંઈ બીજું દેખતો નથી. જેમ જાગેલા માણસને સ્વપ્નમાં જોએલા પદાર્થનું સ્મરણ રહે છે, તેમ સદૃષ્ટ રહેનારા પુરુષને પણ જોજન અને મહોત્સર્ગ વિગેરે કાર્યમાં બ્યવહારનું સ્મરણ રહે છે.

कर्मणा निर्मितो देहः प्रारब्धं तस्य कल्प्यताम् ।

नानादेरात्मनो युक्तं नैवात्मा कर्मनिर्मितः ॥

દેહનું નિર્માણ કર્મથી છે, તેથી પ્રારબ્ધ દેહનું છે, એમ કલ્પના બહો કરવામાં આવે, પણ આત્મા જનાદિ હોવાથી કર્મોએ તેનું નિર્માણ કરેલું નથી. આત્માનું પ્રારબ્ધ છે, એવી કલ્પના કરવી યોગ્ય નથી.

અર્જો નિઃઃ સામ્યત્વ ઇતિ મૂને શ્રુતિસ્મોષરાદ્ ।

મદાત્મના તિષ્ઠતોઽસ્ય કુતઃ મારબ્ધકલ્પના ॥

‘આત્મા અજન્મા, નિઃશ્ચ અને યાઃચિત્ત છે’ એમ સત્ય વચનવાળી યુતિ કહે છે. માટે આત્મારૂપે રહેનાર મુનિને મારબ્ધની વિધિ કહેમ જ સંભવે ?

મારબ્ધે નિરૂપાને તદા યદા દેહાત્મના સ્થિતિઃ ।

દેહાત્મભાનો નૈવેદ્યઃ મારબ્ધે ત્યગ્વતામતઃ ॥

દેહરૂપે સ્થિતિ હોય તો મારબ્ધ સિદ્ધ થાય છે, પણ મુનિની દેહરૂપે સ્થિતિ સ્વીકારવામાં આવતી જ નથી. માટે મારબ્ધને ઈચ્છી દેવ.

દારીરમ્યપિ મારબ્ધકલ્પના ભ્રાંતિરેવ હિ ।

અધ્યક્ષસ્ય કુતઃ સત્ત્વમત્પસ્ય કુતો જામિઃ ॥

અજ્ઞાતસ્ય કુતો જાનઃ મારબ્ધમરુતઃ કુતઃ ।

જ્ઞાનેનાજ્ઞાનકાર્યસ્ય સમૂલસ્ય રૂપો યદિ ॥

તિષ્ઠત્યર્થ કાર્ય દેહ ઇતિ શક્યુત્તરો જદાન્ ।

સમાધાનું વાચ્યદષ્ટ્વા મારબ્ધં વદતિ શ્રુતિઃ ।

ન તુ દેહાદિસત્કલ્પરોપનાય વિધિયતામ્ ॥

દેહતુ મારબ્ધ ॥ એ કલ્પના પણ વાસ્તવિક રીતે ભ્રાંતિ રૂપ જ છે. કારણકે અધ્યક્ષત્વપદ્ય સાચો હોતો નથી, ખોટા

નો જન્મ થયો નહીં, નહીં જન્મેલાને મરણ હોય
 નથી, અને નહિ મરેલાને પ્રારંભ હોતું નથી. “જ્ઞાનથી અજ્ઞાન
 કાર્યનો સમૂલ નાશ થતો હોય, તો પછી આ દેહનું રહેવું
 કેમ સંભવે ? ” એવી ચંકાવાળા જડ પુરુષોનું સમાધાન કરવા
 સારજ શ્રુતિએ “પ્રારંભ રહે છે” એમ બાહ્ય દૃષ્ટીથી કહેલ
 છે, પણ વિદ્વાનોને “દેહ વિગેરે અન્ય છે” એમ સમજાવવા
 સારજ કહેલ નથી.

परिपूर्णमनाद्यन्तमप्रमेयमर्वाक्रयम् ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥

પરિપૂર્ણ, અનાદિ, અનંત, પ્રમાણથી અગમ્ય અને
 વિકાર રહિત બ્રહ્મ એક જ અને અદ્વિતીય છે. અહીં જડ
 જીવ કાંઈ છે જ નહિ.

सद्रूपं चिद्रूपं आनन्दरूपं, नित्यं અને કિંવા વ્યવસ્થિત

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥

સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ, આનંદરૂપ, નિત્ય અને કિંવા વ્યવસ્થિત
 બ્રહ્મ એક જ અને અદ્વિતીય છે. અહીં જડ જીવ
 છે જ નહિ.

प्रत्यगेकरसं पूर्णमनन्तं सर्वतोमुखम् ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥

પ્રત્યક્ષ, સ્પર્શ, રૂપ, અને અન્ય અને આદિ તથા મુખવાનું
અક્ષર એક જ અને અદ્વિતીય છે. અહીં જુદું જુદું કાંઈ છે
જ નહિ.

અદેવમનુષાદિવચનાદેવવચનાભયમ્ ।

एकमेवादृत्यं ब्रह्म नेह नानास्मि विचन ॥

ઉપર શાખ નહિ તેવું, તર્ક ન શાખ તેવું. લેવાય
નહિ તેવું અને આશય વિનાનું બ્રહ્મ એક જ અને અદ્વિ-
તીય છે. અહીં જુદું જુદું કાંઈ છે જ નહિ.

निर्गुणं निर्वच्यं सूक्ष्मं निर्विकल्पं निरङ्गुलम् ।

एकमेवादृत्यं ब्रह्म नेह नानास्मि विचन ॥

નિર્ગુણ, કલા રહિત, સૂક્ષ્મ, નિર્વિકલ્પ અને નિર્દંબન
અક્ષર એક જ અને અદ્વિતીય છે. અહીં જુદું જુદું કાંઈ
છે જ નહિ.

अत्रिरूपस्वरूपं दम्भनोपापादगोचरम् ।

एकमेवादृत्यं ब्रह्म नेह नानास्मि विचन ॥

મન કે વાણી જેને પરોંપી શકતી નથી તે વુ અને જેટલું
સ્વરૂપ નિરૂપણ થઈ શકે નહિ તેવું બ્રહ્મ એક જ છે, અને
અદ્વિતીય છે. અહીં જુદું જુદું કાંઈ છે જ નહિ.

नानामूर्तं दहनः निर्जं हर्जं सुद्धमनोदहम् ।

एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन ॥

સત્ય, પરિપૂર્ણ, સ્વતઃસ્થિત, શુદ્ધ, જ્ઞાનરૂપ અને ને
આવી રીતનું છે જેણે કદી શકાય નહિ તેવું બ્રહ્મ એક
જ અને અદ્વિતીય છે. અહીં જુદું જુદું કંઈ નહિ.

निरस्तरागा विनिरस्तयांगाः शान्ताः सुदान्ता यवयो महान्ताः॥

विहाय सर्वं परमेतदन्ते प्राप्ताः परां निर्हेतिमात्मयोगात् ॥

રાગ જેણે ફેંકી દીધો છે, ભોગ જેણે છોડી દીધો છે,
જ્ઞાત અને જ્ઞાત દ્વિય મહાત્મા સંસ્કારોના તત્ત્વ જાણી તેના
દત્તમ પરિણામમાં આત્માના યોગ્ય પરમ સુખને પામેલા છે.

भवानपीदं परत्त्वमात्मनः स्वरूपमानन्दधर्मं विचार्य ।

विभूय मोहं स्वमनःप्रकारिणतं मुक्तः कृतार्थो भवतु प्रबुद्धः॥

તું મહા આ પરતત્ત્વરૂપ અને આનંદધર્મ આત્માનું સ્વ-
રૂપ વિચારી અને મોહના મનથી કલ્પેલા મોહને ટાળી
દઈ મુક્ત, કૃતાર્થ અને પ્રબુદ્ધ થા.

समाधिना साधुचिन्दित्रह्यात्मना दद्यात्तत्तत्त्वं स्फुटयोगचक्षुषा ।

निःસंशયं सम्यग्बोधिसत्त्वेच्छूतः एदार्यो न पुनर्द्विरल्पते ॥

સમાધિથી સારી રીતે નિશ્ચલ યજ્ઞેલ જુદિવડે સ્ફુટ
બોધરૂપ સધુથી આત્માના તત્ત્વનું અવલોકન કર. ને સાં-
જળેલો પદાર્થ સારી રીતે નિઃસંશય રીતે જોવામાં આવે તેો

પછી તેમાં કોઈ પ્રકારનો વિકલ્પ રહેતો જ નથી.

સ્વસ્વાવિશ્યાવન્યસમ્યંચપોક્ષાત્મત્વજ્ઞાનાનન્દરૂપાત્મહૃદયો ।

નાસં દુષ્ટિર્દોષોક્તિઃ પ્રમાણં ચાન્તઃ સિદ્ધા સ્વાનુભૂતિઃ
પ્રમાણમ્ ॥

પોતાના અવિચારપ બંધનના સંબંધથી છુટકો થતાં
સત્ય જ્ઞાન અને આનંદરૂપ આત્માની પ્રાપ્તિ થવામાં શા-
સ્ત્ર, મુદ્રિ અને ગુરૂના વચન તથા અંદર સિદ્ધ થએલો
પોતાનો અનુભવ પ્રમાણરૂપ છે.

ચમ્પો મોક્ષઃ શોભધ ચિન્તારોમ્યધુષાદયઃ ।

સ્તૈર્નિવ યેવા મગ્ધાને પરંપામાનુષાનિકમ્ ॥

બંધ, મોક્ષ, તૃપ્તિ, ચિંતા, આરોગ્ય અને ક્રુધા વિગેરે
પદાર્થો પોતાના જ અનુભવમા આવે છે. બીજાઓને તેઓ-
નું જે જ્ઞાન થાય છે, તે તેા અનુમાનથી થાય છે.

તત્કાસ્થિના શોષયન્તિ ગુરવઃ શ્રુતયો યથા ।

મગ્ધયૈવ તસોદ્દિદાનેષિરાનુવૃત્તૈતયા ॥

શ્રુતિઓની માફક ગુરૂઓ પણ તટસ્થ રહીને સમજાવે
છે, માટે વિદ્વાન પુરૂષે ઇચ્છતા અનુમત્તવાળી પોતાની જુ-
દ્ધિથી જ તરફું જોઈએ.

સ્વાનુભૂત્યા સ્વપં જ્ઞાત્વા સ્વપાત્માનમસ્રિઙ્ઠિતમ્ ।

સંસિદ્ધઃ સન્મુલ્લેખિતોઽર્થઃ કલ્પાત્મનાત્માને ॥

પોતાના અનુભવથી જ પોતે જ પોતાના આત્માને અ-
ધિકૃત બાળી સિદ્ધ થઈ પોતાને જ નિર્વિકલ્પ રૂપે પ્રતી-
તી રહેવું.

વેદાન્તસિદ્ધાન્તનિરુક્તિરેવા પ્રજ્ઞા જીવઃ સકલ જગદ્ધ ॥

અલ્પાન્તર્યામીસ્થિતિરેવ મોક્ષો વ્રત્તાદિતીયે શ્રુતયઃ પ્રમાણમ્ ॥

“ હવે અને સઘળું જગત્ પ્રજ્ઞ છે, અને અલ્પાન્તર્યામી
રહેવું એ જ મોક્ષ છે.” એટલું જ વેદાન્તના સિદ્ધાન્તો કહેવું
છે. પ્રજ્ઞના અદ્વિતીયપણામાં શ્રુતિઓ પ્રમાણ છે.

इति गुरुवचनाच्छ्रुतिप्रमाणात्परमवगम्य सतत्त्वमात्मयुक्त्या ॥

મહામિતકરણઃ સમાદિતાત્મા કચિદ્ચલાકૃતિરાત્માનિષ્ઠિતોઽમૂત્ ॥

આ પ્રમાણે શુદ્ધના વચનથી અને અતિરૂપ પ્રમાણથી
વિચાર કરી પોતાના પરમતત્વને બાળી જેની ઇદ્રિયો શાંત
થઈ મન સમાધિત થયું હોય, એવો શિષ્ય કોઈ સ્થળમાં
નિર્વિકલ્પ સમાધિ કરી રહેલો છે.

કાશ્ચિત્કાલં સમાધાય પરે વ્રત્તાણિ માનમમ્ ॥

ઉત્થાય પરમાનન્દાદિદં વચનમબ્રવીત્ ॥

કેટલાક સમય સુધી પરબ્રહ્મા એ રીતે મન રચાવન
કરી પછી તે સમાધિમાંથી ઉઠી તે શિષ્યે પરમ ‘માન’ને

લીધે નીચે પ્રમાણેનાં વચનો કહ્યાં.

બુદ્ધિર્વિનશ મચ્છિતા પ્રવૃત્તિર્મહાત્મનોરેકનપાપિગત્યા ।

इदं न जानेऽप्यनिदं न जाने किं वा कियद्वा सुखमस्त्यपारम् ॥

હવે અને જાણની એકતાનો અનુભવ થવાને લીધે મારી બુદ્ધિ ગળી અધ હતી, પ્રવૃત્તિ નાશ પામી હતી, હું દશ્ય પદાર્થને જાણુનો ન હતો, અદશ્ય પદાર્થને જાણુનો ન હતો, અને એ મુખ અપાર હોવાને લીધે તે કેવી રીતનું અને કેટલું હતું, એ પણ કહી શકતું નથી.

वाचा वक्तुमक्षयमेव मनसा यन्तुं न त्वा शक्यमे

स्वानन्दामृतपूरिपरमम्याમ्युપैर्भवम् ॥

अम्भोरात्रिविशीर्भवापि कश्चिन्नाभावं यजन्ये मनो

यस्यांशोऽश्लेषं विशीनमधुना नन्दात्मना निर्वृतम् ॥

સ્વરૂપાનંદરૂપી અમૃતના પૃથ્વી ભરેલા પરબ્રહ્મ સાગરનો મહિમા વચનથી કહી શકાતો નથી, અને મનથી ધારી શકાતો નથી. કે જે મહિમાના અંશના અંશ અને તેના પણ અંશમા સાગરમાં પડેલા વૃદ્ધિના દરની માફક હીન થઈ ગયેલું માત્ર મન હમણા જાનદરૂપે નિર્વૃત્ત પામ્યું છે.

क गनं केन वा मीतं कुत्र हीनरिदं जगत् ।

અર્થુનૈવ મયા દૃષ્ટં નાસ્તિ કિં મદદશ્નુત્ ॥

આ જગત કયાં ગયું હતું ? કયા લીન થઈ ગયું હતું ? અને તેને કોણ લઈ ગયું હતું ? આ તો હમણાં જ મારા જોવામાં આવ્યું, આ મોદ અદ્ભુત નહિ કે ?

किं ह्यं किमुपादेयं किमन्यत्किं विस्मयणम् ।

અણ્ણદાનન્દપોપૂપપૂર્ણે વ્રત્તમદાર્ણવે ॥

અખંડ આનંદરૂપી અમૃતથી બરેલા બ્રહ્મરૂપી મહા સુદ્રમાં શું લેવું ? શું ઊંચી દેવું ? શું ભિન્ન છે ? અને શું વિલસણ છે ? કાંઈ પણ નહિ.

न किंचिदत्र पश्यामि न शृणोमि न वेदम्यहम् ।

સ્વાત્મનૈવ સદાનન્દરૂપેણાસ્મિ વિસ્મયણઃ ॥

આ સ્થિતિમાં હું કાંઈ જાણતો નથી, કાંઈ સાંભળતો નથી, અને કાંઈ બોલતો નથી, હું તો સદાનંદમય પોતાના સ્વરૂપને લીધે સમજાથી ન્યારો છું.

नमो नमस्तं गुरवे महात्मने विमुक्तसङ्गाय सदुत्तमाय ।

નિત્યાદ્વાવાનન્દરસસ્વરૂપિણે મૂર્ખે સદાપારદયામ્બુવાર્મ્ને

આપ ગુરુ કે જે મહાત્મા. સંગ રહિત, સત્પુરુષોમાં ઉત્તમ, નિત્ય તથા અદ્વિતીય આનંદરસસ્વરૂપ, વ્યાપક અને સદા અપાર દયાના આગર છે. તેવા આપને પ્રણામ છે. પ્રણામ છે.

પત્કટાક્ષશશિસાન્દ્રચન્દ્રિકાપાતપૂતધવતાપજથમઃ ।

પ્રાપ્તવાનદમસ્વર્ણદેવધવાનન્દમાત્મપદમસયં સજ્ઞાત્ ॥

જેમના કટાક્ષરૂપ ચંદ્રમાના ધ્યાન અશ્વવાળાના પડવાથી
હું સંભારરૂપી તપથી ચએજા પરિશ્રમથી મુક્ત થઈ
આનંદરૂપ અને અખંડ પેશવવાળા આદમપદને પ્રાપ્ત થયો
હું, તે આપને હું પ્રણામ કરું છું.

ધન્યોઽહે જનકૃત્યોઽહે વિમુક્તોઽહે મવગ્રહાન્ ।

નિશાનન્દમ્વરુપોઽહે પૂર્ણોઽહે ન્વદનુગ્રહાત્ ॥

હું તમારા અનુગ્રહથી ધન્ય થયો છું, કૃતાર્થ થયો છું,
સ સારરૂપી કુરૂથી મુક્ત થયો છું, નિત્ય આનંદરૂપ થયો છું,
અને પૂર્ણ થયો છું.

અમદ્ગોઽહમનદ્ગોઽહમલિદ્ગોઽહમર્ધનુરઃ ।

મગાન્તોઽહમનન્તોઽહમમત્યોઽહે ચિરંતનઃ ॥

હું અસંગ છું, અંગરહિત છું, લિંગમરીચથી રહિત
છું, અંગ રહિત છું, શાંત છું, અનંત છું. નિર્મળ છું,
અને સનાતન છું.

અવર્તાહમધોક્તાહમવિકારોઽહમક્રિયઃ ।

શુદ્ધવૌષ્ઠસ્વરુપોઽહે કેવલ્યોઽહે સદાશીવઃ ॥

હું અકર્તા છું, હું અબોધા છું, હું નિર્વિપ્રર છું.

ક્રિયા રહિત હું, હું શુદ્ધ બોધ રૂપ હું, હું કેવળ હું, અને
હું સદા મંગળરૂપ હું.

દ્રષ્ટુઃ શ્રોતૃવક્તુઃ કર્તૃભોક્તુર્વિભિન્ન એવાહમ્ ।

નિત્યોનેરન્તરાનીક્રિયાનિ સીમાસદ્ગુણવૌધારમા ॥

હું જ્ઞેનારથી, સાંભળનારથી, કરનારથી અને ભોગવનારથી
લુપ્તો જ હું. હું તો નિત્ય, નિરંતર, ક્રિયા રહિત, અવધિ
રહિત અને સંજ રહિત પૂર્ણ અને અદ્વિતીય બોધરૂપ
આત્મા છું.

નાહમિદં નાહમદોઽપ્યુભયોરવમાસકં પરં શુદ્ધમ્ ।

વાહ્યાભ્યંતરશૂન્યં પૂર્ણબ્રહ્માદિતીયમેવાહમ્ ॥

હું દ્રશ્ય નથી, હું હ્રસ્વ નથી, હું તો એ બંનેને પ્રકાશ
આપનાર પર, શુદ્ધ, બહાર તથા અંદરના બેઠથી રહિત,
પૂર્ણ અને અદ્વિતીય બ્રહ્મ જ છું.

નિરુપમમનાદિતત્ત્વં ત્વમહમિદમદ્ શતિ કલ્પનાદૂરમ્ ।

નિત્યાનન્દૈકરસં સત્યં બ્રહ્માદિતીયમેવાહમ્ ॥

ઉપમા વિનાનું, અનાદિ, તત્ત્વરૂપ, “તું, હું, આ અને
તે ” એવી કલ્પનાથી દૂર, નિત્ય આનંદથી એક રસ, સત્ય
અને અદ્વિતીય જે બ્રહ્મ છે તે જ હું છું.

નારાયણોઽહં નરકાન્તકોઽહં પુરાન્તકોઽહં પુરુષોઽહમીશઃ ।

અગ્રણ્યોયોઽયમેકેષ્યાસી તિરીશ્વોઽહં નિરંદ્રં ચ નિર્વિષઃ ॥

હું નારાયણ મું, હું નરદાસુરને મારનાર છું, ત્રિપુરા-
સુરને હણનારો છું, હું સદાશિવ છું, હું ઇશ્વર છું, અખંડ
ઓષધ છું. મરેનો આશીર્વાદ. નિષ્કલ રહિત છું, અહંતા
વિનાનો છું, અને મમતા રહિત મું.

સર્વેષુ ધૃમેન્વોદેશ સંશિષ્યોઽઘાનાન્મનાન્નર્વાહિરાધયઃ સન્ ૧
ધોક્તા ચ ધોમ્યે સ્વપમેશ સર્વે વયત્તૃષ્ણમ્દૃષ્ટિમિદન્તવા પુત્રા, ધ
મયતા પદાર્થોભાં અંદર અને બહાર જ્ઞાનરૂપે હું જ
રહેલો છું, બોક્તા, બોધ્ય અને પ્રથમ જે જે કાંઈ 'જ્ઞાતે',
જેમ જેવામાં આવતું હતું, તે સ્વત્રું હું પાતેજ છું.

વત્સલવત્સુશ્ચાક્ર્યોપૌ શુભા વિષ્ણુચયઃ ૧

સ્વપન્ને વિર્ત્તિપન્તે વાપામાન્તરિષ્ણવાન્ ॥

હું કે જે અખંડ સુખના સ્વામીરૂપ છે, તેમાં માધારૂપી
વાયુના વિશ્રમને લીધે અનેક મહાત્મા જન્મત રૂપ વણા વણા
તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે, અને લીન થાય છે.

સ્વપ્નાદિભાવા વયિ કલ્પિતા પ્રમાદાગોપિતાનુ સ્ફુરણેન સ્લોકૈઃ ૧

કાલે વયાં કલ્પવન્દસરાવનત્વાંદયો નિષ્કલ્પનિર્વિકલ્પે ॥

જેમ કાળ અંશ જમરનો છે, છતાં પણ તેમાં લોકોને
કલ્પ, વર્ષ, અયન અને યજુ, વિગેરેના અંશો આપેલે

છે, તેમ હું કે જે અંશ વિનાનો નિર્વિકલ્પ છું, તેમાં હોડોએ સ્પૃશ્ય શરીર પદાર્થો વિગેરે શ્રાંતિથી આરોપેલા છે, કે જેઓ સ્ફુર્ચા કરે છે.

આરોપિતં નાશ્રયદૂષકં મન્વેન્કદાપિ મૂર્દગતિદોષદૂષિતઃ ।

નાર્દ્રીકરોત્યૂપરભૂમિમાર્ગં પરીચિક્ષારિમહાવવાહઃ ॥

અત્યંત દોષથી દૂષિત યજેન્ન મૂઢ હોડોએ આરોપેલા પદાર્થ પોતાના અધિષ્ઠાનને દૂષિત કરનાર હોતો નથી. ઝાંઝવાના જળનો મોટો ધવાહ ખારી ભૂમિના ભાગને ભીજવે જ નહિ.

આકાશવલ્લેપવિદૂરગોઽદમાદિસવદ્વાસ્પાવિલક્ષણોઽદમ્ ।

અદ્યપિવમિત્યવિનિશ્ચલોઽદમમ્મોઽવિત્પારવિવર્જિતોઽદમ્ ॥

હું આકાશની માફક સ્થળના લેપ વિનાનો છું, નૂર્સની માફક ભાસ્વ (મકાસ્વ) પદાર્થથી જુદો છું, પર્વતની પેઠે સદા નિશ્ચલ છું, અને સાગરની માફક અપાર છું.

ન મે દેહેન મમ્વન્ધો મયેનેવ વિહાયમઃ ।

અતઃ કૃતો મે મદર્થા જાગ્રત્પ્રસુપ્તપ્રજા ॥

જેમ આકાશને મેઘ માથે મળેલ નથી, તેમ મને દેહની સાથે સંબંધ નથી. ત્યારે જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિરૂપ તેના ધર્મોથી મળેલ તો ક્યાંથી જ હોય ?

લપાપિતાદાને ન એ ગળાને ન એ કર્મોળિ કરાંતિ મુદ્રે
ન એ ઝાંચેઝિયવેને મદાઈ કુળાંદિવદિધન એ મોંધનઃ ॥

જે ઉપાધિ છે તે જ આવે છે, બધ છે, કમેં કરે છે,
બોમ બોમં છે. અને હજુ થતા મરી બધ છે હુ તો
શદા હતાધજન આફક નિરંકર છુ.

ન મે પ્રદર્શિને ન મે નિરૂત્તિઃ મર્દકરુવદ્ય નિરંકરમ્ય ।

અવશ્યકો મો નિરિસો નિર્મલો વ્યોમવ પૂર્ણઃ ન કથં નુ વેદંતે ॥

હુ કે જે બધ રહિત છું, મદા એકરૂપ છું, તેને
મર્યાદ નથી, અને નિરૂત્તિ પણ નથી, જે એકરૂપ, પારો,
અંતર રહિત અને બહારની પડે પૂર્ણ છે. તેને કિયા
કરવી કેમ જ થટે ?

પુષ્પાણિ ગયાણિ નિરંદ્રિવદ્ય નિધેનમો નિર્વિહ્નેનિરાક્રમેઃ ।

કુતો મમાવન્દનુગ્માનુભૂતેર્મૂને ઘનશાગતામિત્વપિ શ્રુતેઃ ॥

હુ કે જે હંદ્રિયો રહિત, ચિત રહિત, નિરિકાર, નિશ
કાર અને અખંડ મુખતા અનુભવરૂપ છું. તેને પુષ્પ અને
પાપનો મળે કેમ જ થટે ? ન જ થટે. અન્યાગને એ
મુનિ પણ બોમ જ કહે છે

તાપસા સ્પૃહમુષ્ણં વા ઝીનં વા મુષ્ટુ દુષ્ટુ વા ।

ન સ્પૃશત્તેષ્વ ચત્તિચિત્પુરુષં મદ્વિવક્ષણમ્ ॥

છાયાએ સ્પર્શ કરેલ હતી, ટાલી, આરી અથવા નરસી વસ્તુ પુરૂષ કે જે છાયાથી વિલક્ષણ છે, તેને તેના પર્ણ સ્પર્શ કરતી નથી.

न साक्षिणं साक्ष्यधर्माः संस्पृशन्ति विछक्षणम् ।
अविकारमुदासीने गृहधर्माः मदीपवत् ॥

જેમ ધરના ધર્મે દીવાને સ્પર્શ કરતા નથી, તેમ સાક્ષી કે જે જૂદો નિષિકાર અને ઉદાસીન છે, તેને સાક્ષ્ય ધર્મે સ્પર્શ કરતા નથી.

वैष्यया कर्माणि साक्षिभावो वहेर्यया दाहनिषामकत्वम् ।
रुज्जोर्यधारेपितवस्तुसङ्गस्तथेव कूटस्थाचिदात्मनो मे ॥

હું કે જે કૂટસ્થ ચતન્મરૂપ છું, એમા મારું સાક્ષીપણું જેવું-કર્મમાં સર્જતું સાક્ષીપણું છે તેવું છે, જેવું અગ્નિનું દાહમાં નિયામકપણું છે, તેવું મારું નિયામકપણું છે, અને આરોપિત વસ્તુઓનો સંગ જેવો રજ્જુ (દોરડી)ને સર્જ વિગેરે વસ્તુઓનો છે, તેવો મારો સંગ છે.

कर्तापि वा कारयितापि नाहं भोक्तापि वा भोजयितापि नाहम् ।
द्रष्टापि वा दर्शयितापि नाहं सोऽहं स्वयंभ्योतिरनादिगात्मा ॥

હું કરનાર કે કરાવનાર નથી, ભોગવનાર કે ભોગવાવનાર નથી, અને જોનાર કે જોવરાવનાર નથી. હું તો સ્વયં

છે, તેમાં વાસ્તવિક રીતે છે નહિ.

સન્તુ વિકારાઃ પ્રકૃતેર્દશથા શ્વતથા સદસ્રથા વાપિ !

કિં મેઽમદ્ભૂચિતસ્તેર્ન ઘનઃ કાચિદંત્રં સ્પૃશતિ ॥

પ્રકૃતિના દશ, એકઠો કે હજારો વિકારો બંને હોય, પણ તેઓથી હું કે જે અસંગ ચેતન-ચરૂપ છું, તેને શો સંબંધ છે ? કશો નથી. આ વાદળો આકાશનો કદી પણ સ્પર્શ કરે જ નહિ.

અવ્યક્તાદિ સ્ફુલ્પર્યન્તમેનાદૃશ્વં યત્રાભાસમાત્રં પ્રતીતમ્ ।

હ્યોમપ્રલયં સૂક્ષ્મવાચન્નદીનં બ્રહ્માર્દૃતં યત્તદેવાહમસ્મિ ॥

આકાશ સમાન, સુદૃઢ, આદિ તથા અંતથી રહિત અને અદ્વિતીય બ્રહ્મ કે જેમાં અવ્યક્તથી સ્ફુલ્પ પર્યંત આ સર્વ છું જગત્ આભાસ માત્ર પ્રતીત થાય છે, તે બ્રહ્મ હું જ છું.

સર્વાધારં સર્વવસ્તુપ્રકાશં સર્વાકારં સર્વગં સર્વશૂન્યમ્ ।

નિત્યં શુદ્ધં નિઘ્નલં નિર્વિકલ્પં બ્રહ્માર્દૃતં યત્તદેવાહમસ્મિ ।

અર્પના આધારરૂપ, સઘળી વસ્તુને પ્રકાશ કરનાર, મઘગ રૂપ, સર્વમાં વ્યાપક, સર્વથી રહિત, નિત્ય, શુદ્ધ, નિઘ્નલ નિર્વિકલ્પ અને અદ્વિતીય જે બ્રહ્મ છે, તે જ હું છું.

યત્પત્યક્ત્તાશોષમાવાવિગેષં પ્રસશ્રૂયં પ્રત્યપાતમ્યમાનમ્ ।

મયદ્વાનાનન્મયાનન્દરૂપ મદ્વાદૃતં યતદેષાદયસ્મિ ॥

જેને સમગ્ર માયાના વિશેષને દે દી નામેલ છે તેનું
પ્રથમ, જણાય નહિ એવું, અધ્યક્ષાનંદરૂપ, અનંત અને
અદિનીય એવું જે પદ્યરૂપ છે, તે જ હું છું

નિર્મિતોઽસ્મ્યવિકારોઽસ્મિ નિષ્કલ્મ્બોઽસ્મિ નિગકૃતિઃ ।

નિર્વિકલ્મ્બોઽસ્મિ નિષ્કલ્મ્બોઽસ્મિ નિરાકલ્મ્બોઽસ્મિ નિર્દૂષ ॥

હું ક્રિયા રહિત છું, વિકાર રહિત છું, અંશ વિનાનો
છું, આકાર વગરનો છું, વિકલ્પ રહિત છું, નિત્ય છું, આલ્સ-
અત રહિત છું, અને કંઈ રહિત છું

મયાન્મકોઽહં મયોઽહં મદર્શનોઽદ્યદયઃ ।

કેવળાવળ્લવોઽહમનન્દોઽહં નિઃસ્તરમ્ ॥

હું મયાત્મક છું, મયરૂપ છું, સર્વથી અજ્ઞાનો છું, અ-
દિનીય છું, કેવળ અખંડ બોધરૂપ છું, અને કાયમ આનંદ-
રૂપ છું

સ્વારાગ્યતાશ્ચાગ્યવિભૂતિરેવા મયત્કૃપા ધીમરિમવસાદાત્ ।

મામા મયા ધીમુરવે મરાત્મને નવો નમસ્તેઽસ્તુ પુનર્નમોઽસ્તુ ॥

આપ મહાત્મા ગુરૂની કૃપાથી ઉત્તમ મહિમાના પ્રસાદથી
હું આ અજ્ઞાનંદરૂપ ચક્રવર્તીવણાની વિભૂતિને પામ્યો છું,
માટે આપને નમસ્કાર હો, પ્રણામ હો, અને વારંવાર ન-
મસ્કાર હો.

મદાસ્તમે ધર્મોક્તુમનિત્યગદ્ગુહરતે
 ધ્રુવનં તિથિન્તે રદ્ધ્યન્તર્વાર્ષસ્તુદિનમ્ ।
 આકાશ્યાગ્રવ્યથિતિન્નિવ્યન્તેકુરુષા
 પ્રાણ્ય વસ્ત્રાન્નરસ્યચિત્તશાન્ત્યાપામે ગુપ્તે ॥

હે ધુરુ ! તું કે જે બેઠા સ્વપ્નમાં બાંધાએ કહેલા જ-
 નમ, જરા અને મનુષ્ય જગત્તમ બનતો હતો, તિથિ
 તિથિએ પણ પળા તપોધી કહેલ પામતો હતો, અને અ-
 હંકારરૂપી વાધથી પીડાતો હતો, તેણે અને અનંત રૂપા-
 થી આ સ્વપ્નમાંથી જગાડી બચાવ્યો છે.

નદમસ્યં સર્વકસ્યં કસ્યંચિન્મસે નવઃ ।

ચંદનદિશ્ચરુપેણ ગતંતે મુક્તગત્તતે ॥

હે ધુરુષ ! મને કે વચન વિરોધથી બહુ સહાય નહિ
 એવા અને એક રૂપે રહેલા આપના બ્યોતિઃસ્વરૂપને હું
 પ્રણામ કરું છું, કે જે બ્યોતિઃસ્વરૂપ આ જગત્ત રૂપે
 જસે છે.

શ્વેતિ નનમવલોક્ય શિષ્યવર્ચ સમક્ષિત્યાન્નમુખં મધુદતત્ત્વમ્ ।

મમુદિતહૃદયઃ ॥ રેશિકેન્દ્રઃ પુનર્નિદમાદ વચઃ પરં મદાસ્ત્મા ॥

એ પ્રમાણે જેને આત્મરૂપ નહ્યું હતું, અને તેણે જેના
 બહુવાયાં આપ્યું હતું, એવા તે હિતમ શિષ્યને મહુઃમ

કરતો. જોઈ જોઈયામાં આનંદિત થએલા એ મહાત્મા સદ્ગુ-
ણો તેને ફરીવાર આ પ્રમાણે ઉત્તમ વચન કહ્યાં.

પ્રાપ્યમન્યપસન્નતિર્જગદતો પ્રભૈવ સત્સર્વતઃ

પદ્મપાધ્યાત્મદયા પ્રશાન્તમનસા સર્વાસ્વસ્થાસ્વપિ ।

અપાદન્યદવેશિતં કિમપિતથધુપ્યન્તાં દૃષ્યતે

તદ્દૃશ્યવિદઃ સતઃ કિમપરં શુદ્ધેર્વિદારાસ્પદમ્ ॥

આ જે જગત્ છે તે બ્રહ્મની પ્રતીતિનો જ પ્રવાહ છે,
જોઈલા માટે મનને શાત રાખી જ્ઞાનદૃષ્ટિથી સઘળા સ્થળમાં
જાને સઘળી અવસ્થામાં બ્રહ્મ જ છે બ્રહ્મવિના બીજું કંઈ
નથી, એમ અવલોકન કર્યા કર. જેમ નેત્રવાળા પુરૂષને
આદે દોર જે દેખવામાં આવે છે. તે રૂપવિના બીજું કંઈ
નથી, તેમ બ્રહ્મવેશ્તાને શુદ્ધિના વિહારનું સ્થાનક બ્રહ્મવિના
બીજું કંઈ નથી.

કસ્તાં પરાનન્દરસાનુભૂતિમુત્સૃગ્ય કુન્નેષુ રમેત વિદ્વાન્ ।

ચન્દ્રે મહાહ્વાદિનિ દોષ્યમાને બિન્નદુમાન્યોકયિતું ક ઇચ્છેત્ ॥

કયો વિદ્વાન્ એ પરમ આનંદના રસનો અનુભવ મુકી
જોઈ જોઈ પરાધર્મમાં રમણ કરે? આપનાર હર્ષ આપનાર
અંદ્ર મહાશમાન છતાં ચિત્રમાં ચીતરેલા અંદ્રને જોવાની ડોળી
ઈચ્છા હોય?

અસત્પદાર્થાનુભવેન કિંચિન્ન દ્યારિત ત્વર્ત્તિર્ન ચ દુઃસ્વદાનિઃ ।
તદદ્વયાનન્દરસાનુભૂત્યા ત્વઃ સુર્ત્તિષ્ઠ સદાત્માનિષ્ઠ્યા ॥

મિથ્યા પદાર્થના અનુભવથી કાંઈ તૃપ્તિ મળવાની નથી,
કે દુઃખની હાની થવાની નથી, એટલા માટે તું અદ્વિતીય
આનંદરસના અનુભવથી તૃપ્ત થઈ સર્વદા આત્મામાં નિષ્ઠા-
વાળો રહે.

સ્વમેવ સર્વથા પશ્યન્મન્યમાનઃ મ્વમદ્વયમ્ ॥

સ્વાનન્દમતુભુજ્ઞાન કાલં નય મહામતે ॥

હે મહાભતિવાળા ! તું સર્વ-થળમાં પોતાને જ દેખતાં,
ઉપભોગ લેતાં અને અદ્વિતીય માનતાં સ્વરૂપના આનંદમાં
કાળભ્રમ કર.

અત્વળ્લ્લોધાત્માનિ નિર્વિકલ્પે વિકલ્પનં વ્યોમ્નિ પુરમ્કલ્પનમ્ ।
તદદ્વયાનન્દપયાત્મના સદા શાન્તિ પરામેત્ય મમસ્વ મૌનમ્ ॥

અખંડ બોધરૂપ અને નિર્વિકલ્પ આત્મામાં લેહની કલ્પના
કરવી, એ આકાશમાં નભરની કલ્પના કરવા સરખું છે, એટલા
માટે તું સદા આનંદરૂપ પરમ શાંતિને પામી મોન ધારણ કર.
તૃણીમિવસ્થાપરમોપગાન્તિર્ચુદ્ધેરસન્કલ્પાવેકલ્પદેતોઃ ।

ચત્તાન્મના ચત્તાવિદો મહાત્મનો યત્રાદ્વયાનન્દમુર્ત્તિર્નિરન્તરમ્ ।

મિથ્યા પદાર્થના સંકલ્પ વિકલ્પ થવાના કારણરૂપ બુદ્ધિની

જે પરમ ઉપશાંતિ યાચ છે, તે માન અવશ્યા કહેવાય છે. જે માન પ્રાપ્ત થતાં પ્રહારૂપે પ્રહારને અણુનાર મહાત્માને નિરંતર જ્ઞાનદમ્પી બરેલું સુખ રહે છે.

નાદિનિર્મામનાર્મનાત્પરં પુસહદુગમન્ ।

વિદ્યાનાત્વસ્વરૂપસ્ય સ્વાનન્દરમશયિનઃ ॥

આત્મસ્વરૂપને અણુનાર અને સદા અનંદનારસને પીનાર માણસને વાસના વિનાના જ્ઞાન કરતાં વધારે સુખ દેનારખીને કોઈ ઉત્તમ પદાર્થ નથી.

નચંડસ્તિટન્નુપવિગમ્શયનો શાન્ત્યાપિ વા ।

પયેન્દ્રયા ષમેદ્દિદાનાન્યારામઃ સદા મુનિઃ ॥

આત્માસામ અને સદા માન રાખનાર વિદ્વાન્ પોતાની મરજી પ્રમાણે રહે છે, બેચે છે, સુચે છે, અને ખીજી ક્રિયાઓ કરે છે.

ન દેશકાલામનાદિગ્યમાદિલક્ષ્યાવપેક્ષાઽપ્રતિવદ્વૃત્તેઃ ।

સંસિદ્ધતત્ત્વસ્ય મહાન્દનોઽસ્તિ સ્વેદને વા નિયમાવવસ્થા ॥

પ્રતિબંધ વિનાની વૃત્તિવાળા અને જેને તત્ત્વ મળ્યું છે એવા મહાત્માને દેશ, કાળ, આસન, વિશા, અને ધમ, નિયમ વિગેરે સાધનોની અપેક્ષા નથી. પોતાના સ્વરૂપને અણુવામાં નિયમ વિગેરેની શી જરૂર હોય ?

ષટ્કોઽપ્યમેતિ વિજ્ઞાતું નિયમઃ કો ન્વચેક્ષ્યતે ।

વિના પ્રમાણમુપ્દૃત્વં યસ્મિન્સતિ પદાર્થધીઃ ॥

અયમાત્મા નિત્યાસિદ્ધઃ પ્રમાણે સતિ યાસતે ।

ન દેશં નાપિ વા કાલં ન શુદ્ધિં વાપ્યેક્ષતે ॥

જેમ “આ ઘડો છે” એમ જાણવામાં રૂપ જાણનારી આંખની ચોખાઇ વિના બીજા કોઇ નિયમની જરૂર નથી, તેમ આત્માને જાણવામાં શુદ્ધિની શુદ્ધતા વગર દેશ, કાળ કે શરીરશુદ્ધિ વિગેરેની કરી જરૂર નથી, શુદ્ધિ શુદ્ધ હોય તો આ નિત્ય શુદ્ધ આત્મા પોતાની મેળેજ જાણે છે.

દેવદત્તોઽદ્યામેત્યેનાદ્દિશનં નિરપેક્ષકમ્ ।

તદ્વદ્વત્તત્રિદોઽપ્યસ્ય વ્રત્યાદામેતિ વેદનમ્ ॥

જેમ “હું દેવદત્ત છું” એમ જાણવામાં બીજા કોઇના અપેક્ષા નથી, તેમ “હું બ્રહ્મા છું” એમ જાણવામાં બ્રહ્મ વેદાને પણ બીજા કોઇની અપેક્ષા નથી.

માનુંનય જગત્સર્વં ધામને યસ્ય તેજમા ।

અનાત્મકપ્રસન્નચ્છંદં કિં નુ તસ્માદ્વધાસકમ્ ॥

સૂર્યની જેમ જેના તેજથી સઘળું જગત્ પ્રકાશે છે, તેનો પ્રકાશ શું જડ, મિથ્યા અને તુચ્છ પદાર્થોથી યાદા ન જાય.

વેદશાસ્ત્રપુગાજાનિ મૃત્તાનિ સકળાન્થપિ ।

યેનાર્થવાન્તિ તેં કિં નુ વિજ્ઞાતારં પ્રકાશયેત્ ॥

ચેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણો અને સઘળા પદાર્થો પણ જેના પ્રકાશથી પ્રકાશે છે. તે જ્ઞાતાપદાર્થનો પ્રકાશ બીજા કયા પદાર્થથી ચાલે

एव स्वयंज्योतिरनन्तशक्तिराभाषमेव सकलानुभूतिः ।

યમેવ વિદ્યાય વિમુક્તવન્થો જયત્યયં ધર્માવિદુત્તમોત્તમઃ ॥

એ આત્મા સ્વયંપ્રકાશ છે, અનંત શક્તિ વાળો છે, પ્રમાણથી અમર છે, અને સઘળાને અનુભવ કરનાર છે, જેને બાણી બપથી છુટેલો સર્વોત્તમ પ્રદેશવેત્તા શારે જય મેળવે છે

न त्विदमे नो विषयः प्रमोदने न सज्जने नापि विरज्यते च ।

સ્વાસ્મિન્સદા પ્રીદાતિ મન્દાનિ સ્વર્ણ નિરન્તરાનન્દરમેન

વૃત્તાઃ॥

અખંડ આનંદના રસથી તૂમ ઘણેલો પ્રદેશવેત્તા ખેદ પામતો નથી, વિષયોથી ખુશી થતો નથી તેમા આસક્ત થતો નથી, અને વિષયોથી ઠંડાળતો નથી. પણ પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં જ સદા કીડ કરે છે, તથા નિરંતર આનંદરૂપ રહે કરીને તૂમ ઘણ આનંદ પામે છે.

धृषां देहवृषां सक्तवा धान्नः फीदनि वस्तुनि ।

તથંચ વિદ્વાન્ રપતે નિર્મમો નિરં મુક્તો ॥

ઠાઈ ઠેકાણે અપમાનિત થઈને, અને ઠાઈ ઠેકાણે ભાજવા નો
ન આવે એવો થઇ બિચરે છે.

નિર્ધનોઽપિ સદા તુષ્ટોઽપ્યસદાપો મહાવલ્લઃ ।

નિત્યતૃપ્તોઽપ્યમુક્તાનોઽપ્યસમઃ સમર્દશીનઃ ॥

અપિ તુર્વજાતુર્વાણશ્રામોક્તા ફલમોગ્ધાપિ ।

શરીરેત્થશરીરેષ પરિચ્છિન્નોઽપિ સર્વગઃ ॥

અશ્રાવેતા નિર્ધન છતાં પણ સર્વદા સંતુષ્ટ રહે છે, મહા-
વ ચિનાનો છતાં પણ મોટા ભગવાનો હોય છે, ભોગ ભો-
ગવ્યા વિના પણ નિરંતર તૃપ્ત રહે છે, વિત્તપણુ છતાં પણ
સમ દ્રિષ્ટાનો હોય છે, કરતાં છતાં પણ કરનો નથી,
ફળને ભોગવતા છતાં પણ ભોગવતો નથી, દેહ ધારી છતાં
પણ દેહ વિનાનો છે, અને પરિચ્છિન્ન છતાં પણ બ્યાપક છે.

અમરીતં મદા સર્ગાધર્મં અમરિતં કષિત્ ।

ત્રિપાવિષં ત્ર મૃગતમ્ભગૌ ત્ર શુભાશુભે ॥

હવે શરીરના અતિમાન વિન્ન રહેતાર અશ્રાવેતાને કદી
પણ ત્રિ- , અત્રિષ, શુભ કે અશુભ સ્પર્શ કરતાં નથી.

સ્વ્યાદિમમ્બન્ધવનોઽવિમાનિનઃ સુર્ગ્ય ચ દુર્ગ્ય ચ શુભાશુભે
કિન્નસ્તન્નરથ્ય મદાત્મનો મુનેઃ કૃતઃ શુર્ભસાન્ધશુર્ભ કર્મ

અનિવ.તને કદી સ્પર્શ શરીર વિનેરના સંબંધવાળા શુ

૧૫ને જ મુખ, દુઃખ, શુભ અને અશુભ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ
જેણે અભિમાનને જ તોડી નાંખ્યું' રોય છે, એવા પ્રહરૂપ
મુનિને શુભ કે અશુભ ફળ થયું કેમ જ મંબવે ?

તમસા પ્રસ્તવદ્વાનાદપ્રસ્નોઽપિ ચરિર્મનઃ ।

પ્રસ્તવત્પ્રશ્નને ખાન્ટ્યા ઘટ્ટાન્ત્યા વસ્તુજ્ઞતામ્ ॥

તદ્દેહાદિચન્દ્રેભ્યો વિમુખં પ્રત્યરિણમ્ ।

વડયાન્તિ દેહચન્દ્રાઃ સારીગમાનદઘનાત્ ॥

સૂર્ય મારુએ નહિ મળેલો છતાં પણ જેઓને મુખંતી
વિધિની ખબર નથી, એવા લોકો અમથી મારુએ મળેલા
જેવો અજ્ઞાવાને ક્ષીપે તેને ઘેરાયેલો હોય છે, તેમજ ઉત્ત-
મ પ્રહરેના પુરુષ દેહાદિક અધર્મથી મુખ છતાં પણ
જેઓ તેની વિધિ અજ્ઞાતા નથી, એવા લોકો સારીગને
અજ્ઞાસ દેખાવાને ક્ષીપે તેને ચર્દાવાયેલો મુખ ॥

મર્તિર્નિર્વૃત્તો વાચં દુઃસ્વા દેદેતુ વિદ્યતિ ।

દુઃસ્વપ્નવાચાવધનો યનિર્વિદ્યામાયુક્તા ॥

જેમ મર્ત મારુનીને વિદ્યને વલે ૧, તેમ પ્રહરેના દેહ-
ના અભિમાનને દોડી વલે છે, એ પ્રહરેનાના દેહને પ્રાણ-
વાયુ જ ધોરો ધણો આમ તેમ ચલાવે છે.

સોતયા કાવને દાઠ વડા નિઃસોદ, દાઠદુઃ ૪

દૈવેન નીયતે દેહો યથા કાર્મણ્યમુક્તિષુ ॥

જીવનો મવાહ જેમ લાકડાને ઉંચા નીચા રથોને લઈ
જાય છે, તેમ પ્રજ્ઞાવેતાના દેહને પ્રારબ્ધ તે તે કાળે પ્રાપ્ત
થવાનાં ફળો ભોગવાવળા લઈ જાય છે.

પ્રારબ્ધકર્મપરિવર્તિતશામતામિઃ

સંસારિવચ્ચરતિ મુક્તિષુ મુક્તદેહઃ ।

સિદ્ધઃ સ્વયં વપતિ કાશ્ચિદ્વદ્ર તૂર્ણો

ષક્રસ્ય મુન્યમિવ કલ્પત્રિકલ્પશૂન્યઃ ॥

મુક્ત પુરુષનું શરીર પ્રારબ્ધ કર્મે કંઈપણ વાસનાઓથી
ભોગમાં સંસારીની જેમ વિચરે છે, પણ તે શરીરમાં મુક્ત
પુરુષ પેડાંનાં મૂળની માફક મંકરપવિકરપોથી રહિત પર્વા-
એ સાક્ષીની પેઠે પાતે ચૂપ રહે છે.

નૈવેન્દ્રિયાણિ વિષયેષુ નિશુદક્ત એષ

નૈવાશ્યુદક્ત ઉપદર્શનચક્ષણમ્થઃ ।

નૈવ કિંચાપ્યભીષદવેશને ન

માનન્દસાન્દ્રમદાનમુપસન્નિતઃ ॥

સાક્ષીની જેમ રહે છે અને સ્વરૂપાનંદનો પ્રાદોશ
પીવાથી મનન ચિન્તાવાળો પ્રજ્ઞાવેતા પાતાની ઉદ્વિષ્ટોને
વિષયોમાં જોઈને નથી, વિષયોથી ખસેડેને નથી, અને

કર્મના ફળને જ્યાં પણ જોતો નાહો.

ઈદમ્બાલ્લદ્યુતિરિવચસ્યા યતિનૃસિંહેદ્યાત્મના ।

તિદ દ્ય કદયં સાશ્વત્થ દદ્યતિદુષ્ટયઃ ॥

તરુષ અને જાડાશની મતિ દીડી છે તે પુરુષ દેવળ
રૂપે રહે છે. તે પુરુષ પાતે જ સાશ્વત્ ચિત્તરૂપ છે, અને
બ્રહ્મચેતાઓમાં ઉત્તમ છે.

ઝોરપેશ તદા દુષ્ટઃ કૃતાર્થો બ્રહ્મચિત્તયઃ ।

રંધાધિનાશદ્ બ્રહ્મંચ મન્મથાપ્યંતિ નિર્દુષ્ટમ્ ॥

ઉત્તમ બ્રહ્મચેરુ હવતાં છતાં જ સદા મુક્ત છે, અને
કૃતાર્થ છે. જો પુરુષ ઉપાધિને નાશ થાય, ત્યારે બ્રહ્મરૂપે
જડેન બ્રહ્મને પામે છે.

કૌતુસો ચેત્તદ્બ્રાજમાદવોથ યથા પુષાન્ ।

તથેવ દદ્યતિરુદ્રેષ્ટઃ મદા દદ્યેવ નાવરઃ ॥

જેમ નદીએ વેપ પહેર્યો હોય ત્યારે અને વેપ ન પહે-
ર્યો હોય ત્યારે પણ પુરુષ જ છે, તેમ બ્રહ્મચેતા દેહ હોય
ત્યારે અને ન હોય ત્યારે પણ સર્વદા બ્રહ્મરૂપ છે. દેહ-
રૂપ છે જ નહિ.

યથ દ્વાવિ વિદ્યાર્ણ સત્ત્વર્ણાદિથ તરોર્વપુઃ પતતાશ્ચ

બ્રહ્મીમૃતસ્ય યનઃ પ્રાગેવ દિ નિજિદામિના દરપમ્ ॥

બ્રહ્મરૂપ થએલાનો દેહ જાડના પાંદડાંની જેમ વીખાય નહીં
 ગમે ત્યાં પડે, તેની કાંઈ તેને ફીકર રહેતી નથી. કારણકે
 તે દેહ પહેલાંથી ચૈતન્યરૂપ અગ્નિવટ બાળી નાંખેલું હોય છે.
 सदात्मानि ब्रह्माणि विष्णुनो मुनेः पूर्णाद्ब्रह्मानन्दमयात्मना सदा ।
 न देशकालाद्युचितमतीक्षा त्वं ह्यासविद्विषिण्डविसर्जनाय ॥

સર્વદા પૂર્ણ, અદ્વય અને આનંદમય સ્વરૂપે સદૃષ્ય બ્રહ્મ-
 માં રહેનાર મુનિને ત્વચ્છા, માંસ અને વિદ્યાના પિંડરૂપ
 દેહ છોડવા વાસ્તે દેશ, કાળ વિગેરે ઉચિત પદાર્થોની અપે-
 ક્ષા રહેતી નથી.

देहस्य मोक्षो नो मोक्षो न दण्डस्य कमण्डलोः ।

अविद्याहृदयग्रन्थिमोक्षो मोक्षो यतस्ततः ॥

દેહ છુટી જાયો, દંડ છોડી દેવો, કે કમંડલ છોડી દેવું,
 એ મોક્ષ નથી. પણ અવિદ્યારૂપ હૃદયની ગાંઠ છુટવી એ
 જ મોક્ષ છે.

कुल्यायामथ नद्यां वा शिवसंज्ञेऽपि चत्वरि ।

पर्णे पतति चेत्તેન तरोः किं नु शुभाशुभम् ॥

ચોકળામાં, નદીમાં, શિવાલયમાં, કે ચોકમાં પાંદડું પડી
 જાય, તેથી વૃક્ષને કાંઈ શુભ કે અશુભ છે ? કાંઈ નથી.

पत्रस्य पुष्पस्य फलस्य नाशबहेर्देन्द्रियमाणाधिपतिं विनाशः ।

નૈવાત્મનઃ સ્વસ્ય સદાત્મકસ્થાનન્દાકૃતેર્દૃશવદાસ્તિ ચૈયઃ ॥

રેફ, ઇદ્રિય, પ્રાણ અને બુદ્ધિનો પાંદડાં, ફૂલ અને ફળની માફક નાશ થાય છે. જોજોની સાથે સમ્બિધાન હરૂપ આત્માનો નાશ થતો નથી, આત્મા તો વૃક્ષની જેમ અવિચળ છે.

મદ્દાનયન इत्यात्मलक्षणं मत्प्रमुखकम् ।

अनुर्योपाधिकस्यैव कथयन्ति विनाशनम् ॥

" આત્મા પ્રદાનયન છે " જોની રીતે મુતિઓ આત્માના સ્વરૂપજ્ઞાને સૂચવનાર લક્ષણોને અનુયાયી કરી " ઉપાધિથી પ્રાપ્ત થએલ રેફાદિકના વિનાશનું " નિરૂપણ કરે છે.

अविनाशी वा अरेऽप्यस्येति धुनिरात्मनः ।

मद्वर्तीत्यविनाशित्वं विनश्यत्सु विकारिषु ॥

" અવિનાશી વા અરેઃઅસ્ય " એ મુતિ વિકારી સ્વરૂપોનો નાશ થતાં આત્માના અવિનાશીપણાને ઉપદેશ કરે.

पापाणवृक्षहणान्द्वन्द्वदृष्टया

दग्धा भवन्ति हि दृष्टेयं यथा तद्वय ।

देहोद्भवास्तुदनभादिः पस्तश्च

ज्ञानादिदग्धपदुष्वानि परात्मधारय ॥

જેમ પશ્ચરા, વૃક્ષ, ખડ, પાન્ય, કુંસા, વિગેરે પદાર્થો
બળી ભય ત્યારે માટીરૂપ જ થાય છે, તેમ દેહ, ઇન્દ્રિય,
પ્રાણ, મન, વિગેરે સ્વચ્છા દશ્ય પદાર્થો જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ-
થી બળે, ત્યારે પરમાત્મા રૂપ જ થઈ ભય છે.

દિલ્લક્ષણં વદા પ્વાન્તં લોયને યાનુતેજસિ ।

તથૈવ સર્વલં દશ્યં વ્યક્ષણિ પ્રવિચીદતે ॥

જેમ અખંડાર તેજથી વિલક્ષણ છતાં પણ સૂર્યના તે
જમાં લય પામે છે, તેમ સ્વચ્છું દશ્ય વ્યક્ષણી વિલક્ષણ
છતાં પણ જાતમાં લય પામે છે.

યદે મેદૈ વધા ય્યોમ વ્યોમૈવ મગ્નિ રકુટમ્ ॥

તથૈવોપાધિવિભવે કાશૈવ વ્યક્ષણિસ્યયમ્ ॥

જેમ યદો પુટી જતા આકાશ રકુટ રીતે આકાશરૂપ જ
થાય છે, તેમ ઉપાધિને લય થતાં વ્યક્ષણ પોતે જાતરૂપ
જ થઈ ભય છે.

હીરે હીરે વદા હિમ્નૈ તેજે જૈમે જર્ણે જમે ।

મંદુસ્તદેહર્તા દાનિ દયામ્દન્દામ્ભિઃસુખિઃ ॥

હથમા હથ, તેહમા તેહ અને પાણીમાં પાણી એકરૂપ
થઈ જવાથી એકરૂપ જ થઈ ભય છે, તેમ આત્મવેના
ના આત્મામાં એકરૂપ એકરૂપ જ થઈ ભય છે.

एवं विदेहकेवल्यं सन्माश्रत्यमलप्लितम् ।

प्रसन्नभावं दपयं यतिर्नावर्तते पुनः ॥

એ પ્રભાવે અખલિત સદૃષ્યપલ્લવ વિદેહ કેવલ્ય છે, તે
એના અદ્વૈતાવને પામી સન્માસી પાડે। જન્મ મરણનું
દેશમાં આવતો નથી.

सदात्मैकत्वविज्ञानदग्धावेधादिदम्पणः ।

अमुष्य प्रसन्नभूतत्वाद्भक्षणः कुत उद्भवः

હવે અને જાણના એકપણના અનુભવને લીધે એ સ-
ન્માસીના અવિદ્યાગ્રાહિ દેહે બળી ગયા છે, તેથી તેને અભ-
વલું જ પ્રાપ્ત થયું હોય છે. માટે જાણના પાડે। જન્મ
મરો કેમ સંભવે ?

मायाबल्लसी बन्धमोक्षौ न स्तः स्वात्माने य गुप्तः ।

यथा रज्जौ निष्क्रિવાणं सर्पाभासविनिर्गमौ ॥

જેમ ક્રિયા વિનાની રૂઝુ (રોરડું) માં રખેલું આવડું
અને નીકળી જવું એ બંને નથી, તેમ માયાએ કેરપેલા
અથ અને શેણ એ બંને વાસ્તવિક રીતે આત્મામાં
છે જ નહિ.

आवृत्तेः रुदतत्वाभ्यां दत्तप्ये बन्धमोक्षणे ।

नावृतिर्मक्षणः काविदन्याभावादनानृतम् ।

યદસ્યદ્વૈતદ્વાનિઃ સ્યાદ્વૈતં નો સદતે શ્રુતિઃ ॥

આવરણ હોવાથી બધા અને આવરણ નહીં હોવાથી મોક્ષ કહેવો જોઈએ. પણ જ્યાંને કોઈ પ્રકારનું આવરણ નથી. જ્યાં વિના જીને કોઈ પદાર્થ નહિ હોવાથી જ્યાં આવરણ રહિત ન છે. જો આવરણ હોય તો અદ્વૈતની હાની થાય છે, અને શ્રુતિ કોઈ પ્રકારના દ્વૈતને સહન કરતી નથી.

વન્યં ચ મોક્ષં ચ મૃત્યુવ મૃદા વૃદ્ધેર્ગુણં સ્તુનિ કલ્પયન્તિ ।
દ્વાદશો મેષઋત્તાં યથા રથો યનોઽદ્વાપાસદ્વચિદેતદક્ષરમ્ ॥

જેમ વાદળાઓએ કહેલા દૃષ્ટિના આવરણને મૃદ હોયો સૂર્યમા કહે છે. તેમ જુદાના બધા અને મોક્ષરૂપ મિથ્યા શ્રુતિને મૃદ લોકો જ્યાંમા કહે છે. જ્યાં તો અદ્વૈત, અ-સંગ, ચેતન્ય, અને અક્ષર છે, તેથી તેમાં બધા કે મોક્ષ નથી.

અસ્તીતિ પ્રયયો યથ યથ નાસ્તીતિ વત્શ્રુતિઃ ।

વૃદ્ધેર્વ ગુણવેતો ન નુ નિયમ્ય વસ્તુનઃ ॥

જ્યાંમા બધા છે, અને બધા નથી. એ બંને પ્રતીતિઓ જુદાના ન સુજા છે. પણ જ્યાં કે જે નિત્ય વસ્તુ છે તેના નથી.

અવર્ત્તા માયવા વૃદ્ધાં વન્યપોતાં ન ચાત્મનિ ।

નિબલ્લે નિષ્ક્રિયે શાન્તે નિરવયે નિરુદ્ધજ્ઞે ॥

આદિર્તાયે પરે સત્ત્વે ધ્યોમવત્કલ્પના કુતઃ ॥

એટલા માટે બધે જને મોક્ષ માયાએ કદપેલા છે અ-
ત્માર્માં નથી અત્મા કે જે અદ્વિતીય પરમ તત્ત્વરૂપ અને
આકાશની જેમ અંશ સહિત, ક્રિયા સહિત, સાંત, નિર્દોષી
અને નિરંજન છે, તેમા બધે કે મોક્ષ કેમ સંભવે ?

ન નિરાધો ન ચોત્પત્તિર્ન કન્થો ન વ સાધકઃ ।

મુમુક્ષુર્ન વર્ષ મુક્ત ઇત્યેષા પરમાર્થતા ॥

વાસ્તવિકપણું તો એ જ છે કે પ્રલય નથી, ઉત્પત્તિ નથી,
બધ નથી, મોક્ષ નથી, સાધક નથી. મુમુક્ષુ નથી, અને
શુદ્ધ પણ નથી.

મકલ્પનિગમવૃદ્ધાસ્યાન્તસિદ્ધાન્તશ્ચ

પરામિદમતિગુણં દર્શિતં મે મયાપ ।

અદાનકાન્નિદોષં કામનિર્મુક્તમુદ્ધિ

સ્વમુનવદમકૃત્ત્વાં માર્યાપિત્વા મુમુક્ષુ ॥

હે શિષ્ય ! તું કે જે કલ્પિયુગના દોષ વિનાનો, કામના
વગરની બુદ્ધિવાળો, અને મુમુક્ષુ છે, તેને એવા શુષ્કોને
હીંમત વારંવાર પોતાના પુત્ર જેવો ગણી દ્વાર મેં આ અ-
ત્યંત શુદ્ધ પરમ તત્ત્વ બતાવ્યું છે, કે જે તત્ત્વ સધર્માં

ઉપનિષદોમાં સિદ્ધાંતરૂપ છે.

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं पथयेण कृताननिः ।

स तेन सम्नुज्ञातो ययौ निर्मुक्तबन्धनः ॥

એ પ્રમાણે શુરૂતું વચન સાંભળી સઘળા બંધનમાંથી મુક્ત થયેલો શિષ્ય પ્રેમપૂર્વક તેમને પ્રણામ કરી તેમની આજ્ઞા લઈ ત્યાંથી આડ્યો ગયો.

गुरुरेव सदानन्दसिन्धो निर्मग्नमानसः ।

वाचयन्वमुष्ठां सर्वा विचचार निरन्तरः ॥

સર્વદા આનંદરૂપ સાગરમાં ડુબેલા મનવાળા અખંડ મનરૂપ શુરૂ પણ સઘળી પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા નિરંતર વિચરવા લાગ્યા.

इत्याचार्यस्य शिष्यस्य संवादेनात्मलक्षणम् ।

निरूपितं मुमुक्षूणां मुखबोधोपपत्तये ॥

મુમુક્ષુઓને અનાયાસે બોધ પામવા સારૂ આ પ્રમાણે શુરૂ અને શિષ્યના સંવાદરૂપે આત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું.

दिनमिदमुपदेशमाट्टियन्तां विदितनिर्गतसमस्तचित्तदोषाः ।

मवमुपचिन्ताः प्रशान्तचित्ताः श्रुतिरसिका यतयो मुमुक्षवो वे ॥

દેવોએ આસ્ત્રોક્ત કર્મ કરી ચિત્તના સપળા દે.પ દા-

જ્યાં દોષ, સંસાર ના સુખમાં વેરાન્યવાળા હોય, શુભિઓ ઉપર રસ રાખનાર હોય, અને મોહની છાંયવાળા જે સંન્યાસીઓ હોય, તેઓ આ હિતકારી ઉપદેશ ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે.

સંપારાધ્યનિ તાપમાનુકિરણમોદૂતશાશ્વત્વા-
રિપ્તાનાં જલકાંતયા વસુભુવિ શ્રાન્ત્યા પરિધ્રામ્વતામ્ ।
મત્યાસમ્પ્રધામ્પુરિં મુલ્લકાં પ્રજ્ઞાદયેં દર્શય-
ત્વેવાં સદ્ગુરુભારતી વિજયતે નિર્વોણમંદાપિની ॥

સંસારરૂપી માર્ગમાં તાપ રૂપી સર્પના કિરણોથી પેદા થયેલ કાકરૂપી બપોરોથી જેદ પામેલા અને તેને લીધે બળે નિર્જળ ભૂમિમાં થાકી જળની છાંયથી જલકતા હોય એવા સંસારી માણસોની બહુજ પાસે રહેલા સુખકાયક અમૃતના સાગર જેવા અદ્વિતીયપરમાત્માને દેખાડી પરમ શાંતિ દેનારા આ જગવાન શંકરાચાર્યની વાણી વિજય પામે છે.

શ્રીમત્પરમહંસ પરિવાજકાચાર્ય ગોવિંદ જગવત્પૂજ્યપાદ
શિષ્ય શ્રીમચ્છંડકાચાર્ય મણીતશુભરાવી અનુવાદ
રુપેનો વિવેકચૂડામણિ સમાપ્ત.

२१ गङ्गा नदी-सङ्गम-स्थल

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਤਾਰ ਚਾਹੀਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ

अपरोक्षानुभूति.

८ श्री दत्त वसुदेव धर्म प्रसादी चरित्र ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

[illegible]

વિવેચન - આત્મા તથા અનાત્મા એક પરાપરના એ
 હોઈ છે તેમા જગ અને ઉપર એવી રીતે આત્મા પણ
 એ પ્રકારના છે. શુદ્ધ જગ તથા અશુદ્ધ જગ, શુદ્ધ ઉપર
 તથા અશુદ્ધ ઉપર એવા જગત્ તથા ઉપરના પણ એ એ
 હોઈ છે, અવિદ્યા ઉપાધિ નહિત્ર ચંત-ચની અશુદ્ધ જગ
 એવી સજ્ઞા છે, તથા નિરૂપાધિ કુટસ્થ ચંત-ચને શુદ્ધ જગ

કહે છે. તેમ જ માયોપાધિક ચેતન્ય અશુદ્ધ ઇન્દ્રિય છે, તથા શુદ્ધ બ્યાપક ચેતન્ય શુદ્ધ ઇન્દ્રિય મહારૂપ છે. અવિદ્યા તથા માયા ઉપાધિ, એવ તથા ઇન્દ્રિયના ભેદે અવહારનું કારણ છે. શુદ્ધ એવ તથા શુદ્ધ ઇન્દ્રિય પરસ્પર અભેદ વ્યવહારમાં હેતુ છે. કારણ શરીર, સૂક્ષ્મશરીર, તથા સૂક્ષ્મ શરીર જોવી રીતે અનાત્મ પદાર્થના ત્રણ ભેદ છે.

ઉપર કહેલા આત્મા તથા અનાત્માના ભેદમાં આત્મા ચેતન્યરૂપ છે, તથા અનાત્મા જડ સ્વરૂપ છે. જોવી રીતે આત્મા તથા અનાત્મા પરસ્પર વિલક્ષણ સ્વભાવવાળા દેવાથી અજવાળા અને અધારાની માફક અન્યંત ભિન્ન છે, છતાં તેમનો અવિરોધ એ સંસારમાં બંધનનું કારણ છે, તથા તેમનો વિરોધ મોક્ષનું સાધન છે. આ બાબત આ સ્થળે લક્ષમાં રાખવાની છે.

પ્રથમ શ્લોકમાં કહેલ છે કે “ હું ઇન્દ્રિયને નહું પુ ” ત્યાં અર્થ (હું) જોવા ચગદરડે ત્રણ રીતરૂપ ઉપાધિ સહિત એવનું શરૂણ કરવું.

તે મોપાધિક એવ અથવા બીજી રીતે જાણના અશુદ્ધ એવ ઇન્દ્રિયથી પ્રતિષ્ઠ છે. કારણ કે તે પરતંત્ર. અસ્વતંત્ર તથા દુઃખી છે, અને ઇન્દ્રિય તો સ્વતંત્ર, સર્વતંત્ર તથા સુખી છે. તથા માયા અને તેનાં કાર્યોની નાશ કરનાર હતાં પણ

તેમનો આશ્રય હોવાથી કારણ છે શ્રુતિ પણ તેને સ્વયં, જ્ઞાન અને અનંતરૂપ કહે છે. માટે ઇશ્વર જીવ કરતાં બહુ-
 હ છે, કનિષ્ઠ પોતાથી એટલે નમ્રું જોઈએ. માટે જ શ્રી
 આચાર્ય ભગવાન કહે છે કે અહં ईश्वरं नमामि હું ઇશ્વર-
 રને નમું છું અર્થાત્ મારા આત્માથી અભિજાતરૂપે ચિંતન
 કરું છું. ઇશ્વરને મૂળ સ્વરૂપમાં “શ્રીહરિ” એવું વિશેષ-
 જ આપ્યું છે, તેનો એક અર્થ ભગીને પારજ કરનાર
 એવો છે, અથવા પ્રકૃત કાળમાં તથા સુપુત્રિ અવસ્થામાં
 સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના આશ્રયરૂપે જેનો સ્વીકાર કરે છે,
 તેનું નામ શ્રી એટલે જીવની અવિદ્યારૂપ ઉપાધિ છે, તેને
 હંતાર એટલે અવિદ્યાનો નાશ કરનાર તે શ્રીહરિ છે,
 અથવા ઇશ્વર તરફનું અધિષ્ઠાન હોવાથી શ્રી (હોમા) રૂપ
 પાને જઈ, માટે શ્રી એ જ હરિ. તે શ્રીહરિ. એવા ત્રણ અર્થ
 થ. ૩૭

શ્લોક- તમે ઇશ્વરને શ્રીહરિ એવું વિશેષજી ભગવી
 તેને સ્વીકાર. તથા તેના કાપોનો નાશ કરનાર કહો છો;
 પણ તેને તમારે યજ્ઞથી મુ કરજી છે ?

તમારે જાન કર્યો સાધેલી અવિદ્યાનો નાશ તમારી મિ-
 સ્ટરૂપ તુ કર્યોની પ્રતિરૂપ કરજી શક છે, એજ કરજી જગત-
 વચ્ચે જ વાસ્તવિક એવું વિશેષજી આપ્યું છે, તેનો અર્થ

સર્વથી એટ જ્ઞાનદં એવો થાય છે.

ઇશ્વરને સુખરૂપ કહેવાથી વિષય સુખની માફક તે પણ જડ દરજે એવી શકાના નિવારણ માટે ઉપદેશારં (એટલે શુદ્ધારા શિષ્યને સુખસ્વરૂપ આત્માનો ઉપદેશ કરનાર) એમ કહેણ છે. જડ દોષ તો તેનાથી ઉપદેશ થઇ શકે નહિ, માટે તે ચિત્તન્ય સ્વરૂપ છે, જડ નથી. કેવળ જ્ઞાનદં સ્વરૂપ આત્મા ઉપદેશ દેવા સમર્થ કેમ થઈ શકે ? એ બાબતના સમાધાનમાં કહે છે કે ईश्वरं ઇશ્વરની અનેક પ્રકારની શક્તિ છે, માટે તે ઉપદેશ આપી શકે જ. ત્યારે તો ઇશ્વર પરિચિત્તા (અચુક પ્રમાણવાળો) થશે ? એ શકાના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે ઇશ્વર વ્યાપક છે પોતાની શક્તિ તથા પ્રકાશવટે સર્વ નામ રૂપમાં વ્યાપ્ત છે, માટે તે પરિચિન્ન નથી. જગત્ વ્યાપ્ય છે, અને ઇશ્વર વ્યાપક છે. એ પ્રમાણે વ્યાપ્ય વ્યાપક બાંધને લીધે ઇશ્વરનું અનંત-મત્તું કેમ સંભવે ? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે " सर्व-लोकानां कारणं " સર્વ લોકોનું નિમિત્ત કારણ તથા ઉપાદાનકારણ પણ એ ઇશ્વરજ છે. મુતિ પણ કહે છે કે આત્માએ પોતાને જ પ્રપંચના આકારે સ્વી જેમાં પ્રવેશ કર્યો આવા ઇશ્વરને હું નહું હું અર્થાત્ માફ વારંવાર સ્વરૂપ ઇશ્વર છે, એવું વારંવાર ચિત્તન કરું. ॥

અપરોક્ષાનુભૂતિર્વે શોચ્યતે મોક્ષામિદ્ધયે ॥

સદ્ધિરેવ મયત્નેન વીક્ષણીયા મુદ્ધર્મદુઃ ॥ ૨ ॥

આ અપરોક્ષાનુભૂતિ નામનો અંચ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે
અમે કદીએ છીએ. વિવેક વિગેરે સાધન અતુટ્ય સંપન્ન
અધિકારી પુરૂષોએ જ તેનો પ્રયત્નવડે વારંવાર વિચાર
કરવો.

વિવેચન—કોઈ પણ અંચમાં તેના અનુબંધીનું જ્ઞાન
યથાવિના બુદ્ધિવાળા માણસની પ્રવૃત્તિ થતી નથી. તે અ-
નુબંધી ચાર છે, તેમનાં નામ અધિકારી, સંબંધ, વિષય
અને પ્રયોજન. એ ચાર અનુબંધીને ઉપરના શ્લોકમાં જ-
તાવ્યા છે. અપરોક્ષાનુભૂતિ એ શબ્દના એ પ્રકારે અર્થ
ધાય છે, એક અપરોક્ષ જે સર્વદા પ્રત્યક્ષ સ્વયંપ્રકાશ
આત્મવસ્તુ તેની અનુભૂતિ એટલે તેના અખંડ સ્વરૂપનું
વૃત્તિમાં આરૂઢ થવું એવો અર્થ ધાય છે, તથા બીજો અ-
પરોક્ષ એવી અનુભૂતિ એટલે (આત્માનો) અપરોક્ષ અનુ-
ભવ અર્થાત્ પ્રજ્ઞાવિદ્યા પણ અપરોક્ષાનુભૂતિ કહેવાય છે.
પ્રજ્ઞાસાક્ષાત્કારના સાધનરૂપ ત્રય જેમ ઉપનિષદ કહેવાય
છે, તેમજ આત્માના અપરોક્ષજ્ઞાનના સાધનરૂપ આ ત્રય પણ
અપરોક્ષાનુભૂતિ કહેવાય છે. આ ત્રયના અવલોકનવડે
મુંમુદુ જનોને પ્રજ્ઞા સાક્ષાત્કાર થાય છે, તેનો વિષય નિત્ય

અપરોક્ષ આત્મા છે. જે અપરોક્ષાનુભૂતિ કરીને છીએ, એટલે પારીની યજ્ઞાનું નિરાકરણ કરી સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ જાણે (આચાર્ય) દેખાડીએ છીએ.

મંદ ભુદિવાળો માણસ પણ પ્રયોજન વિના જ્ઞાન પણ જાણે વિશેષમાં મરુતિ કરે નથી. માટે પ્રયોજન વિના જ્ઞાન જાણે નહીં. આજ્ઞા કરે ઉચિત નથી. જેથી યજ્ઞ ન થયો કરે છે કે ધોલમિદ્દયે સ્વરૂપના અજ્ઞાનવટે કલ્પિત દેહાદિક અનાત્મ પદાર્થમાં આત્માપણના અભિમાન-રૂપ અધ્યને નાશ થતાં અનિરુત્તિ પૂર્વક પાતાના સ્વરૂપમાં રિશ્તિ થતી તેને મોહ કરે છે. જે મોહની પ્રાપ્તિ સાધવા જાય સધે છે. આ ઉપરથી સર્વ જનવંન્ની નિવૃત્તિદ્વારા પરમાનંદની પ્રાપ્તિ જે આ જ્ઞાનનું પ્રયોજન છે.

યજ્ઞ—આ જાણે અધિકારી કેણે ?

અમાધાન—સાધન અગુરુસંપન્ન પ્રમુદ્ધ મગુપ્ત જ જ્ઞાન જાણે અધિકારી છે. જે કર્તવ્ય જાણે ઉપાસનાનો અધિકારી છે, તે આ જાણે અધિકારી નથી; માટે પ્રમુદ્ધ અધિકારીને અવશ્ય કર્તવ્ય સ્થાન સિદ્ધિ વિશેષેથી પણ અનાજ કરી નિરંતર ચિરંકાળ પર્વત આગ્રહ પ્રદુર પ્રપચી સવજ કરી વિચારવા લાયક છે. આ ઉપરથી સાધન અગુરુસંપન્ન પ્રમુદ્ધ પ્રદુર જ્ઞાન જાણે અધિકારી છે, જે વાત સિદ્ધ થઈ.

દેવે સંબધ જનાર છે. કર્મકાંડ (પૂર્વકાંડ) નથી જાણતો (ઉત્તરકાંડ) નો અર્થ સાધનભાવ સંબધ છે. એમ જાણી આ ઉપરથી સમજી લેવું, અર્થાત્ કર્મ સાધન છે, તથા જ્ઞાન તેનું સાધન ॥ એટલે કૃત છે એમ સમજવું.

પ્રશ્ન—કાર્યમાત્ર કારણને આધીન છે એવો નિયમ છે, માટે પૂર્વે કહેલું ચાર સાધનોનું શું કારણ છે. ?

સ્વર્ગાશ્રમચર્મેણ તપમા દરિનોવજાત્ ॥

સાધનં પ્રમેવત્ પુમાં વરાગ્યાદિચતુષ્ટયમ્ ॥ ૩ ॥

ઉત્તર—ગેતાના દેહનો જે વર્ણ તથા આશ્રમ હોય તેના ધર્મ વડે કૃત્ષ્ણ આદ્રાચજી આદિ તપવટે, તથા વિધ્યુના સંતોષવટે અને સધળા પ્રાણીઓ ઉપર દયાવટે વૈરાગ્ય વગેરે ચાર સાધનો પુરૂષને સિદ્ધ થાય છે.

વિવેચન—ગૌણાત્મા, મુખ્યાત્મા તથા નિશ્ચાત્મા એમ ત્રણ પ્રકારના આત્મા છે. પુત્રાદિને ગૌણાત્મા કહે છે, સાક્ષીને મુખ્યાત્મા કહે છે. તથા દેહાદિને નિશ્ચાત્મા કહે છે. માટે આ શ્લોકમાં “ સ્વ ” શબ્દવડે દેહાદિકનું મહત્વ કરવું. શાશ્વી કે અદૃશ્ય, સત્ત્વિય, વૈરાગ્ય તથા શુદ્ધ એ ચાર ગુણો તથા અદ્વયત્વ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એ ચાર આશ્રમો શરીરના જ છે, એમ પ્રતીત

યાય છે. માટે શરીરના વર્જામય ધર્મો કે જેને પૂર્વગ્રીમાં-
સા શાસ્ત્રમાં અપૂર્વ અથવા પુરુષ કહેલ છે તે વટે, તપ
જોતલે દુષ્ટાંદ્રાધ્યાદિક પ્રાચલિતવટે, તથા ભગવાનની
દૃષ્ટિ સંપાદન કરાવી આપનાર અર્વ પ્રાણીએ ઉપર દયા-
દૃષ્ટિ કર્મવટે વેરામય વિગેરે ચાર માધનો જે ગોશનો સાધ-
ક જોક પ્રકારનો ધર્મ છે, તે પુરૂષોને પ્રાપ્ત થાય
છે. અથવા જા રજોકનો બીજી રીતે પણ અર્થ
થઈ શકે છે કે " શરીરના વર્જામય ધર્મ વટે તથા
તપવટે હૃદયનો અનુમદ પ્રાપ્ત થાય છે. અને અનુમદ
વટે વેરામય વિગેરે ચારે માધનો અનાયાસે સિદ્ધ થાયછે.
જે કે વિરેકથી વેરામય પ્રગટ થાય છે. તેથી શમાદિક વદ્
સંપત્તિ મળે છે, તે મળ્યાથી સુસુષુતા પ્રાપ્ત થાય છે.
જેથી રીતે ઉત્તરોત્તર માધનોમા કાર્ય કારણ બાવ છે. માટે
વાસ્તવિક રીતે રજોકમાં " વૈગપાદિ " ને બદલે વિરેકાદિ
ઉચિત ધનું તથાપિ જ્ઞાન થવામા વેરામય અમાધારણ કારણ
છે, જોમ બતાવવા વેરામયને પ્રથમ ગણે છે.)

— જા વેરામ્યાદિ સાધનોના શાં લક્ષણો છે ? જોવી
શાંકા યતાં જ રજોકવટે જો ચાર સાધનોનાં સ્વરૂપે બતાવે
છે. તેમાં પ્રથમ ચાર રજોકવટે વેરામયનું સ્વરૂપ કહે છે. .

પ્રજ્ઞાદિસ્વામ્યોર્થેષુ વૈરાગ્યં વિવેક્યનુ ॥

યયૈવ કાકચિષ્ઠાર્યાં વૈરાગ્યં તદ્દિ નિર્મલ્લમ્ ॥ ૪ ॥

એમ કહેણે 'કામગ્રાની વિષાને અદ્વલ કરવાની ઇચ્છા થતી નથી, તેમજ સત્યલોકથી માંડી મનુષ્ય લોક સુધીનાં સંપૂર્ણ વિષય જોગનાં સાધનો ઉપર " તેઓ કર્મજન્ય લોભથી અનિત્ય છે. " એમ જાણી ને ઇચ્છા ન થવી તેને 'નિર્મલ વૈરાગ્ય કહે છે.

હવે વૈરાગ્યનું કારણ વિવેક બતાવે છે.

નિત્યમાત્મસ્વરૂપં હિ દૃશ્યં તદ્વિપરીતગમ્ ॥

एवं यो निश्चयः सम्पत्तिविवेकां वस्तुनः स वै ॥ ૫ ॥

આત્માનું સ્વરૂપ અવિનાશી છે, તથા દૃશ્ય અનાત્મ વસ્તુ છે, અને આત્માથી તે વિપરીત સ્વભાવવાળું છે અર્થાત્ નાશ-વાન છે. એવા સંશય વિગેરેથી રહિત ને નિશ્ચય થાય છે તેને નિત્યાનિત્ય વસ્તુ વિવેક કહે છે.

વિવેચન—નિત્ય વસ્તુ સંબંધી અને અનિત્ય વસ્તુ સંબં-
ધી ને યથાર્થ વિચાર થાય તેને વિવેક કહે છે. એ
વિવેકનો મકાર—આત્મા અવિનાશી સત્ય સ્વરૂપે છે.

૧ મપેડા વિગેરેની વિજ્ઞાનું નામ ન દેતાં કામગ્રાની વિજ્ઞા કહે-
વાનું કારણ એટલુંજ કે જવર આદિ મટાડવા ખારે મપેડા આદિ
શણ્ડીઓની વિજ્ઞાની ઇચ્છા કામક પલ્લુ રાખે છે, પરંતુ કામગ્રાની
વિજ્ઞાની ઇચ્છા તો કે.ઈને પલ્લુ થતી નથી. ૨ રામઆંક એમ રહિત.

અવિનાશી થા અરે અવવાત્સા (હે મિત્રેયી ! આ આત્મા અવિનાશી છે) જેમ ક્રુતિ પણ કહે છે. અનાત્મા દરમ માત્ર અસત્ય એટલે નાશવંત છે. આ પ્રકારે નિઃશાન્તિ વસ્તુને વિચાર કરી સિદ્ધ કરેલા દ્રઢ નિશ્ચયને વિવેક કહે છે. આ ઉપરથી આત્મા સત્ય છે, અને જગત્ અસત્ય છે, એ સંબંધમાં બે અનુમાન નીકળી શકે છે તે આ પ્રમાણે—

આત્મા નિત્ય છે કારણ કે તે દ્રશ્ય છે, જે નિત્ય નથી તે દ્રશ્ય નથી, જેમ ઘડો નિત્ય નથી, તો તે દ્રશ્ય નથી, આ અનુમાનને આત્માનુ નિત્યપણું સામ્યું. દ્વે દરમની અનિત્યતા સાધનર બીજું અનુમાન—આત્માથી સિદ્ધ સમગ્રી વસ્તુ અનિત્ય છે. કારણકે તે દરમ છે, જે અનિત્ય નથી, તે દરમ પણ નથી, જેમ આત્મા અનિત્ય નથી, તો તે દરમ પણ નથી, આ બે અનુમાનવડે આત્માનુ નિત્યપણું તથા અનાત્મા કેદાદિકનું અનિત્યપણું સિદ્ધ થતું.

હરે વેસાગ્ધનું કાર્થ શમ વિચેરે પર સપતિ રજુ રહેઁથી કહે છે

સદૈવ વાસનાત્યાગઃ શયોઽપચિતિ શાન્દનઃ ॥

નિવ્રત્તો વાસનાત્યાગી દયમયોઽપચિતિ ॥ ૬ ॥

નિરાંતર વાસનાના ત્યાગને શમ કહે છે, અને જ-
ઉદ્વિગ્ધોના નિવ્રત્તને દયમ કહે છે.

વિવેચન—સર્વ કાળમાં વાગનાનો વ્યાગ અર્થાત અંતર-
જુની નૃત્તિઓનો જે નિમદ તેને શમ કરે તે તથા-ભ્રમ,
ભ્રમ, અધુ, અજ્ઞા અને માણુ એ પાંચ જ્ઞાન દ્રવિયો તથા
વાળી, પમ, દામ, ગુદા નમા ઉપર એ દશ કર્મદ્રિયોને
શાસ્ત્રે નિષેધ કરેલા વિષયોથી રોકવી અર્થાત્ તેમાં ન
મંવર્તાવવી તેને શમ કરે છે.)

વિષયેભ્યઃ પમા શુત્તિઃ પમોપશનિર્દિ સા ॥

સદનં મર્વદુઃખાનાં મિનિષ્ઠા સા શુમા પતા ॥ ૭ ॥

શબ્દ વિગેરે વિષયોથી દ્રવિયોની નિનૃત્તિને મંદ ઉપર નિ
કહે છે. સધળા દુઃખને સદેવું તેને શુભ તિતિક્ષા માનેલ છે,
વિવેચન—મર્સદ શબ્દ વિગેરે વિષયો બંધન કરના
છે, માટે “ તેઓ અનિશ્ચ છે દુઃખરૂપ છે ”. એમ દોષ
દૃષ્ટિ કરી તેમને અહણ કરવાની ઇચ્છા ન કરવી, તેને
ઉપર નિ કહે છે. તે ઉપર નિ પરમ એટલે એટ, આત્મજ્ઞાનનું
સાધન છે. સર્વ કર્મનો સંન્યાસ પણ ઉપર નિ શબ્દવડે
સમજી લેવો. દાક, તકકો વિગેરે મર્વ દુઃખનાં સાધનોને
સહેવાં અર્થાત્ તેમને નિવારવા માટે ઇચ્છા પણ ન કરવી
તેને તિતિક્ષા નામની ઉત્તમ સંપત્તિ વિદ્વાનો કહે છે.

નિગમાર્ચાર્યવાક્યેષુ મક્તિઃ શ્રદ્ધેતિ વિશ્રુતા ॥

ચિત્તૈકાગ્ર્યં તુ સણ્ણસ્યે સમાધાનમિતિ સ્મૃતમ્ ॥ ૮ ॥

ચેતનાં વચનો ઉપર તથા સદ્ગુણનાં વચનો ઉપર ને વિ-
શ્વાસ તેને યદા, કહે છે, તથા મુતિવાક્યના લક્ષ્યાર્થરૂપ
સાક્ષી ચૈતન્યથી અભિજ્ઞ પ્રદાને વિષે ને ચિત્તની એકાગ્રતા
તે સમાધાન કહેવાય છે.

વિવેચન-ચેતના તથા ગુણનાં વચનો ઉપર અથવા ઉપનિ-
ષદનું ન્યાયમાન કરનાર આચાર્યો વિગેરેના ઉપદેશ ઉપર
ને અક્રિત એટલે વિશ્વાસ તે યદા એમ વેદાંત શાસ્ત્રમાં
પ્રમિદ્ધ છે. અને “મદંબ મૌમ્નેદમગ્ર આર્ષાત્” હંત્યાદિ
મુતિ વચનોના લક્ષ્યાર્થરૂપ ને પ્રત્યગાત્માથી અભિજ્ઞ પ્રદા-
ને વિષે ચિત્તની એકાગ્રતા અર્થાત્ તેનેજ (અદ્વિતીય પ્રસ-
નેજ) જાણવાની ઇચ્છા કરવી, તેને સમાધાન કહે છે.

શમાદિ ૫૬ સપતિ કહી હવે તેમનું કાર્ય સુસુષુતા
કહેલે.

નસારવંધનિર્મુક્તિઃ કથં વે સ્વાત્ કદા વિરે ॥

इति या मुहता मुद्धिर्वक्तव्या मा मुमुक्षुता ॥ ૯ ॥

હે વિધાતા ! આ સંસારરૂપ બંધનથી હું ક્યારે મુક્ત
ચઈશ ? એવી રીતની ૬૬ પુદ્ધિને સુસુષુતા કહેવી.

વિવેચન—હે વિધાતા ! જુદી જુદી જાતની યોનિના
સંબંધવટે મને આ સંસારમા બંધન મળ્યું છે, તે કયા
સમયે તથા કયા પ્રકારે મુદ્ધયે ? એવી મજાજુત પુદ્ધિ

થવી તેનું નામ સુસુષુતા છે

સાધન ચતુષ્ટય સંપન્ન પુરૂષે શું કરવું ? તે કહે છે.

વક્ત્રસાધનયુક્તેન વિચારઃ પુરુષેણ હિ ॥

કર્મવ્યો જ્ઞાનાસિદ્ધ્યર્થમાત્મનઃ શુભમિચ્છતા ॥ ૧૦ ॥

ઉપર વર્ણવેલા ચાર સાધનોથી યુક્ત તથા મોક્ષ સુખની ઇચ્છા રાખનાર અધિકારી પુરૂષે જીવ બ્રહ્મની એકતાના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે વિચાર કરવો.

વિવેચન—ઉપર વર્ણવેલા વૈરાગ્ય વિગેરે સાધનોથી યુક્ત જે જ્ઞાનનો અધિકારી ઉત્તમ પુરુષ છે, તેણે આત્મા અનાત્માનો વિવેકરૂપ વિચાર જ વારંવાર કર્યા કરવો. બીજું કંઈ પણ કરવું નહિ. શાથી કે વિચારના આવર્તનથી જીવ બ્રહ્મની એકતારૂપ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

શંકા—આત્મજ્ઞાનવડે શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે ? સમાધાન—આત્મજ્ઞાનવડે પરમ આનંદસ્વરૂપ મોક્ષરૂપ પરમ પુરૂષાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે મોક્ષ સુખની ઇચ્છાવાળાએ આત્મજ્ઞાન સાડું અવશ્ય પુરૂષાય કરવો.

પ્રશ્ન—બીજા જ્ઞાનનાં સાધનો યુક્ત છે, છતાં મોક્ષને અર્થે માત્ર વિચાર જ કરવો, એવો નિયમ શામાટે કરાઈ ?

નોત્પદ્યતે વિના જ્ઞાને વિચારેણાન્યસાધનૈઃ ॥

યથા પદાર્થમાને હિ પ્રકાગ્નેન વિના ક્વચિન્ ૧૧

